

T.C. MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTA DOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTA DOĞU EKONOMİ POLİTİĞİ ANABİLİM DALI

İSLAM ÜLKELERİ ARASINDA TİCARETİN GELİŞTİRİLMESİNDE “ÇOK
TARAFLI KLİRİNG BİRLİĞİ” PROJESİNİN ROLÜ VE ÖNEMİ

Yüksek Lisans Tezi

Burhan AKMAN

İstanbul, 2019

T.C. MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTA DOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTA DOĞU EKONOMİ POLİTİĞİ ANABİLİM DALI

İSLAM ÜLKELERİ ARASINDA TİCARETİN GELİŞTİRİLMESİNDE “ÇOK
TARAFLI KLİRİNG BİRLİĞİ” PROJESİNİN ROLÜ VE ÖNEMİ

Yüksek Lisans Tezi

Burhan AKMAN

Danışman: Doç. Dr. Muzaffer KOÇ

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz Ortadoğu Ekonomi Politikği Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi 506214010 no'lu Burhan AKMAN'nın hazırladığı "İSLAM ÜLKELERİ ARASINDA TİCARETİN GELİŞTİRİLMESİNDE "ÇOK TARAFLI KLİRİNG BİRLİĞİ" PROJESİNİN ROLÜ VE ÖNEMİ" konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunması ve sözlü sınavı Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin 16. maddesi uyarınca 09.05.2019 tarihinde saat 14.02'da yapılmış sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezininKabulu.....' ne OYBİRLİĞİ/ÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Doç. Dr. Muzaffer KOÇ	Kabul	
Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU	kabul	
Dr. Öğr. Üyesi Murat BAYAT	Kabul	

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 16.05.2019 tarih ve 2019/15-02 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU
Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları
Enstitüsü Müdürü

-Tez Onayı 3 iş günü içinde ıslak imzalı 3 (üç) kopya halinde Enstitüye teslim edilmelidir.

GENEL BİLGİLER

Ad ve Soyad: Burhan AKMAN
Anabilim Dalı: Orta Doğu Ekonomi Politigi
Programı: Ekonomi Politigi
Tez Danışmanı: Muzaffer KOÇ
Tez Türü ve Tarih: Yüksek Lisans - 2019

ÖZET

Bu çalışmada, İslam ülkelerinin ekonomik potansiyeli yapıları, ekonomik işbirliği sorunsalı ve ticaret hacminin geliştirilmesinde “ Çok Taraflı Kliring Birliği” projesinin rolü incelenmiştir. İslam ülkeleri arasında karşılıklı ticaret, yardımlaşma ve işbirliğinin geliştirilmesi konusunda uzun yıllardan beri gayret gösterilmesine rağmen, istenilen seviyeye ulaşılamamıştır. İslam İşbirliği Teşkilatı sahip olduğu potansiyeli kullanabilmekten çok uzakta bir çizgi çizmektedir. İslam ülkelerinin ekonomik göstergelerinin, belirli bir teşkilatlanmanın altında toplanmalarına rağmen yetersizliği ön plana çıkmıştır. İslam ülkeleri, ilişki ve bağlar konusunda birbirleri ile yetersiz ticari, kültürel ve siyasi temas konusunda da zayıf kalmışlardır. Son yıllarda İslam ülkeleri arasında teşkilatlanma ve yakınlaşma, karşılıklı ticareti az da olsa hareketlendirmiştir. Son bölümde İslam ülkeleri arasında işbirliğinin geliştirilmesine ilişkin fırsatlar ve bunun önündeki engeller üzerinde durulmuş, ülkelerin karşılıklı menfaatleri gözetilerek ekonomik ve dış ticaretlerinin iyileştirilmesi ve geliştirilmesine yönelik sürdürülebilir sistemler, öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam ülkeleri, Kliring Birliği, İslam İşbirliği Teşkilatı

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname: Burhan AKMAN
Field: Political Economy Of The Middle East
Program: Political Economy
Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Muzaffer KOÇ
Degree Awarded and Date: Master - 2019

ABSTRACT

The scope of this study have been the economic potentials, economic structures, obstacles to economic cooperation and also the role of the “Union of Multilateral Clearing” system in development of trade volumes of the Islamic Countries. Although there have been a lot of initiatives to improve the intra-trade and cooperation among the Islamic countries, the achieved level of cooperation is far beyond the targets. The Organization of Islamic Countries (OIC) has been incapable of utilizing its potential. The presence of OIC has not fulfilled the role of improving economic, cultural and political relations among the Islamic Countries to the desired level, although the recent years have witnessed some further initiatives to strengthen the relations. Some solutions to tackle the obstacles in intra-trade have been proposed in the last chapter to develop a sustainable framework for multilateral trade among the Islamic Countries.

Key Words: Islamic Countries, Union of Multilateral Clearing, Organization of Islamic Countries

ÖNSÖZ

Bu çalışmada *İslam Ülkeleri Arasındaki Ticaretin Geliştirilmesinde Çok Taraflı Kliring Birliği Projesinin Rolü ve Önemi* incelenmiştir. Tez çalışmamda planlanmasında, araştırılmasında, yürütülmesinde ve oluşumunda ilgi ve desteğini esirgemeyen, bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım, yönlendirme ve bilgilendirmeleriyle çalışmamı bilimsel temeller ışığında şekillendiren sayın hocam Doç. Dr. Muzaffer KOÇ'a teşekkürlerimi sunarım. Deneyim ve yönlendirmelerinden faydalandığım sayın Dr. Öğr. Gör. İbrahim Murat BOZKURT hocama ve desteklerini benden esirgemeyen sevgili aileme teşekkür ve minnetimi bildirmek istiyorum.

Burhan AKMAN

İstanbul, 2019

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
TEZ ONAY SAYFASI	i
ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ	iv
ŞEKİLLER LİSTESİ	viii
TABLO LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İSLAM ÜLKELERİNİN EKONOMİK POTANSİYELİ VE YAPISAL ÖZELLİKLERİ

- 1.1. İslam Ülkeleri Hakkında Genel Bilgiler ve İslam Ekonomisinin Tarihçesi 3
- 1.2. İslam Ekonomisi Kavramı ve Kaynakları 12
- 1.3. İslam Ülkelerinde Ekonomi ve Finans Kavramının Gelişimi 14
- 1.4. İslam Ülkelerinin Ekonomik Kaynakları, Potansiyeli ve İkili İlişkileri.... 17

İKİNCİ BÖLÜM

2. İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI

- 2.1. İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Kuruluşu ve Amaçları..... 22

2.2.	İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Yapısı	26
2.2.1.	İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Temel Organları	26
2.2.1.1.	İİT Zirve Toplantuları	26
2.2.1.2.	İİT İslam Dışişleri Bakanları Konseyi Toplantuları	26
2.2.1.3.	İİT Genel Sekreterlik	27
2.2.1.4.	İİT Diğer Organlar	29
2.3.	İslam İşbirliği Teşkilatı Şartı	32
2.4.	İslam İşbirliği Teşkilatı Reform ve 10 Yıllık Eylem Planı	32
2.5.	İslam İşbirliği Teşkilatı Ülkelerinin Sayısal Veriler ve Grafikler ile Güncel Ekonomik Yapısı	32

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.	İSLAM ÜLKELERİ ARASINDA TİCARETİN GELİŞTİRİLMESİNDE “ÇOK TARAFLI KLİRİNG BİRLİĞİ” PROJESİNİN ROLÜ VE ÖNEMİ	
3.1.	İslam Ülkeleri Arasındaki İşbirlikleri	39
3.2.	İslam Ülkeleri Arasındaki İşbirliğinde Yeni Arayışlar	42
3.3.	Kliring Sistemi	43
3.4.	Kliring Sisteminin Avantajları ve Dezavantajları	45
3.5.	İslam Ülkelerinin Kliring Sistemine İhtiyaç Duyulmasının Nedenleri	46
3.6.	Çok Taraflı Kliring Birliği Projesi Gelişim Süreci ve Önemi	48
3.6.1.	Kliring Sistemine Sahip İslam Ülkeleri	48

3.6.2. <i>İslam Ülkeleri Arasında Kliring Birliği Sürecinde Ticari Fırsat ve Stratejilerin Önemi</i>	50
3.6.3. <i>Çok Taraflı Kliring Birliği Süreci</i>	52
3.6.4. <i>Çok Taraflı Kliring Birliği</i>	52
3.6.5. <i>Çok Taraflı Kliring Birliğinin İşlevselliğine Yönelik Öneriler</i>	53
3.7. <i>Çok Taraflı Kliring Birliği'ne Alternatif Sistemler</i>	54
3.7.1. <i>Trampa Sistemi</i>	54
3.7.2. <i>Barter Sistemi</i>	55
3.8. İslam Ülkelerinin Ticari İşbirliklerinin Barter ve Kliring Sistemi Uygulama Örnekleri	58
3.9. İslam Dünyası ve Batı Ekonomisi	68
SONUÇ VE ÖNERİLER	69
KAYNAKÇA	73

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa No

Şekil 1. İslam Ülkelerinin Dünya Ülkelerine Göre 2010 ile 2016 Yılı GSYH Verileri... 5	
Şekil 2. İslam Ülkelerinin Dünya Ülkelerinin İçinde 2006-2012 Yılı GSYH Verileri ve Değişimi..... 6	
Şekil 3. İslam Ülkelerinin Dünya Ülkelerinin İçinde 2012-2018 Yılı GSYH Verileri ve Değişimi..... 6	
Şekil 4. İslam Ülkelerinin Dünya Ülkelerine Göre 2006-2012 Yılı GSYH Büyüme Verileri ve Değişimi..... 7	
Şekil 5. İslam Ülkelerinin Dünya Ülkelerine Göre 2012-2018 Yılı GSYH Büyüme Verileri ve Değişimi..... 8	
Şekil 6. İslam Ülkelerinin Dünya Ülkelerine Göre 1995-2009 Yılı Endüstriyel Üretim, Hacim ve Paylaşım Verileri ve Değişimi 9	
Şekil 7. İslam Ülkelerinin Dünya Ülkelerine Göre 2000-2015 Yılı Endüstriyel Üretim, Hacim ve Paylaşım Verileri ve Değişimi 9	
Şekil 8. İslam ve Dünya Ülkelerinin Ekonomik Kaynakları 17	
Şekil 9. En Fazla Mal İthalat ve İhracat Yapan İslam Ülkeleri (2016, Milyar \$) 20	
Şekil 10. En Fazla Servis İthalat ve İhracat Yapan İslam Ülkeleri (2016, Milyar \$)..... 21	
Şekil 11. İslam İşbirliği Teşkilatı Üye Ülkelerin Dünya Haritası Üzerinde Gösterimi.. 24	
Şekil 12. İslam İşbirliği Teşkilatı Yapısı 25	
Şekil 13. İslam İşbirliği Teşkilatı Genel Sekreterinin Sorumlu olduğu Ülkeler 29	
Şekil 14. İİT Ülkelerinin GSYH'sı ve Dünya Genelindeki Durumu 33	

Şekil 15. İİT Ülkelerinin PPP'si ve Dünya Genelindeki Durumu.....	34
Şekil 16. İİT Ülkelerinin PPP'si ve Dünya Genelindeki Durumu 2012-2018	35
Şekil 17. İİT Ülkelerinin GSYH ve Kişi Başına GSYH Bakımından 2016 Yılı İlk 10 Ülkesi.....	36
Şekil 18. İİT Ülkelerinin Sektör Bazlı İhracat Verileri (2015).....	37
Şekil 19. İİT Ülkeleri Ekonomik Gelişmişlik Basamakları.....	38
Şekil 20. Kliring Anlaşması Uygulama Süreci.....	43
Şekil 21. Kliring Sistemi	44
Şekil 22. Kliring Anlaşması Uygulama Süreci.....	51
Şekil 23. Trampa Sistemi Şeması	54
Şekil 24. Barter Sistemi Çalışma Prensibi.....	56
Şekil 25. Örnek Bir Barter Sistemi	57
Şekil 26. Firmaların Barter Sistemi İlişkisel Modellemesi.....	61
Şekil 27. Türkiye ile Rusya Kliring Mekanizmasının İşleyişi.....	64

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No
Tablo 1. Ekonomik İslamilik Kriterleri.....	13
Tablo 2. İslam Ülkeleri Nüfus ve Ekonomik Verileri.....	18

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BM	Birleşmiş Milletler
COMIAC	Enformasyon ve Kültürel İşler Daimi Komitesi
COMSTECH	Bilimsel ve Teknolojik İşbirliği Daimi Komitesi
FCIC	İslam Ülkeleri Müşavirlik Federasyonu
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
ICCIA	İslam Ticaret Sanayi ve Tarım Odası
ICDT	İslami Ülkeleri Ticareti Geliştirme Merkezi
ICIC	Uluslararası Kızılay İslami Kurulu
ICRIE	International Center of Research in Islamic Economics
IDB	Islamic Development Bank
IINA	Uluslararası İslam Haber Ajansı
IRCICA	İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi
IRTI	Islamic Research and Training Institute
ISBO	İslami Devletler Yayın Organizasyonu
ISEDAK	İslam Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (COMCEC)
ISESKO	İslam Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
ISSF	İslami Dayanışma Oyunları Sporları Federasyonu
IUMS	Uluslararası Müslüman İzciler Birliği
IUT	İslam Teknoloji Üniversitesi
İİT	İslam İşbirliği Teşkilatı
İKB	İslam Kalkınma Bankası
İKGF-İD	İslam Konferansı Diyalog ve İşbirliği Gençlik Forumu
OIC	The Organisation of Islamic Countries
OICC	İslami Başkentler ve Şehirler Organizasyonu
SESRIC	İstatistiksel, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi

SMIIC
UIAD

İslam Ülkeleri için Standartlar ve Metroloji Enstitüsü
Uluslararası İslam Adalet Divanı

GİRİŞ

İslam ülkeleri sahip olduğu nüfus bakımından ve bünyesinde yer alan potansiyel genç nüfus nedeniyle dünya ülkeleri arasında önemli bir güce sahiptir. Ancak, bu güç farklı tercih ve işbirlikleri nedeniyle günümüzde de etkin kullanılmamaktadır. İslam ülkeleri 19. yy. da oluşturdukları birliktelik ile resmi bir teşkilat içerisinde yer almıştır. Bu birlik ülkelerin konumu ve uyguladığı iç politika nedeniyle zaman zaman sekteye uğramıştır. Buna en iyi örnek Suriye'nin içerisinde yer aldığı durum ve birlik içerisinde yaşanan bir sorun olarak gündemdeki yerini koruması verilebilir.

İslam ülkeleri arasında oluşturulan siyasi birlikteliğin yeterince ekonomiye etki gösteremediği ifade edilebilir. Bu görüşe en güzel örnek ticari potansiyelin yeterli düzeyde kullanılmaması ve ticari bağlar konusunda yeterli bağın kurulamaması gösterilebilir.

İslam ülkeleri arasında ticari bağların inanç ve siyasi birliktelikten güç alarak güçlenmesi ve tercih edilen bir yapının oluşturulması için birden fazla girişim olmuştur. Ayrıca konu ile ilgili olarak İslam İşbirliği Teşkilatı bünyesinde fon kuruluşlarının kurulması ve gelişim için paylaşımı sağlayacak mekanizmaların oluşturulması sağlanmıştır.

İslam ülkeleri arasında ticari bağların güçlenmesi için yapılan son çalışmalardan biri olan Çok Taraflı Kliring Birliği projesinin detaylıca incelendiği çalışmalar konusunda literatürde yeterli kaynak bulunmaması nedeniyle bu tez çalışmasının konusunu "İslam Ülkeleri Arasındaki Ticaretin Geliştirilmesinde Çok Taraflı Kliring Birliği Projesinin Rolü ve Önemi" olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada amaç, Çok Taraflı Kliring Birliği projesinin detaylandırılması ve geçmişte uygulanan projelerden farklılıklarının belirlenerek daha iyi hale getirilmesinde dikkat edilmesi gereken noktaları belirlemeye çalışmaktır.

Çalışma, Çok Taraflı Kliring Birliği projesinin incelenmesi ile sınırlıdır. İlgili literatür ve incelenen raporlardaki veriler de çalışmanın sınırlılıklarındandır. Çalışma giriş ve sonuç dahil üç bölümden oluşmuştur.

Çalışmanın birinci bölümünde İslam ülkelerinin ekonomik potansiyelleri ve yapısal özellikleri detaylı olarak incelenmiştir. İslam ülkeleri hakkında genel bilgiler ve ekonomik kavramların gelişimi ve güncel göstergeleri bu bölümde detaylandırılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise İslam İşbirliği Teşkilatı detaylı olarak incelenmiştir. Birliğin kuruluşu, üye ülkeler, faaliyetleri, organları ve yönetim süreçleri ile ekonomik göstergeleri bu bölümde ele alınmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise İslam ülkeleri arasında hayata geçirilmeye çalışılan Çok Taraflı Kliring Birliği projesi ve öncesinde uygulanmaya çalışılan projeler detaylandırılmıştır. İslam ülkeleri arasında işbirlikleri denemeleri ve Kliring Birliği sürecine giden yolculuk bu bölümde ele alınmıştır.

Sonuç bölümünde ise, Çok Taraflı Kliring Birliği projesine yönelik olarak yapılabilecek düzenlemelere ilişkin önerilerde bulunulmuştur. Projenin uygulanmasında yaşanan sıkıntılara ilişkin daha geniş kapsamlı çözümlerin üretilebilmesi için alternatifler üzerinde durulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İSLAM ÜLKELERİNİN EKONOMİK POTANSİYELİ VE YAPISAL ÖZELLİKLERİ

Çalışma kapsamında ifade edilen İslam ülkeleri, İslam İşbirliği Teşkilatı'na üye olan ülkelerdir. Bu ülkelerin ekonomik potansiyeli ve yapısal özellikleri irdelenmiştir. İslam ülkelerinin yapısal özelliklerinin ortaya konması ekonomik potansiyellerinin ifade edilmesinde, oldukça önemlidir. İslam ülkeleri hakkında genel bilgiler, İslam ekonomisinin tanımı, tarihçesi ve kaynakları ile ilgili bilgilerin yanı sıra İslam ülkelerinin ekonomik potansiyeli, ticari bağları ve siyasi ilişkilerinin ekonomik işbirliğine katkıları bu bölümde detaylandırılacaktır.

1.1. İslam Ülkeleri Hakkında Genel Bilgiler ve İslam Ekonomisinin Tarihçesi

İslam ülkeleri denildiğinde akla tamamen İslami kurallara göre yönetilmekte olan ülkeler değil inanç bağlamında İslami inancına sahip Müslüman nüfusun sayısal olarak yüksek olduğu ülkeler olarak görülmelidir. Bu bağlamda İslam ülkeleri tarihsel süreç içerisinde teşkilatlanma girişimleri başlamış ve bunu İslam İşbirliği Teşkilatı altında gerçekleştirmişlerdir.

İslam Ülkelerinin tarihsel süreçte birlik olmalarına dönük düşünceler her dönemde ön plana çıkmış, özellikle batılı ülkeler karşısında yaşadıkları zorluklar ve geri kalmışlık süreci bu düşüncelerin daha yüksek sesle dillendirilmesine neden olmuştur (Bilgen, 2012).

İslam ülkelerinin teşkilatlanma sürecinde yirminci yüzyılın ikinci yarısında yaşanan, bölgesel entegrasyonlar ve bütünleşme hareketleri ile birlikte başta ekonomik değişimlerin ve teknolojik gelişmelerin her alana etki ettiği ve etki alanını geçen süre

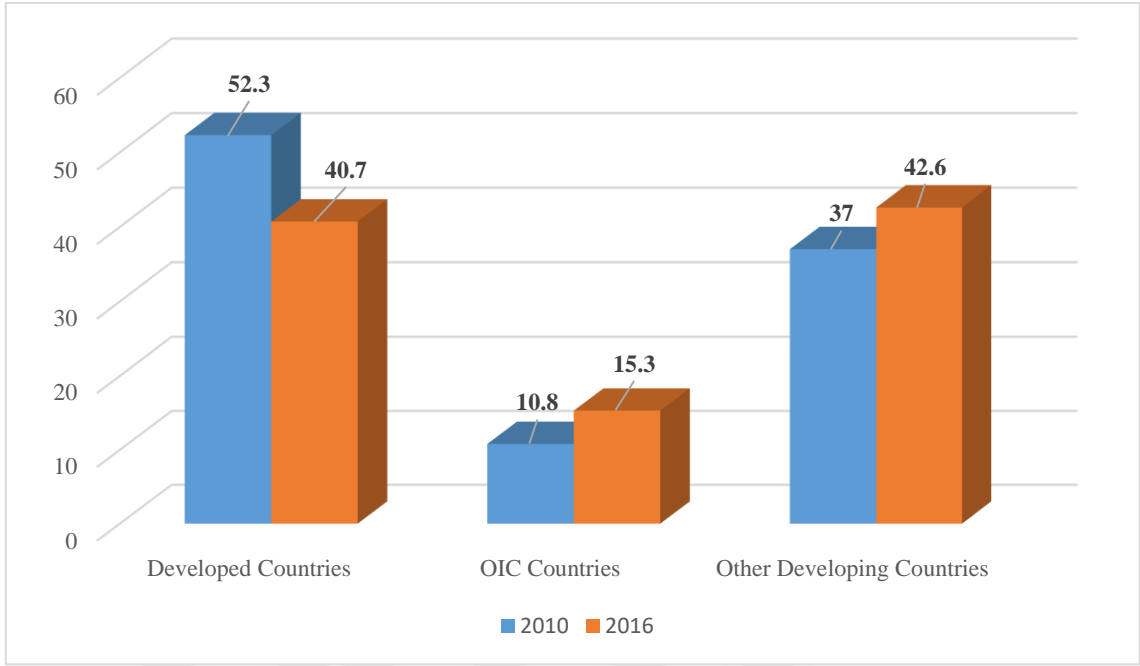
zarfında arttırdığı bir dönem olması oldukça etkili olmuştur. Bu süreç dünya genelinde, teknolojik yeniliklerin ve gelişmelerin, hayatımızın her alanında yer almasıyla ve etkilemesiyle, ekonomik alanda da yeni yaklaşımlar kabul görmüş ve geleneksel siyasi gruplaşmaların ortadan kalktığı bir dönem olarak yaşanmıştır. İslam Dünyası ve İslam ülkeleri de bu gelişmelere ayak uydurmaya çalışmış ve İslam ülkeleri arasındaki dayanışma ve işbirliğinin geliştirilmesi konusunda en önemli adım olan İİT'nin kurulum süreci yaşanmıştır (Arslan, 2014).

İslam ülkeleri tarihsel süreç boyunca tam anlamıyla bir birlik oluşturamamışlardır. Bunun ekonomik, ticari ve siyasi bazı ayrılıklardan olduğu görülmektedir. İslam ülkelerinin tarihsel gelişmelerde yaşadıkları fikir ayrılıkları, Kudüs meselesi, Suudi Arabistan ile Mısır anlaşmazlığı, Suriye olayları, 2001 olayları, Irak'ın işgali gibi konular karşısında alınan tavırlar ve ülkesel politik kararlardan anlaşılabilir.

İslam ülkeleri, genel olarak az gelişmiş, gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkeler sınıfında yer almalarından dolayı dünya ekonomisinde istenilen güç birliğini sağlayamamışlardır. Bu geri kalmışlık sadece ekonomik olarak değil aynı zamanda teknolojik düzeyde de yaşanmıştır. İslam ülkelerinin geneli incelendiğinde teknolojiyi ihraç eden ülkeler sıralamasında sonlarda yer almaları destekleyici veriler olması bakımından oldukça önemlidir (Habertürk, 2016).

İslam ülkelerinin genel durumunun detaylı olarak incelenmesi ve bu değerlendirmeyi veriler ile destekleyebilmek için 1979'dan günümüze İslam Ülkeleri için ekonomik verileri raporlaştıran İstatistiksel, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi (SESRIC) kurumunun raporlarını referans almak oldukça önemlidir. Bu bağlamda elde edilecek veriler İslam Ülkeleri ekonomilerinin tarihsel değişim sürecinin anlaşılması aşamasında oldukça faydalı olacaktır.

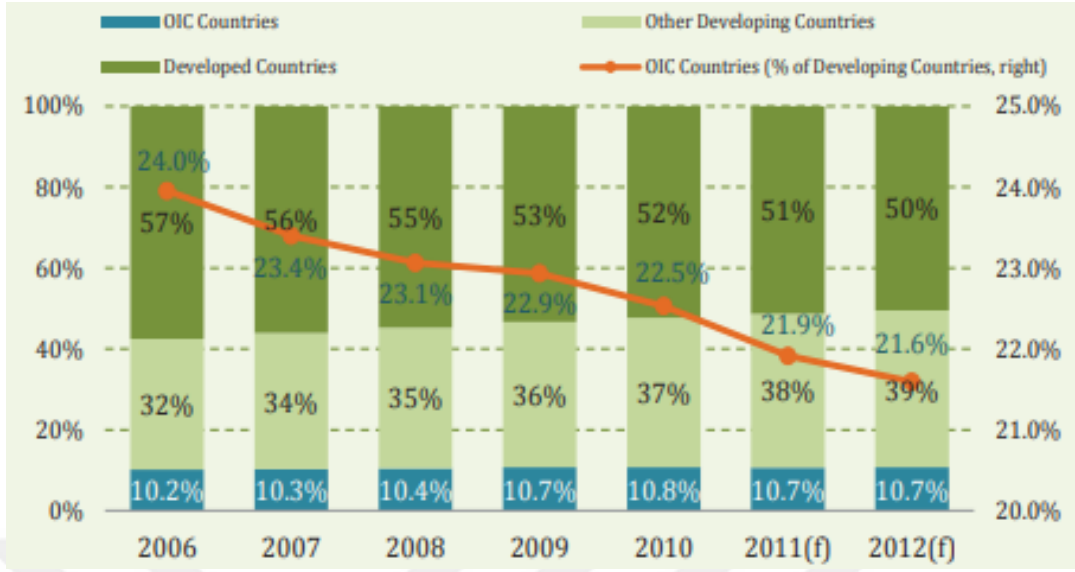
- İslam ülkelerinde Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) verileri on yılı aşkın süreçte (2005-2017), %10,2'den 2010'da %10,8'e ve son olarak 2016'da %15,3'e arttırmıştır (Şekil 2).

Şekil 1. İslam Ülkelerinin Dünya Ülkelerine Göre 2010 ile 2016 Yılı GSYH Verileri

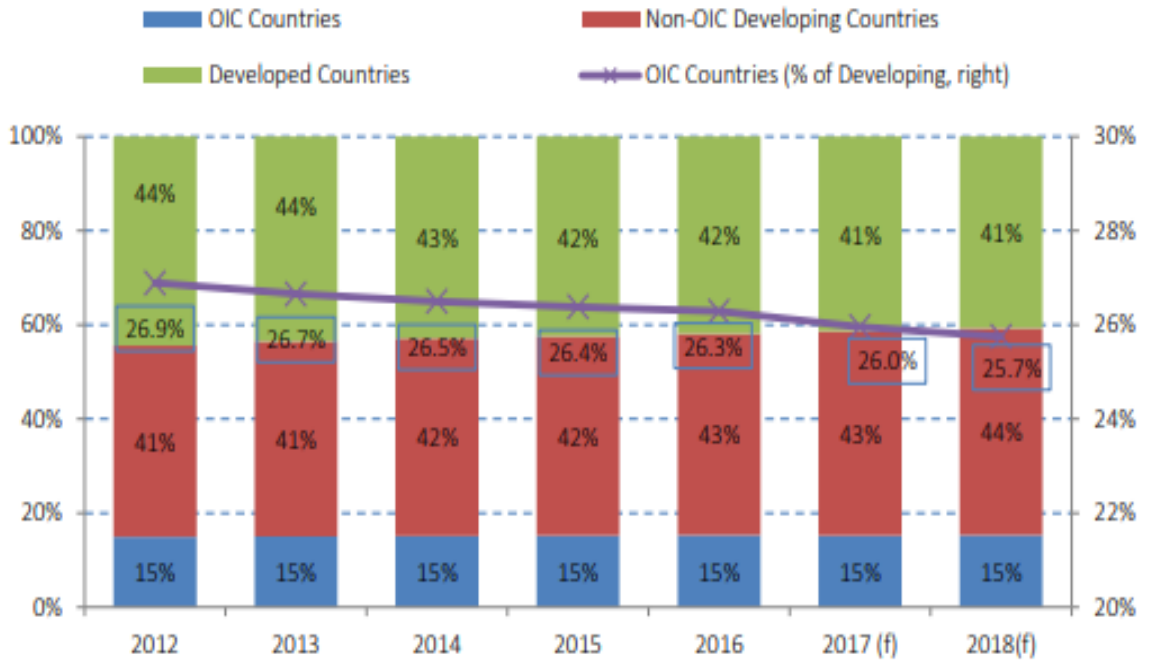
Kaynak: SESRIC, Annual Economic Report on the OIC Countries 2012; SESRIC, OIC Economic Outlook 2017

- Tarihsel süreçte İslam ülkelerinin dünya üretimine katkısının, mevcut potansiyelin altında kaldığı söylenebilir. Öte yandan, gelişmekte olan ülkeler grubundaki İslam ülkelerinin payı aynı dönemde yüzde 1,5 oranında azalmış ve 2010 yılında yüzde 22,5 olarak kaydedilmiştir. Aynı zamanda İslam ülkelerinin gelişmekte olan ülkelerin toplam GSYH içindeki payının düzenli olarak azalarak 2016 yılında %26,3 seviyesinde kaydedilmiş olup, söz konusu 5 yıllık dönem boyunca 0,6 puan azalış kaydetmiştir (Şekil 2 ve 3).

Şekil 2. İslam Ülkelerinin Dünya Ülkelerinin İçinde 2006-2012 Yılı GSYH Verileri ve Değişimi

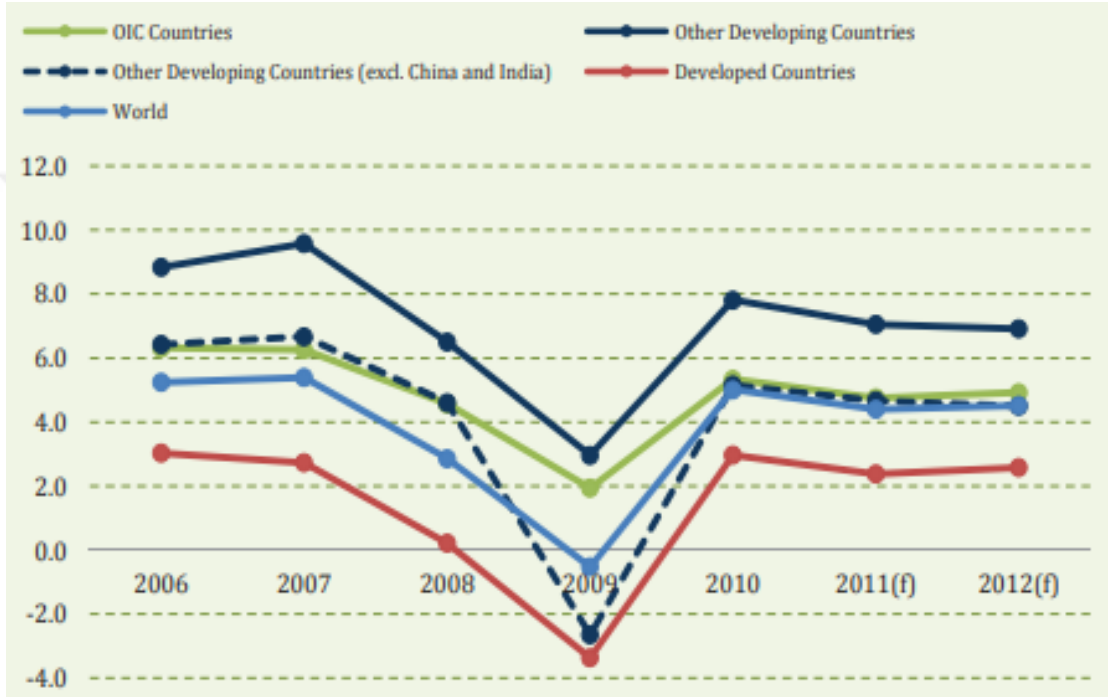
Kaynak: SESRIC, Annual Economic Report on the OIC Countries 2012

Şekil 3. İslam Ülkelerinin Dünya Ülkelerinin İçinde 2012-2018 Yılı GSYH Verileri ve Değişimi

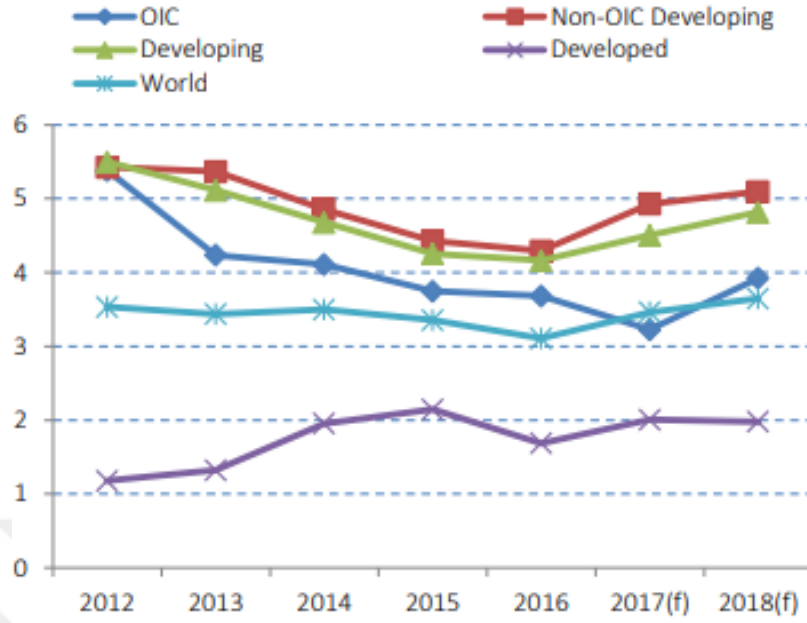
Kaynak: SESRIC, OIC Economic Outlook 2017

- İslam ülkelerinin GSYH büyümeleri incelendiğinde 2009 yılında önemli bir düşüş gerçekleşmiş ve sonrasında dünya ülkeleri ile birlikte bir artış yaşanmıştır. 2009 yılındaki düşüşün küresel ekonomik krizden kaynaklandığı dünya ülkelerindeki düşüşten de anlaşılabilir. Sonraki süreçte 2014 ile 2015’li yıllarda bir düşüş olsa da günümüzde artış yaşanmıştır (Şekil 4 ve 5).

Şekil 4. İslam Ülkelerinin Dünya Ülkelerine Göre 2006-2012 Yılı GSYH Büyüme Verileri ve Değişimi

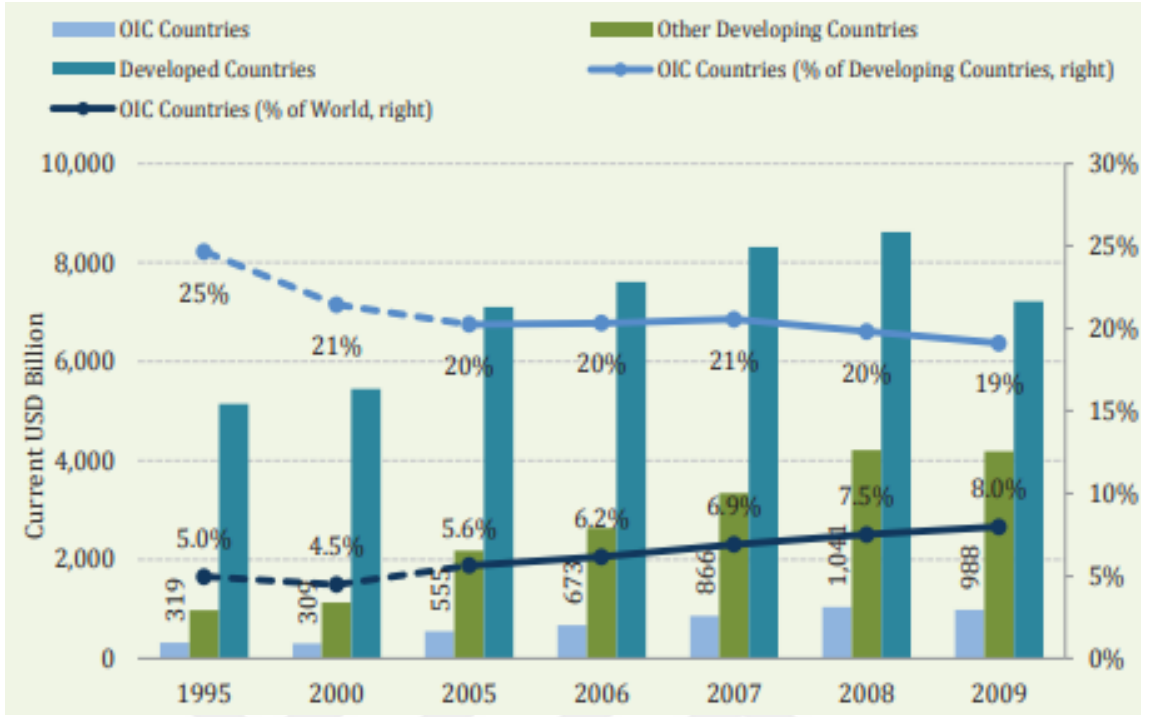
Kaynak: SESRIC, Annual Economic Report on the OIC Countries 2012

Şekil 5. İslam Ülkelerinin Dünya Ülkelerine Göre 2012-2018 Yılı GSYH Büyüme Verileri ve Değişimi

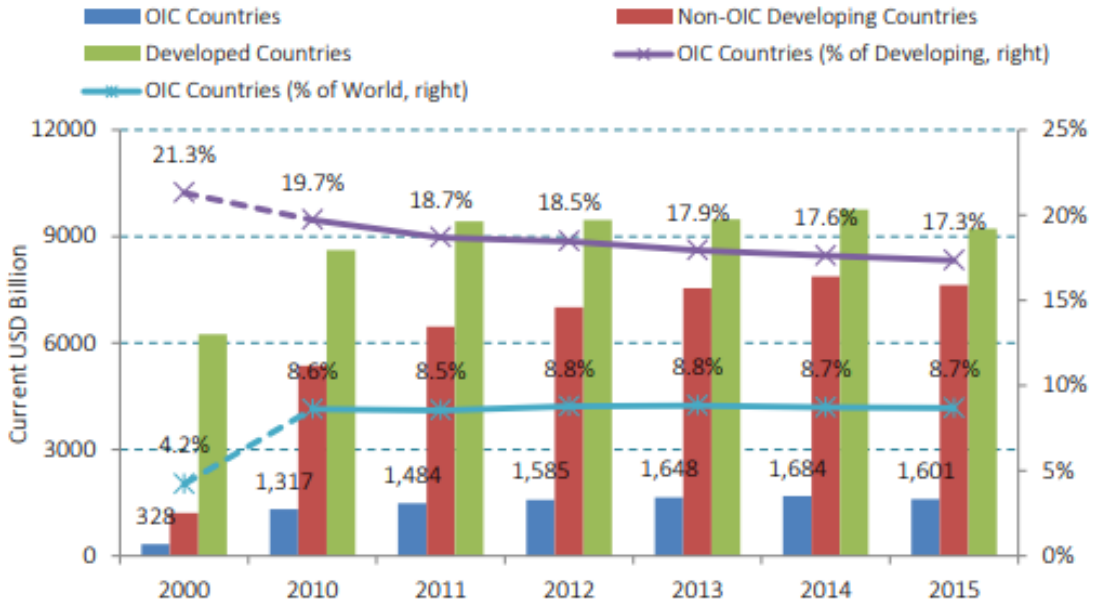
Kaynak: SESRIC, OIC Economic Outlook 2017

- “Endüstriyel Üretim, Hacim ve Paylaşım” kategorisi İslam ülkelerinin en önemli ekonomik gelişim süreci veri gruplarından. Bu veri grubu incelendiğinde, İslam ülkelerinin tüm süreç boyunca, gelişmiş, diğer ülkeler arasında en düşük değerlere sahip olduğu görülmektedir (Şekil 6 ve 7).

Şekil 6. İslam Ülkelerinin Dünya Ülkelerine Göre 1995-2009 Yılı Endüstriyel Üretim, Hacim ve Paylaşım Verileri ve Değişimi

Kaynak: SESRIC, Annual Economic Report on the OIC Countries 2012

Şekil 7. İslam Ülkelerinin Dünya Ülkelerine Göre 2000-2015 Yılı Endüstriyel Üretim, Hacim ve Paylaşım Verileri ve Değişimi

Kaynak: SESRIC, OIC Economic Outlook 2017

Genel olarak İslam ülkelerinin ekonomisi incelendiğinde görülen, tarihsel süreçte gerçekleştirdikleri yapılanma ve teşkilatlanma süreci sonucunda belli ilerlemeler kaydettikleridir. Ancak gelişmiş ve İslam ülkeleri dışındaki diğer ülkelerin verileri bağlamında karşılaştırmalarda ekonomik verilerin yetersiz olduğu anlaşılmaktadır.

İslam ülkeleri ağırlıklı olarak Asya ve Ortadoğu bölgesinde yer almaktadırlar. İslam ülkeleri buldukları coğrafi bölgelerin getirdiği zengin yer altı kaynakları, iklimsel çeşitlilik, tarıma elverişli topraklar ve geçim kaynağı olabilecek çeşitlilikler gibi avantajlara sahiptirler. Ayrıca köklü bir tarihsel geçmişe ve kültürel zenginliklere sahiptir. Turizm açısından oldukça zengin tarihi eser ve uygarlık kalıntılarının bulunması dünya turizminin yönlendirildiği ülkeler olmalarını sağlamaktadır. Ancak, bazı durumlar ve gelişmelerde yaşanan durgunluk İslam ülkelerinde olumsuz gelişmelere daha çabuk reaksiyon veren bir alt yapıya neden olmuştur.

İslam ülkelerinin ekonomik gelişmişlik bakımından geride olmasında potansiyellerini yeterince kullanamamalarının yanı sıra İslam ülkelerinin özellikle dışa bağımlı yapıları zenginliklerini üretmek yerine ithal etmeye harcamalarından da kaynaklanmaktadır. Tarihsel süreçte ve günümüzde İslam ülkeleri en önemli yer altı kaynaklarının ve verimli toprakların bulunduğu yerlerde bulunmuşlardır. Bu zenginlikler diğer devletler için bir arayış ve elde edilecek kazançtan pay alma isteği oluşturmuştur. Bu arayış ve istek diğer ülkelerin teknolojik olarak gelişmesine ve bu teknolojiyi ihraç ederek istediklerine ulaşmasına neden olmuştur. Tarihsel süreçte ülkeler teknolojik gelişmelerden uzak duramamış ve mutlaka buna ayak uydurmaya çalışmışlardır. Ancak İslam ülkelerinde günümüzde bazı iyileşmeler yaşansa da teknolojik gelişmelere ayak uydurma konusunda yeterli düzeye erişilememiştir.

Teknolojik gelişmeler dışında İslam ülkeleri incelendiğinde en büyük avantajlarının genç nüfus olduğu görülmektedir. Avrupa ülkelerinin giderek yaşlanmasına karşın İslam ülkeleri oldukça genç bir nüfusa sahiptir. Bununla birlikte İslam ülkelerinde ekonomik kaynakların petrol ve petrol ürünlerinden daha çok teknoloji ve bilime yönlendirilmesi yönünde bir gelişme ile genç nüfustan faydalanabileceği bir gerçektir.

İslam ülkeleri genç nüfusun zihninde nasıl haritalandırıldığı sorusundan yola çıkılarak yapılan çalışmada, gençlerin zihinlerinde İslam ülkelerinin tanınmasının yeterli düzeyde olmadığı görülmüştür (Tunçel, 2002). Bu bakımdan özellikle İslam ülkelerinde yaşayan öğrencilerde İİT yapısı ve bilinirliği üzerine çalışmalar yapılması ekonomik bakımdan ülkelerin pozitif etkilenmesi için önemlidir. İİT üyesi ülkeler ekonomik olarak ellerinde bulundurdukları güce yatırım yapmak için öncelikli bilinirliklerinin artırılması stratejik bir adım olacaktır.

İslam ülkeleri eğitim sistemlerinde kurulan bu birliğin tanıtımı açısından daha kapsamlı programlar düzenlemeli ve tanıtım kapsamında genç nüfus ile iç içe olmalıdır. Gelişmişlik ve ekonomik göstergeler açısından ortak Ar-Ge çalışmaları üzerine çalışmalar geliştirilmelidir. Bu programlarda farklı İslam ülkelerinin ekonomik ve genç nüfus alt yapısının kullanılmasının zorunluluğu ön plana çıkması önem taşımaktadır.

İslam ülkelerinin ekonomik bakımdan gelişiminde son yıllarda “Helal” ürün üzerine yapılan çalışmalar bilinçli tüketici sayısının artması ile doğru orantılı artmıştır. Bu kapsamda Helal ürün pazarının elde tutulması oldukça önemlidir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde:

Helal gıda pazarı Müslüman nüfus dikkate alındığında, Türkiye’de ve dünyada hızla gelişen ve etki alanını sürekli arttırmakta ekonomik ve sosyal bir fayda sağlamaktadır. Tüm dünyanın dikkatini çeken bu pazar, (helal endüstrisinin), ekonomik büyüklüğü 2019 yılında 3.7 Trilyon dolar olmasının öngörülmesi ile ekonomik boyutunun önemi ortaya konmaktadır (Şahiner vd., 2017).

Dünyada helal endüstrisi özellikle genç nüfusun önem verdiği girişimcilik kavramını etkilemekte ve yeni çalışmaların ana tematik konusunu oluşturmaktadır. Bunun sonucu olarak Ar-Ge çalışmalarında Helal olgusu ekonomik bir değer olarak geleceğin konularından olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu kapsamda İİT üyesi ülkelerde teknolojik gelişime yönelik Ar-Ge faaliyetlerinin artırılması, İslam ülkelerine ekonomik katkı olarak dönecektir. Böylece bilimsel temelde yapılacak çalışmalara yapılan yatırımların en önemli çıktısı ekonomik büyüme ve dünya ülkeleri arasında saygın bir konumun anahtarı olacaktır.

1.2. İslam Ekonomisi Kavramı ve Kaynakları

İslam ülkelerinin uygulama sürecinde en önemli dayanakları İslam ekonomisi kavramıdır. Bu kavram ile ilgili yaşanan tarihsel süreçler ve tanımsal yaklaşımlar incelendiğinde karşımıza çıkan çalışmalar şu şekildedir:

İslam ülkelerinde inanç sahibi insanlar için her alanda etkin olan İslam dini, şüphe olmaksızın, ekonomi alanında da etkindir. İslam ekonomisi kavramı tarihsel süreç sonunda gelen modern çağda serbest piyasa görüşü bağlamında tartışılmıştır. Bu tartışmaya esas, İslam ekonomisinin dayandığı ilkeler olmuştur. Temel İslâm kaynaklarında, üretim, tüketim ve mal edinme rejiminin ve hukukunun çerçevesini çizen ana ilkeler ve yaptırımlar, ‘helâl’ ve ‘haram’ tanımları etrafında belirlenmesi ekonomik bağlamda da çeşitli meşruiyet sınırı getirmektedir (Gül, 2010; Aslan ve Koçal, 2016). Bu görüşten yola çıkarak İslam ekonomisini, insanın sorumlulukları ve meşrutiyet sınırları içerisinde gerçekleştirdiği ekonomik faaliyetler olarak yorumlanabilir.

Zaman (2014) çalışmasında, İslam ekonomisi kavramının birbirinden farklı fazlaca tanımı olduğuna dikkat çekmiştir. Ayrıca yapmış olduğu tanımda İslam ekonomisinin, İslami hükümler bağlamında dini, ekonominin tüm alanında hâkim kılmak olarak ifade etmiştir. İslam ekonomisinin bazı yanlış ve eksik yorumlamalarına vurgu yaparak Müslüman bilim adamlarının tüm İslam ülkeleri için ortak ve dini hükümleri bağlı kılan bir sistemi geliştirme ve dünyaya entegre etme söyleminde bulunmuştur.

Siddiqui (2011) tarafından yapılan çalışmada ise, İslam ekonomisi kavramına genel geçer bir tanım yapmanın zorluğundan bahsederken kapitalist, sosyalist ve komünist ekonomiler bakımından genel ekonomik tanımda da yaşanan genel bir tanım zorluğundan bahsetmiştir. İslam ekonomisinin genel tanımının zorluğu konusunda Kahf (2003)’e dikkat çekmektedir. Ancak Kahf (2003) İslam ekonomisi ile ilgili yaptığı tanımda, “İslam ekonomisi kavramı, İslami bir toplumda erkeklerin ve kadınların ekonomik davranışlarına rehberlik eden bir değerler sistemi olarak sosyal, siyasi ve yasal ortamlarda İslami aksiyomların yürürlükte olduğu varsayımını temel alan bir çalışma alanı olarak tarif edilebilir.” şeklinde ifade etmiştir.

Yapılan bir başka çalışmada, İslam ekonomisi kavramına yapılan itirazlar şu şekilde sıralanmıştır (Abdullohoğlu, 2014):

- *“Ekonomi ekonomidir, onun İslamisi olmaz. İslam ekonomi ile değil, insanla ilgilidir. Ekonomiye anlam katan da insandır*
- *Ekonomi bir sistem ve model gerektirmektedir. Oysa İslam literatüründe bu anlamda bir sistemden ve modelden bahsedilemez. Eğer böyle bir sistem olursa, o da İslam için bir daraltma anlamına gelir. Bir sisteme ve modele bağlamak, İslam’ı bir döneme hasretmek demek olur. Bu da İslam’ın temel amacına ve karakterine uygun değildir. Zira İslam evrenseldir ve kıyamete kadar insanların ihtiyaçlarına cevap verecek niteliklere sahip olarak temellendirilmiştir.*
- *İslam bir dindir, ekonomi ise seküler bir alandır. Dolayısıyla ikisinin yan yana getirilmesi ontolojik olarak doğru değildir.”*

İslam ekonomisi kavramı incelenirken ekonomik İslamilik kriterlerinin de göz önünde bulundurulması oldukça önemlidir.

Tablo 1. Ekonomik İslamilik Kriterleri (Ortakaya, 2017; Islamicity Indices, 2015)

Ekonomik Fırsat ve Ekonomik Özgürlük   • Cinsiyet Eşitliği• Ekonomik Düzenleme• İş Yapma Kolaylığı• Ekonomik Özgürlük• İş Dünyası ve Pazar Özgürlüğü
Eğitim ve Sağlık Hizmetlerine Eşit Erişim   • Eğitim• Eğitimde Kamu Harcamaları• Eğitim Eşitliği• Eğitim Etkinliği• Sağlık kalitesi• Sağlık Hizmetlerinin Sağlanması
İş Yaratma ve İstihdam Eşit Erişim   • Eşit İstihdam ve İş Yaratma• İşgücü Özgürlüğü
Mülkiyet Hakları ve Sözleşmelerin Esensizliği   • Mülkiyet ve Sözleşme Hakları• Yolsuzluğun Önlenmesi• Şeffaflık Uluslararası Göstergesi

• Yolsuzluk Özgürlüğü
Yoksulluk Hükmü, Yardım ve Temel İnsan İhtiyacı   • Yoksulluk Etkililiği • Dünya endeksi • Yabancılara yardım etmek • Para bağışlama • Gönüllülük zamanı
Vergilendirme ve Sosyal Yardım   • GSYH'nin yüzdesi olarak vergi yükü • Vergi geliri • Sosyal refah
Destekleyici Mali Sistem   • Yatırım Özgürlüğü ve Mali Özgürlük • Finansal Piyasa Riski Göstergesi • Parasal Özgürlük
İslami Finansa Bağlılık   • Faiz Olmaması • Merkez bankası iskonto oranı • Ticari banka birinci sınıf borç verme faiz oranı
Ekonomik refah   • Makro Ekonomik Gösterge • Fiyat İstikrarı • Ekonomik performans
Ekonomik Adalet   • Gelir dağılımı

Yapılan çalışmalar incelendiğinde, İslam ekonomisi kavramında yer alan İslam ifadesinden daha çok ekonomi ifadesinde tartışmalar yaşandığı görülmüştür. Zaman içerisinde güncellenmesi gereken İslam ekonomisi kavramında asla değişmeyecek kısmın ise İslam olduğu ortaya konmuştur. Bu bağlamda İslam ekonomisini, İslami kurallar bütününden ekonomi kavramı ile ilişki kurulan tüm bağlarda uygulamak ve bu uygulama sürecinde haram-helal bakış açısından uzaklaşmamasıdır şeklinde tanımlanabilir.

1.3. İslam Ülkelerinde Ekonomi ve Finans Kavramının Gelişimi

Dünyada İslam ekonomisine yönelik çalışmalar yirminci yüzyılda başlamıştır. Bu süreçten önce çalışmalarda kapitalist iktisat kavramı sonradan yerini İslami finans kavramına Hintli Müslümanlarca İkinci Dünya Savaşı sonrasında çevrilmiştir (Tabakoğlu, 2004).

Hintli Müslüman alimlerin İslam ekonomisi ve finansı alanında öne çıkmalarının temel nedeni Arapça ve Farsça dillerine hakim olmaları ve bu kaynakları batıda yer alan kültür ve gelişmeler ile modern anlamda iktisadi çalışmaları yapabilmeleridir (Eskicioğlu, 1999).

İslam ekonomisi alanında çalışmaların ağırlıklı olarak Hindistan ve Ortadoğu Arap ülkeleri tarafından yapıldığı Zaim (1975) tarafından yapılan çalışmada ifade edilmiştir.

İslam ekonomisi alanında yapılan bilimsel sempozyum ve kongreler de oldukça etkili olmuştur. Bu alanda 1976'da birincisinin düzenlendiği, iktisatçı ve fıkıh âlimlerinin katılım sağladığı “Dünya İslam Kongresinde” İslam ekonomisiyle alakalı bildiriler yapılmıştır. Yapılan çalışmalarda öne çıkan konular şu şekildedir (Zaim, 2004):

- ✓ İslam İktisadı Mefhumu ve Metodolojisi
- ✓ İslam İktisat Modelinde Tüketim ve Üretim
- ✓ İslam İktisat Modelinde Devletin Rolü
- ✓ İslam İktisat Modelinde Sigorta
- ✓ İslam İktisat Modelinde Faizsiz Bankacılık
- ✓ İslam İktisat Modelinde Zekât Uygulaması ve Mali Siyaset
- ✓ İslam İktisat Modelinde İktisadi Gelişme
- ✓ İslam Ülkeleri Arasında İktisadi İşbirliği
- ✓ İslam İktisadı Sahasındaki Yayınların Tetkik ve Tahlili

Bu konular kapsamında İslam ekonomisi alanında bir metin hazırlanmış ve bu metinde ifade edildiği şekliyle “Milletlerarası İslam İktisadi Araştırma Enstitüsü” (International Center of Research in Islamic Economics-ICRIE) kurulması sağlanmıştır. ICRIE, İslam İktisadıyla alakalı sempozyum ve seminer düzenleyerek İslam ekonomisinin gelişimine katkı sağlamıştır (Zaim, 2004).

Bu gelişmeleri takip eden süreçte İslam ülkeleri tarafından alınan kararlar 1975 yılında Cidde’de İslami kriterlere göre faizsiz çalışmayı amaçlayan “İslam Kalkınma Bankası (Islamic Development Bank-IDB)” kurulmuştur. İKB ile birlikte kendisine

bağlı “İslami Araştırma ve Eğitim Enstitüsü” (Islamic Research and Training Institute- IRTI) kurulmuştur (Zaim, 2004).

İKB’na bağlı kurulan enstitü ile İslam ekonomisi ile ilgili araştırmaların, eğitim ve seminer gibi faaliyetlerin yapılması ile İslam ekonomisi kavramı ile ilgili farkındalığın kazandırılması ve İslam ekonomisi kavramının gelişim sağlanmasına katkı sağlanmıştır (Zaim, 2004).

İslam ekonomisi ile ilgili çalışmalar Türkiye’de ise Osmanlı devletinin son zamanlarında ve Cumhuriyet dönemlerinin başlarında başlamıştır. İslam ekonomisi ile ilgili çalışmalar yapan başlangıçta Ahmed Nazmi, Ahmed Hamdi gibi isimler varken (Tabakoğlu, 2004), sonraki dönemlerde Sabahattin Zaim, Ahmet Tabakoğlu gibi isimler yer almıştır (Büyüker, 2010).

İslam ekonomisi alanında Dünyada gerçekleşen gelişmelere Türkiye’de etkin katılım sağlamıştır. Bu gelişmelere IRTI gibi kuruluşlara Türkiye de uzmanlar göndermiş ve çalışmalarda yer almıştır. Bu gelişmelere Türkiye’nin Birinci Dünya İslam Kongresinde İslam ekonomisi alanında çalışma yapan etkin isimlerin katılımı önemli bir gelişmedir.

İslam ekonomisi kavramının gelişimi aynı zamanda İslam ülkelerinin ekonomik araçları kullanımı ve yeniliklerle entegre etmesi açısından oldukça önemlidir. Bu kavramın gelişimi doğrudan İslam ülkelerinin birliğinin güçlenmesi ve Dünya genelinde etkin bir ekonomik politika izlemesi anlamına gelmektedir.

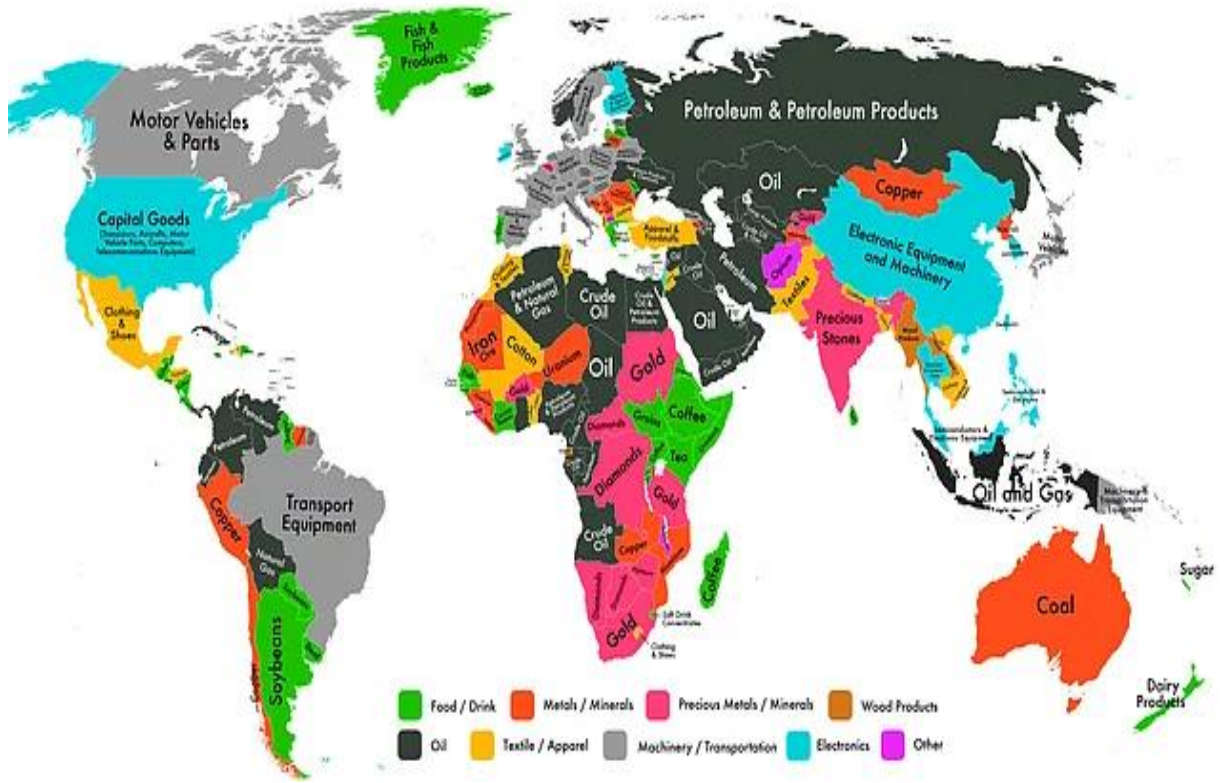
İslam ekonomisinin bilimsel bir birikim sağlaması açısından Türkiye başta olmak üzere İslam ülkelerinde ekonomik araçların ve ekonomi kavramının İslam ile bütünleştirilmesinde modern zamanların esas alınması gün geçtikçe artan bir ilgiye sahip denilebilir. Bu ifadeye İslam ekonomisi ile ilgili üniversitelerde ve devlet kademelerinde bölüm ve kurulların oluşturulması ve bunlarla ilgili çalışmaların teşvik edilmesi dayanak gösterilebilir.

İslam ekonomisi kavramı, İslam ülkelerinin potansiyelinin ölçülmesi ve bu potansiyeli etkin araçlar ile yönetebilmesi için oldukça önemli bir kavramdır. Böylesine

önemli bir kavram ile ilgili geçmiş çalışmalardan yola çıkarak günümüz koşullarında geliştirilmesi elzem bir durumdur.

1.4. İslam Ülkelerinin Ekonomik Kaynakları, Potansiyeli ve İkili İlişkileri

İslam ülkelerinin coğrafi konum bakımından oldukça stratejik ve tarihsel zenginliklere sahip olduğu görülmektedir. İslam ülkelerinde yer alan yer altı zenginlikleri, tarihsel yapıları ve verimli topraklar en önemli ekonomik kaynaklardır. Sahip olduğu bu ekonomik kaynaklar dışında günümüzde genç nüfus kaynağı da oldukça stratejik ekonomik kaynağı olarak görebiliriz.

Şekil 8. İslam ve Dünya Ülkelerinin Ekonomik Kaynakları

Kaynak: Onedio, 2014

İslam ülkelerinin potansiyelini anlayabilmek için dünya kanıtlanmış petrol rezervlerinin %58,5'i, doğalgaz rezervlerinin ise %58,8'i İslâm ülkelerinde bulunduğunu (SESRIC, 2016) bilmekle birlikte tüketim, üretim, gıda, teknoloji, temel ihtiyaç ürünleri ve enerji gibi alanlarda çeşitli ürünlerde dışa bağımlı olduğunu da

unutmamak gerekir. Bu bilgiler İslam ülkelerinin ekonomik kaynaklarının potansiyelini doğru tahmin edilebilmesine yardımcı olacaktır.

World Bank (2016) tarafından yayınlanan raporda İslam ülkelerinin gelir düzeyine göre sınıflamasında en yüksek gelir düzeyine sahip 7 ülkenin yer altı kaynakları bakımından zengin olan ülkeler olduğu görülmüştür.

Tablo 2. İslam Ülkeleri Nüfus ve Ekonomik Verileri (Ortakaya, 2017)

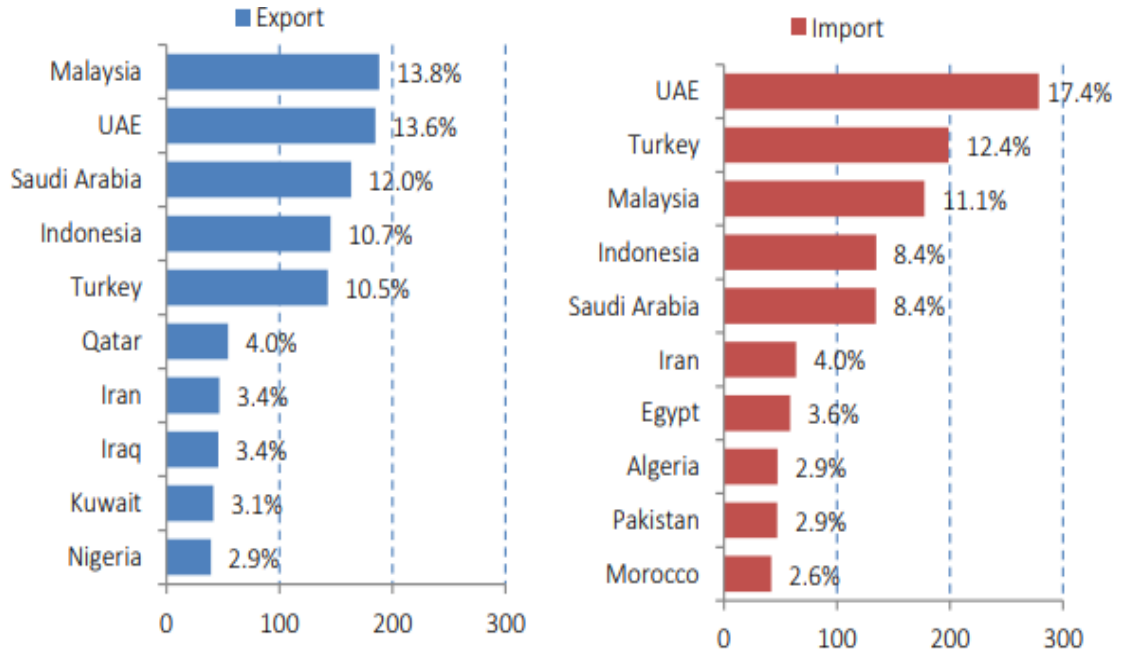
Ülke	Nüfus (Bin)	GSYH (Milyon Dolar) 2015	KBMG (Dolar) 2015	Enflasyon (%) 2016	İşsizlik(%) 2016	Yoksulluk Oranı (%)
Afganistan	32,526	20.381	626	4,5	8,5	35,8 (2011)
Arnavutluk	2,889	11.541	3.994	1	16,3	14,3 (2012)
Azerbaycan	9,651	53.049	5.496	10,2	5	6,0 (2012)
Bahreyn	1,377	31.125	22.600	3,6	1,2	-
Bangladeş	160,995	194.465	1.207	6,7	4	31,5 (2010)
Benin	10,879	8.476	779	0,6	1	36,2 (2011)
Birleşik Arap Emirlikleri	9,156	370.296	40.438	3,5	3,6	-
Brunei Darussalam	0,423	12.929	30.552	-0,2	2	-
Burkina Faso	18,105	11.064	611	1,6	2,98	40,1 (2014)
Cezayir	39,666	164.779	4.154	5,9	11,2	5,5 (2011)
Cibuti	0,887	1.736	1.956	3	6,61	-
Çad	14,037	10.009	713	0	5,78	54,8 (2002)
Endonezya	257,563	861.933	3.346	3,6	5,6	11,3 (2014)
Fas	34,377	100.359	2.919	1,3	10	8,9 (2006)
Fildişi Sahili	22,701	32.075	1.412	1	9,32	46,3 (2015)
Filistin**	4,055	12.677	2.866	-	25	-
Gabon	1,725	13.734	7.960	2,5	18,5	32,7 (2005)
Gambia	1,99	942	473	8,3	29,7	48,4 (2010)
Gine	12,608	8.874	703	8,1	6,8	55,2 (2012)
Gine-Bissau	1,844	977	530	2,6	6,5	69,3 (2010)
Guyana	0,767	3.282	4.278	0,1	11,4	-
Irak	36,423	164.233	4.509	2	16	18,9 (2012)
İran	79,109	398.562	5.038	7,3	11,2	-
Kamerun	23,344	28.415	1.217	2,2	4,51	37,5 (2014)
Katar	2,235	168.264	75.273	3	0,2	-
Kazakistan	17,544	181.753	10.359	13	5,2	2,7 (2015)
Kırgızistan	5,957	6.571	1.103	1	7,7	32,1 (2015)
Komorlar	0,788	557	706	2,2	19,96	44,8 (2004)
Kuveyt	3,892	114.054	29.303	3,4	2,4	-
Libya	6,278	34.457	5.488	14,2	19,2	-
Lübnan	5,85	50.148	8.571	-0,7	6,7	27,4 (2012)
Maldivler	0,409	3.435	8.395	2,1	3,2	15,7 (2009)
Malezya	30,331	296.284	9.768	2,1	3,3	0,6 (2014)
Mali	17,599	13.100	744	0,9	8,1	43,6 (2009)
Mısır	91,508	315.917	3.452	10,2	12	25,2 (2010)
Moritanya	4,067	5.023	1.235	1,3	11,6	42 (2008)
Mozambik	27,977	14.806	529	16,7	24,3	54,7 (2007)
Nijer	19,899	7.142	358	1,6	2,6	48,9 (2011)
Nijerya	182,201	494.582	2.714	15,3	5	46 (2009)
Özbekistan	31,299	69.004	2.204	8,3	8,9	14,1 (2013)
Pakistan	188,924	266.458	1.410	2,8	5,8	29,5 (2013)
Senegal	15,129	13.632	901	1	9,5	46,7 (2010)
Sierra Leone	6,453	4.483	694	9,7	3	52,9 (2011)

Somali	10,787	1.332	123	-	6,6	-
Sudan	40,234	93.932	2.334	13,3	13,3	46,5 (2009)
Surinam	0,542	4.878	8.985	76,1	10	-
Suriye	18,502	28.392	1.535		14,3	
Ülke	Nüfus (Bin)	GSYH (Milyon Dolar) 2015	KBMG (Dolar) 2015	Enflasyon (%) 2016	İşsizlik(%) 2016	Yoksulluk Oranı (%)
Suudi Arabistan	31,54	653.219	20.710	4	5,5,	-
Tacikistan	8,481	7.853	925	6,3	10,8	31,3 (2015)
Togo	7,304	4.140	566	2,1	6,8	55,1 (2015)
Tunus	11,107	41.198	3.708	3,7	14,8	15,5 (2010)
Türkiye	78,665	717.887	9.125	8,4	10,3	1,6 (2014)
Türkmenistan	5,373	37.597	6.996	5,5	8,6	-
Uganda	39,032	25.281	647	5,5	2,2	19,5 (2012)
Umman	4,49	69.831	15.550	1,1	17,5	-
Ürdün	7,594	37.517	4.940	-0,5	13,2	14,4 (2010)
Yemen	26,832	29.687	1.106	5	17	34,8 (2005)

İslâm ülkeleri, gelişmekte olan ülkeler ve gelişmiş ekonomilerin kişi başı milli gelir seviyeleri SESRIC (2016) tarafından yayınlanan rapordan alınan verilerle ve Ortakaya (2017) tarafından hazırlanan tablo incelendiğinde, en düşük kişi başı milli gelir (GSYH) İslam ülkelerinde olduğu görülmüştür. İslâm ülkelerinin verileri kapsamında bu düşük kişi başı milli gelir düzeyinde tasarruf oranlarının düşüklüğü, teknoloji seviyesindeki düşük düzeyli üretim, dış ticarete bağımlılık ve yüksek işsizlik oranları gibi ana etmenler neden olmaktadır.

İslam ülkeleri 2050 itibariyle, dünya nüfusunun %21,1 iken 2050 yılında %29,5'e yükseleceği tahmini SESRIC (2016) tarafından yayınlanan raporda yer almakla birlikte genç nüfusun %34,1 olacağı ifade edilmiştir. Bu veriden yola çıkarak İslam ülkelerinin ekonomik potansiyelinin yüksek ve gelecekte ekonomide ağırlığının artabileceği ifade edilebilir. Ancak işsizlik oranlarının azaltılarak teknolojik ve üretime dayalı bir sisteme bu potansiyelin aktarılmasıyla olabileceği gerçeği de unutulmamalıdır.

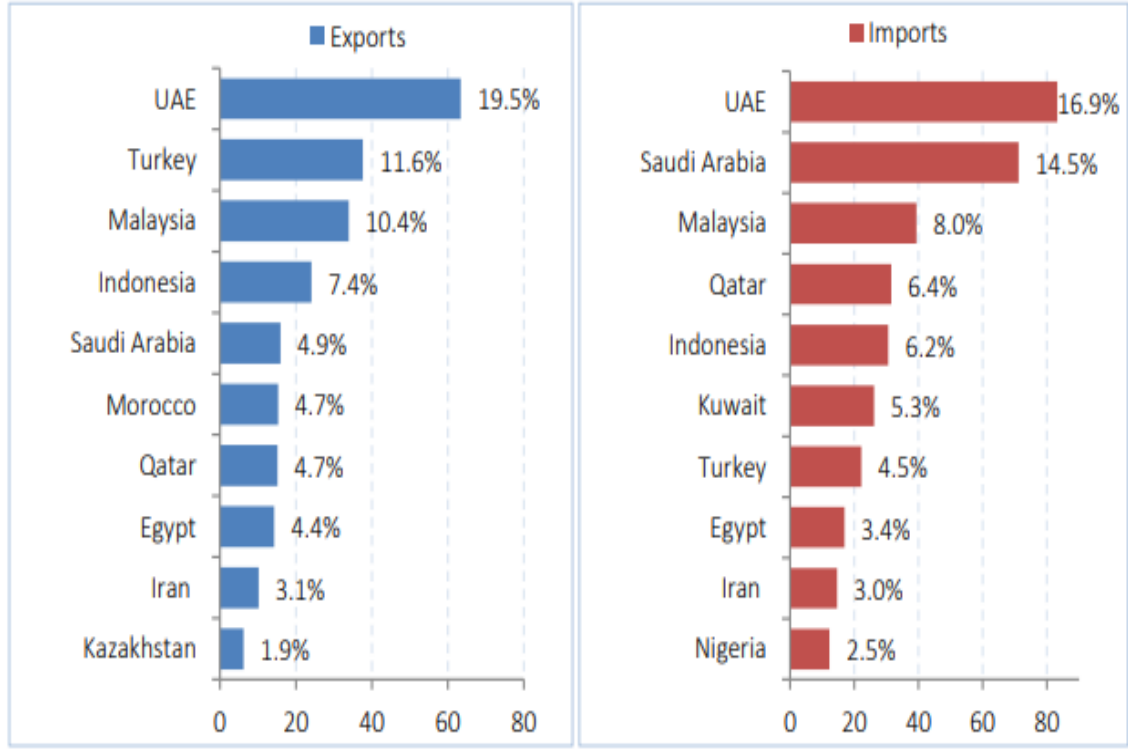
İslam ülkelerinin ekonomik işbirliği incelendiğinde sadece kendi içinde değil aynı zamanda dünya ülkeleri ile de ticaret bağları bulunmaktadır. İslam ülkelerinin en fazla mal ihracatı ve ithalatı yapan ülkeleri incelendiğinde, ihracatta Malezya birinci iken ithalatta Birleşik Arap Emirliği birinci sıradadır. Türkiye ise İslam ülkeleri arasında ihracatta beşinci iken ithalatta ikinci sıradadır (Şekil 9).

Şekil 9. En Fazla Mal İthalat ve İhracat Yapan İslam Ülkeleri (2016, Milyar \$)

Kaynak: SESRIC, OIC Economic Outlook 2017

İslam ülkelerinin en fazla servis ihracatı ve ithalatı yapan ülkeleri incelendiğinde, ihracatta ve ithalatta Birleşik Arap Emirliği birinci sıradadır. Türkiye ise İslam ülkeleri arasında ihracatta ikinci iken ithalatta yedinci sıradadır (Şekil 10).

Şekil 10. En Fazla Servis İthalat ve İhracat Yapan İslam Ülkeleri (2016, Milyar \$)

Kaynak: SESRIC, OIC Economic Outlook 2017

İslam ülkelerinin dünya ülkeleri ile ticari ilişkileri genellikle ithalat bağlamındadır. İslam ülkeleri hem teknoloji hem de servis ve mal ithal etmektedir. Buna karşın dünya ülkelerinin en büyük ekonomik pazarlarının ise genellikle İslam ülkeleri olduğu görülmektedir.

Dünya ve İslam ülkeleri genelinde yaşanan genel sorunlar yeni arayışlara ve ikili işbirliklerine ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Bu kapsamda İslam ülkelerinin ekonomik işbirliklerinde daha çok ihracat ağırlıklı olması için teknolojik ve üretim bazlı gelişmelerin desteklenmesi gerekliliği görülmektedir.

Bir sonraki bölümde, İslam ülkelerinin teşkilatlanma süreci ve bu süreçte yaşadıkları oluşum hakkında detaylı bilgiler çeşitli veriler ile birlikte bütüncül bir yaklaşımla ele alınmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI

İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT), 25 Eylül 1969 tarihinde Rabat'ta ilk kez düzenlenen İslam Zirve Konferansı'nda alınan bir kararla çoğunluğunun Asya ülkelerinin oluşturduğu uluslararası bir örgüt olarak kurulmuş ve merkezi Suudi Arabistan'ın Cidde şehri olarak belirlenmiştir. Türkiye'nin de aralarından bulunduğu 56 üye ülkenin (Suriye'nin üyeliği askıya alınmıştır.) bulunduğu teşkilat, üye sayısı bakımından Birleşmiş Milletler (BM)'den sonra ikinci uluslararası teşkilat olarak bilinmektedir (İkizoğlu, 2015). Politik sebeplerin ağırlıkta olduğu kuruluş süreci zamanla yapısal olarak İslam ülkeleri arasında kapsayıcı bir teşkilat haline dönüşmüştür. Teşkilatın asıl amacı, çoğunluğunun/bir kısmının Müslüman olan üye ülkeler arasında ekonomik, siyasi, kültürel ve bilimsel konularda paylaşımında bulunmak ve işbirliğinin kuvvetlendirilmesini sağlamak olarak ifade edebiliriz.

2.1. İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Kuruluşu ve Amaçları

İİT'nin kurulum süreci, 1967 yılında Arap-İsrail Savaşı'nın ardından 1969 yılında Mescid-i Aksa'nın kundaklanma hadisesinin yaşanması sonrasında Fas Kralı Hasan ile Suud Kralı Faysal tarafından gerçekleştirilen çağrı sonrasında üye olacak ülkelerin olumlu cevap vermesiyle başlar. Çağrı kapsamında, Rabat'ta toplanan ilk İslam Zirvesi'nin ardından İİT kurulur.

İİT'nin kuruluş süreci detaylı incelendiğinde özellikle 1967 tarihli Arap-İsrail Savaşı sonrasında Müslümanların kutsal olan Kudüs'te olan olaylar ve İsrail tarafından gerçekleştirilen işgaller, Müslüman ülkelerin birbirlerine yakınlaşmasında dönüm noktası olur. Yaşanan savaş sonrası İsrail vatandaşlarının Kudüs'te yapmış oldukları kundaklama olayı tüm İslam âleminin tepkisini alır. Bu tepkiyi arkasına alan ve Suudi Arabistan tarafından İİT kurulum süreci başlatılır.

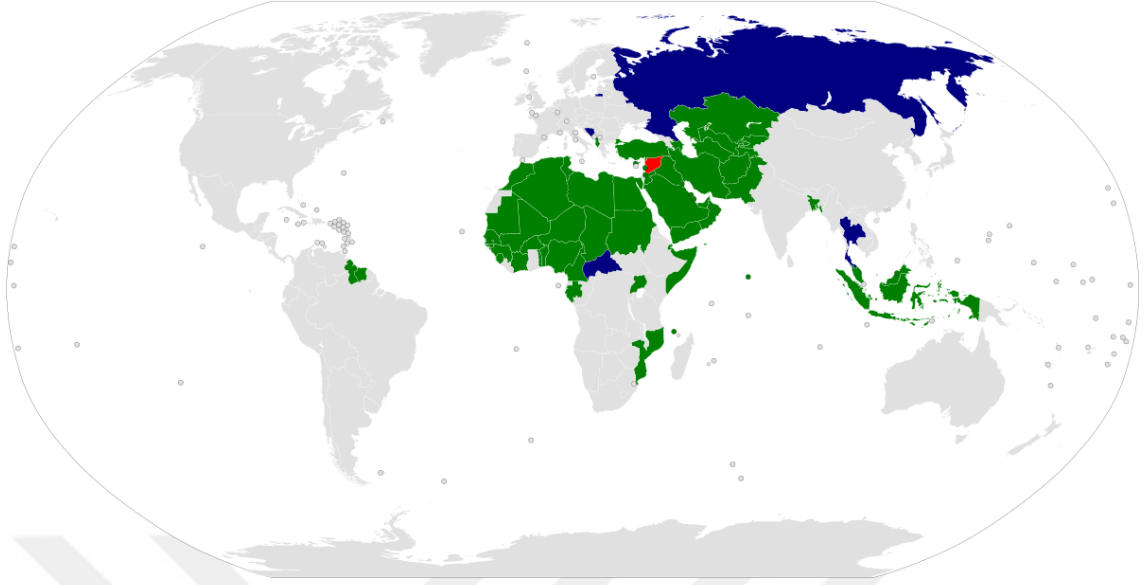
1970 yılında Cidde'de yapılan ilk Dışişleri Bakanları Konferansı'nda teşkilatın daimi bir statüye kavuşturulması, genel sekreterlik kurulması ve sekreteryaya merkezinin Cidde'de olması konusunda anlaşmaya varılır. Yine aynı konferansta kurucu genel

sekreterliğe Malezya eski başbakanı Tunku Abdurrahman Putro el-Hac'ın getirilmesi konusunda anlaşmaya varılır (İkizoğlu, 2015). Ayrıca 1970 yılında yapılan dışişleri bakanları toplantısında örgütün kurucu antlaşmasının hazırlıklarına başlanmasına karar verilmiş, bu kapsamda yapılan çalışmalar nihai olarak Mart 1972'de toplanan Dışişleri Bakanları Zirvesi'nde Kuruluş Yasası (Charter of the Islamic Conference) kabul edilmiştir. Kabul edilen bu yasa ile teşkilatın hukuksal olarak da alt yapısı oluşturulmuştur.

İİT kapsamında gerçekleşen bazı önemli gelişmeler şu şekildedir:

- Mısır ile İsrail arasında imzalanan Camp David Antlaşması yapması Mısır'ın İİT'de rahatsızlık uyandırmış ve aynı dönemde İran'ın uyguladığı bazı politikalar İİT açısından 1980 yıllarında yaşanan önemli gelişmelerdir. Bu süreçte Mısır'ın üyeliği askıya alınmıştır.
- 1984 yılında gerçekleştirilen Kazablanka Zirvesi'nde Mısır'ın üyeliği yeniden aktif hale getirilmiştir.
- 2001 yılında gerçekleşen ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin Irak'ı işgaliyle sonuçlanması, ABD ile Afganistan arasında yaşanan savaş, İran'ın nükleer programı ve Arap ülkelerinde yaşanan Arap Baharı olayları İİT için başlıca tarihsel gelişmeler olmuştur.
- 14-15 Ağustos 2012 tarihlerinde düzenlenen 4. Olağanüstü İİT Zirvesi'nde Suriye'nin üyeliği askıya alınmıştır.

Yaşanan bu gelişmeler sonrasında İİT yapısı ve kuruluş amacı nedeniyle uluslararası alanda önemli bir yapıya kavuşmasının önünü açmıştır. Ancak üye ülkelerin siyaseten farklı söylemler içinde olması ve diplomatik olarak etkin bir yapıya kavuşamaması teşkilatın beklenen düzeyde etkin olmasına engel olmuştur.

Şekil 11. İslam İşbirliği Teşkilatı Üye Ülkelerin Dünya Haritası Üzerinde Gösterimi

Kaynak: Wikipedia, 2018

Kuruluşundan bugüne 25 üyeden 56 üyeye yükselen İİT, BM gibi uluslararası teşkilatlar ile ikili işbirliklerini sürdürmektedir. Haritadan (Şekil 11) da anlaşılacağı üzere farklı ve dağınık ülkelerin bir araya geldiği İİT, kültürel ve sosyolojik yapıdan birbirine benzeyen ve aynı din paydasında olan ülkelerin bir araya gelmesine rağmen çeşitli zorluklar ve fikir birliğinin sağlanamaması gibi noktalarda halen soru işareti oluşturmaya devam etmektedir (Hassan, 2009).

İİT 2005’li yıllarda bazı gelişim ve değişim sürecine girmiştir. Bu sürece girmesinde Türkiye, Malezya ve Endonezya gibi üye devletlerin ılımlı olması ve süreçte daha aktif olmaları etkili olmuştur (İhsanoğlu, 2013). Bu süreçte teşkilatın kurumsal yapısında yapılan değişiklikler sonucunu, 13-14 Mart 2008 yılında Senegal’de yapılan 11. Zirve toplantısında kabul edilen değişiklikler ile hayata geçirilmiştir. Yapılan değişiklikler sonucunda, İİT’nin önemli kuruluşları şu şekilde sıralanmaktadır (Terzioğlu, 2013):

1. İslam Zirvesi
2. Dışişleri Bakanlar Konseyi
3. Genel Sekreterlik.
4. Diğer Organlar

- a. Daimi Komiteler
- b. İcra Komitesi
- c. Daimi Temsilciler Komitesi
- d. Uluslararası İslam Adalet Divanı
- e. Bağımsız Daimi İnsan Hakları Komisyonu
- f. Alt Organlar veya Yardımcı Organ
- g. Uzmanlık Kuruluşları veya Özelleşmiş Kurumlar
- h. İlgili Kuruluşlar

Şekil 12. İslam İşbirliği Teşkilatı Yapısı

Kaynak: Keskin, 2016

2.2. İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Yapısı

2.2.1. İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Temel Organları

2.2.1.1. İİT Zirve Toplantıları

İİT'nin en üst düzeyde karar alma konusunda yetkili organıdır. Zirve toplantıları üç yılda bir, Devlet ve Hükümet Başkanları seviyesinde, üye ülkelerin coğrafi gruplar (Arap, Asya ve Afrika) esasına bağlı ve dönüşümlü olarak ev sahipliğinde düzenlenmektedir. Bu toplantılar, ihtiyaç duyulduğu zaman olağanüstü zirve toplantısı olarak da yapılabilmektedir. Üye ülkelerin nasıl bir plan çerçevesinde ev sahipliği yapacağı konusu diğer İİT toplantıları için de uygulanmaktadır.

İİT'nin kuruluşundan günümüze kadar geçen süreçte çeşitli üye ülkelerin ev sahipliğinde 13 Zirve, 5 Olağanüstü Zirve toplantısı düzenlenmiştir (www.mfa.gov.tr). İİT'nin son zirve toplantıları:

- Yapılan son olağanüstü zirve 6 Mart 2016 tarihinde Cakarta'da toplanmıştır
- Zirve toplantılarının 13. olan ve 14-15 Nisan 2016 tarihlerinde “Adalet ve Barış için Birlik ve Dayanışma” temasını vurgulayarak İstanbul'da gerçekleştirilmiştir.

Gerçekleştirilen son zirve kapsamında Türkiye İİT Zirve Dönem Başkanlığı görevini devralmıştır. Aynı zirveden bir sonraki zirvenin “12. İslam Zirve Toplantısı” adıyla ve 2019 yılında Gambiya'da düzenlenmesi kararlaştırılmıştır (www.mfa.gov.tr).

2.2.1.2. İİT İslam Dışışleri Bakanları Konseyi Toplantıları

İİT'na üye ülkelerin Dışışleri Bakanlarının katılım sağladığı toplantılar her yıl yapılmakla birlikte, geçmiş dönem toplantıların değerlendirilerek stratejik kararların alınması ve genel teşkilat politikalarının uygulanmasında geline aşamalar değerlendirilmektedir.

Dışışleri Bakanlar Konseyi'nin kurucu şartlardan onuncu maddenin dördüncü bendine(mad 10/4) göre görevleri ve toplanma sebepleri:

- *1.Teşkilatın genel amacı ve genel politikalarının uygulanması doğrultusunda ilk karar ve kurallara ilişkin kararların alınması.*
- *2.Önceki İslam Zirvesi ve DBK'da benimsenen ve alınan kararların uygulanmasında kaydedilen sürecin takip edilmesi.*
- *3.Genel sekreterliğin ve yardımcı organların bütçe, mali-idari ve diğer raporlarını değerlendirerek incelemek ve onaylamak.*
- *4.Örgüte dahil olan bir veya daha fazla devleti etkileyen herhangi bir konuda uygun önlemlerin alınması konusunda talep bulunması halinde değerlendirmek.*
- *5.Yeni bir organın, kurumun ve kuralın oluşturulması yönünde tavsiyelerde bulunmak.*
- *6.Kurucu şartların on altı ve on sekizinci maddelerine göre Genel Sekreter ve Genel Sekreter yardımcısı atamak.*
- *7.Uygun gördüğü diğer konuları değerlendirerek incelemek*
- *8.Yeni kuralın 32/2. maddesi uyarınca İslam Zirvesi usul kurallarını tavsiye etmek.*

şeklinde sıralanmıştır (Terzioğlu, 2013).

2.2.1.3. İİT Genel Sekreterlik

İİT Genel Sekreteri, Zirve ve Dışışleri Bakanları toplantılarında alınan kararların uygulama sürecinde teşkilatın hukuki olarak alması gereken aksiyonları yürütmektedir. İİT'nin 1970 yılında yapılan 1. İslam Dışışleri Bakanları Konferansı'nda kurulma kararı alınan Genel Sekreterlik makamına, ilgili süreçlerde teşkilata bağlı ve süreçle ilgili kuruluşları yardım edeceği belirlenmiştir. Genel Sekreterlik merkezi Suudi Arabistan'ın Cidde şehrinde bulunmakta ve İslam Dışışleri Bakanları Konferansınca belirlenen bir genel sekreter tarafından süreçler yönetilmektedir. İİT Genel Sekreterliği görevinde bulunan Prof. Ekmeleddin İhsanoğlu, 2005 yılında yapılmış olan bir seçimle gelmesi, yani demokratik bir süreç sonunda

gelen ilk genel sekreter olması nedeniyle önemlidir. Sonrasında gelen Genel Sekreter İyad Ameen Madani'nin 31 Ekim 2016 tarihinde görevinden istifa etmesinden dolayı, 17 Kasım 2016 tarihinde Mekke'de yapılan İİT Dışışleri Bakanlarının Olağanüstü Toplantısında İİT Genel Sekreterliğine Suudi Arabistan tarafından aday gösterilen Yousef Ahmad Al-Othaimen oybirliğiyle seçilmiş ve görevine devam etmektedir.

İİT tarihinde bugüne kadar Genel Sekreterlik görevini yapanlar şu şekilde sıralanmıştır (Ataman ve Gökşen, 2014):

1. Ahmed Seku Ture - (Gine)1969-1971
2. Tunku Abdul Rahman - (Malezya) 1971-1973
3. Hassan Al-Touhami - (Mısır) 1974 -1975
4. Dr.Amadou Karim Gaye - (Senegal) 1975-1979
5. Habib Chatty - (Tunus) 1979-1984
6. Syed Sharifuddin Pirzada - (Pakistan) 1985-1988
7. Dr.Hamid Algabid - (Nijer) 1989-1996
8. Dr.Azzeddine Laraki - (Fas) 1997-2000
9. Dr.Abdelvahad Belkeziz - (Fas) 2001-2004
10. Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu - (Türkiye) 2005-2014
11. İyad Bin Emin Medeni (Suudi Arabistan) 2014-2016
12. Yusuf Bin Ahmed El Useymim (Suudi Arabistan) 2016 – devam etmektedir.

Şekil 13. İslam İşbirliği Teşkilatı Genel Sekreterinin Sorumlu olduğu Ülkeler

Kaynak: OIC, 2018

2.2.1.4. İİT Diğer Organlar

İİT’da Daimi Komitelerin önemi oldukça yüksek olmasından dolayı devlet veya hükümet başkanları başkanlık etmektedirler. Komite ile ilgili kararlar İslam Zirvesi kararı veya DBK tarafından alınacak tavsiye kararıyla alınmaktadır. İİT bünyesinde yer alan Daimi Komiteler:

1. Kudüs Kurulu.
 - a. Kudüs Komitesi.
 - b. Beytülmal Kudüs Ajansı.
2. Bilgi ve Kültürel İşler Daimi Komitesi.
3. Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (COMCEC) (İSEDAK).
4. Bilimsel ve Teknolojik İşbirliği Daimi Komitesi

şeklindedir (OIC, 2018).

İİT yapısında yaşanan ve kabul edilen 2008 değişikliği sonrasında İcra Komitesi etkinliğini arttırması için bir kuruluşa dönüşmüş ve Daimi Temsilciler Komitesi'nde revizyonlar yapılmıştır.

İİT Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (İSEDAK) kapsamında her yıl İstanbul'da bakanlık düzeyinde toplanan Komite, yapılan Dışişleri Bakanları Konferansı'na hazırlık yapılmakta ve gündemdeki konularla ilgili almış olduğu tavsiye kararlarını Dışişleri Bakanları Konferansı'nın gündemine taşımaktadır. İSEDAK her yıl değişmekle birlikte Ekim-Kasım aylarında İstanbul'da yapılan yıllık toplantılarına Türkiye Cumhuriyeti (T.C.) Cumhurbaşkanı tarafından başkanlık edilmektedir (Akgül, 2013).

İİT İSEDAK'ın 25. yılı vesilesiyle 9 Kasım 2009 tarihinde yapılan toplantıda bazı önemli anlaşmalara varılmıştır. Bu anlaşmalar şu şekildedir (MFA, 2018):

- Zirve sonucunda İstanbul Deklarasyonu kabul edilmiş,
- İSEDAK çerçevesinde, Tercihli Ticaret Sistemi Çerçeve Anlaşması,
- (TPS-OIC) Tercihli Tarifeler Protokolü (PRETAS) ve
- Menş Kuralları İİT ülkeleri arasında ticari ve ekonomik ilişkilerde hukuksal yapının kurulması için adımlar atılmıştır.

İİT Enformasyon ve Kültürel İşler Daimi Komitesi (COMIAC), bakanlık düzeyinde ve başkanlığı Senegal tarafından yürütülen komite Senegal'in başkenti Dakar'da düzenlenmektedir.

İİT Bilimsel ve Teknolojik İşbirliği Daimi Komitesi (COMSTECH), iki yılda bir Pakistan'da Pakistan Devlet Başkanı başkanlığında bakanlık düzeyinde toplanır. Toplantılar İslamabad'da düzenlenir ve İİT'ye üye ülkelerin karşılıklı işbirliği ve ortak çalışmaları sonucunda, bilim ve teknoloji alanlarındaki kapasitelerinde iyileştirmeler gerçekleştirmektedir. COMSTECH, İİT'ye üye ülkelerde bilim ve teknolojiyi etkin kullanılması ve hızlı bir mekanizmada işlemesine yardımcı bir role sahiptir (Akgül, 2013).

Bu yapılar ile birlikte İİT bünyesinde yer alan diğer organlar şu şekilde sıralanabilir:

- Uluslararası İslam Adalet Divanı (UIAD): İİT'nin 1981'de kurulmasına karar verdiği hukuk organıdır.
- Bağımsız Daimi İnsan Hakları Komisyonu
- İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi (SESRIC) (Ankara)
- İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) (İstanbul)
- İslam Teknoloji Üniversitesi (IUT) Dakka
- İslami Ülkeleri Ticareti Geliştirme Merkezi(ICDT) (Kazablanka)
- İslam Fıkıh Akademisi (Cidde)
- İslami Dayanışma Fonu ve Vakfı (Cidde)
- İslam Kalkınma Bankası (İKB)
- İslam Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (ISESKO)
- İslami Devletler Yayın Organizasyonu (ISBO)
- Uluslararası İslam Haber Ajansı (IINA)
- Uluslararası Kızılay İslami Kurulu (ICIC)
- İslam Ticaret Sanayi ve Tarım Odası (Karaçi) (ICCIA)
- İslami Başkentler ve Şehirler Organizasyonu (Cidde) (OICC)
- İslami Dayanışma Oyunları Sporları Federasyonu (Riyad) (ISSF)
- Uluslararası Arap-İslami Okullar Dünya Federasyonu (Kahire)
- İslami Armatörler Cemiyeti Örgütü (Cidde)
- İslam Konferansı Diyalog ve İşbirliği Gençlik Forumu (İKGF-Dİ) (İstanbul)
- Uluslararası Müslüman İzciler Birliği (Cidde) (IUMS)
- İslam Ülkeleri Müşavirlik Federasyonu (İstanbul)(FCIC)
- İslam Dünyası Bilimler Akademisi(Amman)
- İslam Bankaları ve İslam Finans Kuruluşları Genel Konseyi (Cidde)
- İİT Bilgisayar Acil Müdahale Ekibi (Selengor)
- İslam Ülkeleri için Standartlar ve Metroloji Enstitüsü (İstanbul) (SMIIC)

- Uluslararası Malezya İslam Üniversitesi (Kuala Lumpur)

2.3. İslam İşbirliği Teşkilatı Şartı

İİT tarafından, 14 Mart 2008 yılında Dakar’da 11. İKÖ Zirvesi’nde kabul edilerek daha önce kullanılan İKÖ Şartının (1972 – 3. İslam Dışişleri Bakanları Konferansında) yerine yeni Şart İİT’nin temel kurucu belgesi olmuştur. Bu Şart, İİT’nin amaçlarını, prensiplerini beyan eder, üyelik, gözlemcilik, organlar, uyuşmazlıkların barışçı halli, bütçe ve maliye ve işleyiş kuralları bütüncül olarak belirler ve kapsar.

Kabul edilen yeni Şart, İİT’nin reformsürecinde dönüm noktası olması açısından oldukça önemlidir. Bu Şart ile gelişen ve değişen süreç ve dinamiklere ayak uydurularak İslam ülkeleri birbiri ile daha çağdaş bir işbirliği ve aralarındaki faaliyetler konusunda hukuksal zemini yüksek bir alt yapıya kavuşmuştur (MFA, 2018).

2.4. İslam İşbirliği Teşkilatı Reform ve 10 Yıllık Eylem Planı

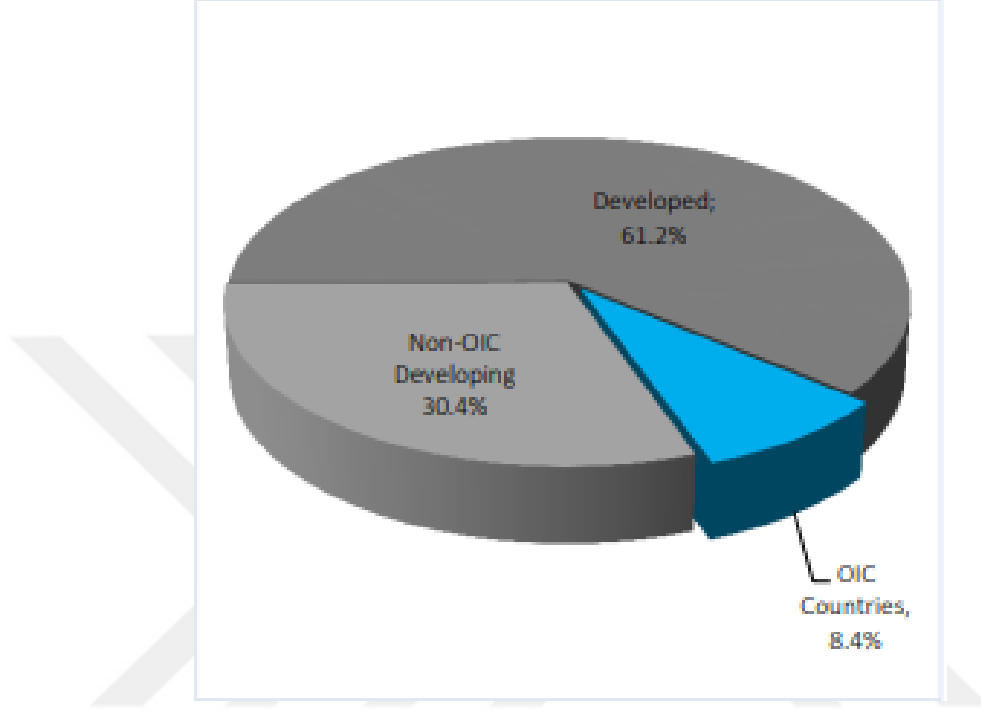
İİT tarafından 2016 ile 2025 yıllarını kapsayan 10 yıllık eylem planı 13. İslam Zirvesi’nde kabul edilerek nihai hali verilmiştir.

Eylem paketinde bahsedilen program; *“siyasi irade, dayanışma ve ortak İslam hareketi, ılımlılık ve İslam’ın hoşgörü anlayışı, İslam hukuku, İslam Fıkıh Akademisi, terörizmle mücadele, İslamofobi ile mücadele, insan hakları ve iyi yönetim, Filistin ve işgal edilmiş Arap toprakları, çatışmaların önlenmesi ve çözümü, barış tesisi, ekonomik işbirliği, İslam Kalkınma Bankasının desteklenmesi, doğal afetler karşısında sosyal dayanışma, Afrika’da yoksullukla mücadele, yüksek öğretim, bilim ve teknoloji, İslam dünyasında kadın, genç ve çocuk hakları ve aile, üye ülkeler arasında kültürel değişim başlıkları”* kapsayan ve detaylandıran bir planı anlatmaktadır (MFA, 2018).

2.5. İslam İşbirliği Teşkilatı Ülkelerinin Sayısal Veriler ve Grafikler ile Güncel Ekonomik Yapısı

İİT’na üye olan 56 (Suriye’nin üyeliği 2012 yılında askıya alınmıştır) ülkenin başta ekonomi olmak üzere birçok alanda işbirliği bulunmaktadır. En önemli işbirliği konularından olan ekonomi konusunda üye ülkelerin genel görünümü The Statistical,

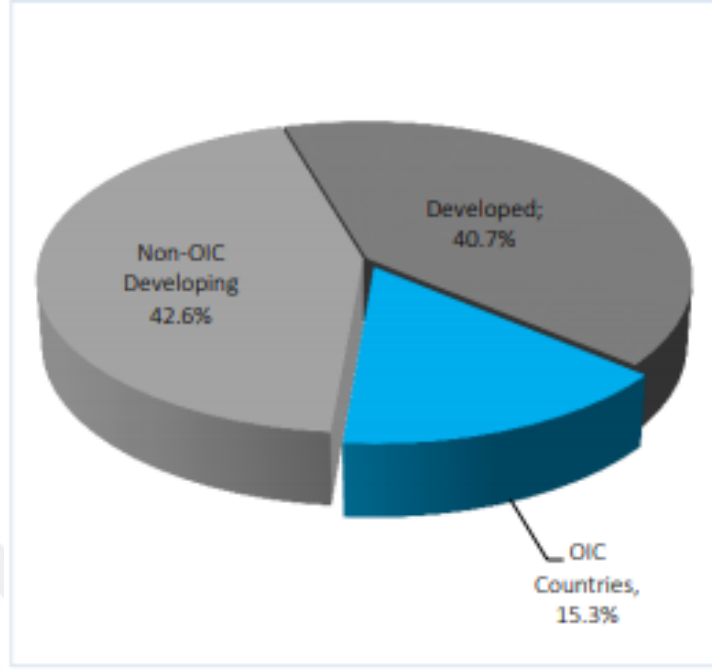
Economic and Social Research and Training Centre for Islamic Countries (SESRIC) tarafından 21 Kasım 2017 tarihinde yayınlanan OIC Economic Outlook 2017 isimli raporundan çıkarılan sonuçlar şu şekildedir:

Şekil 14. İİT Ülkelerinin GSYH'sı ve Dünya Genelindeki Durumu

Kaynak: IMF WEO Database, 2018

İİT üye ülkelerin 2012 yılında Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)'ları 14,9 trilyon ABD dolarından 2016 yılında 18.3 trilyon ABD dolarına yükselmiştir. Ancak bu miktar dünya ülkelerinin toplam GSYİH'leri arasında %8,4'lük bir orana denk gelmektedir. Yaşanan artışın olumlu yanı dünya ülkeleri toplamındaki oranına bakıldığında çok da olumlu olmadığı görülmektedir.

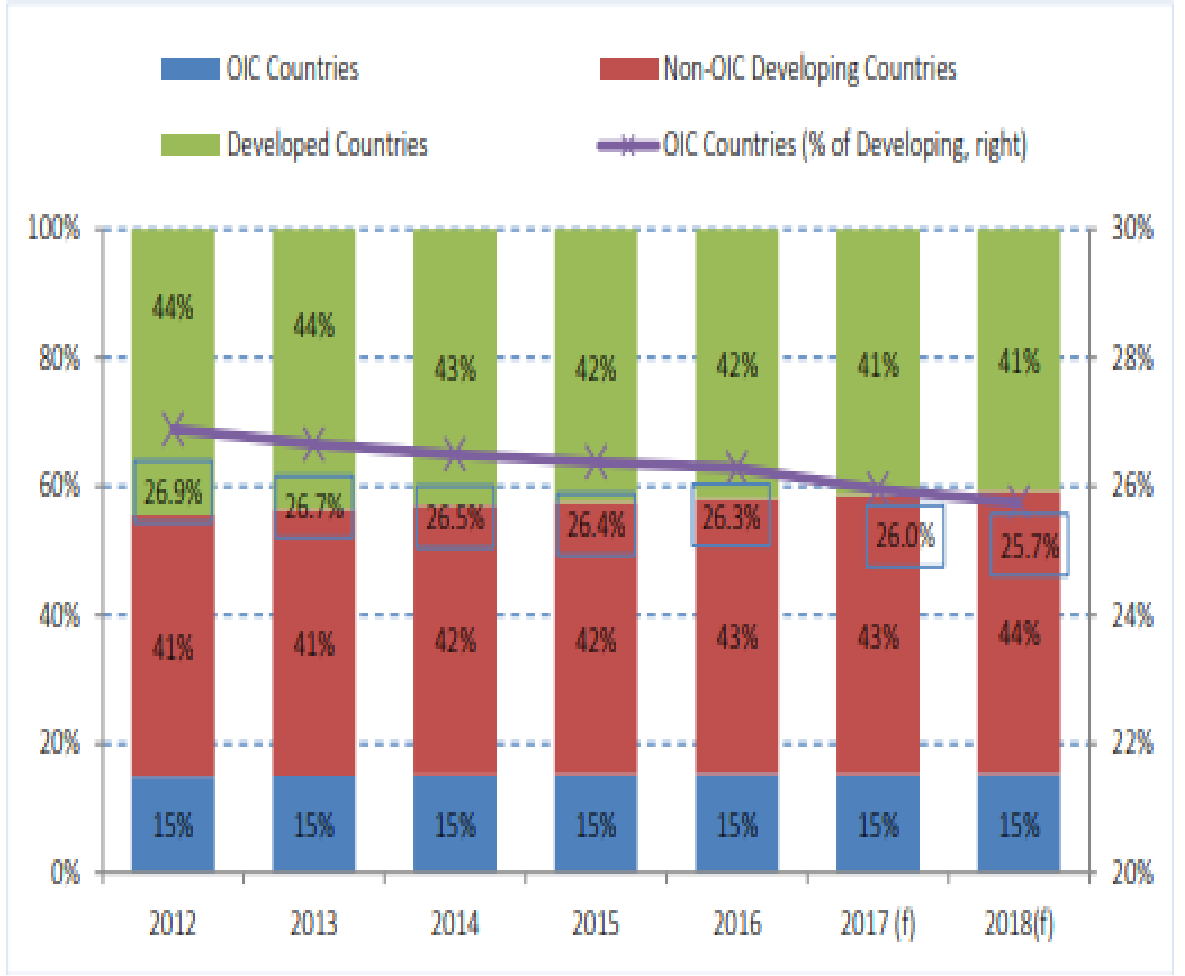

Şekil 15. İİT Ülkelerinin PPP'si ve Dünya Genelindeki Durumu

Kaynak: IMF WEO Database, 2018

Satın Alma Gücü Paritesi (PPP) açısından GSYİH itibariyle İİT ülkeleri 2016 yılında dünya toplamın %15,3'ünü oluşturmaktadırlar. Bu oran son beş yıl incelendiğinde (Şekil 15) sadece %0,3 puan artış göstermiştir.

ABD ve Çin'in (sırasıyla 2016 yılında %15,5 ve %17,8) tek başına sahip olduğu Satın Alma Gücü Paritesi (PPP)' itibariyle GSYİH sinin İİT ülkelerinin toplamından fazla olduğu gerçeği, İİT ülkelerinin potansiyellerinin yeterli düzeyde olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Bu yorum İİT üyesi ülkelerin genellikle az gelişmiş, gelişmemiş düzeyde ülkelerden olmasının da verilerle somutlaşmış bir ifadesi olabilir. Ayrıca, İİT ülkelerinin gelişmekte olan ülkelerin toplam GSYH içindeki payı incelendiğinde istikrarlı bir şekilde düşmüş ve 2016 yılında %26,3 seviyesinde kaydedilmiş olup, söz konusu 5 yıllık dönem boyunca 0,6 puan azalış olmuştur (Şekil 15).

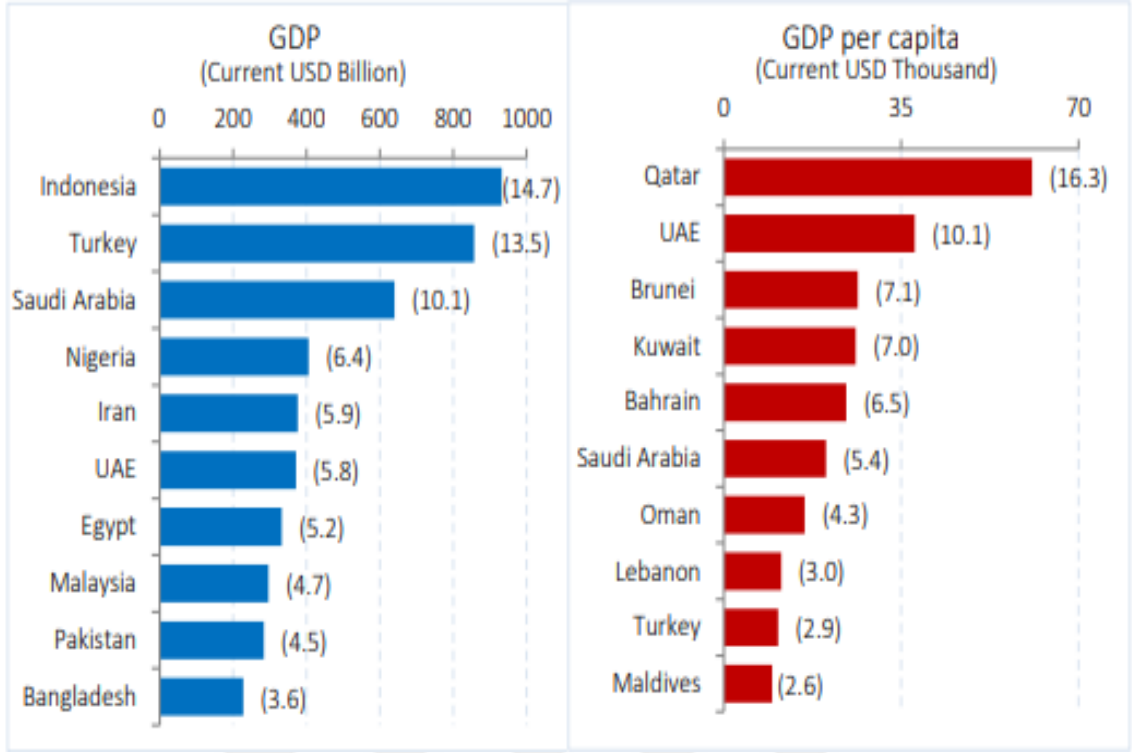

Şekil 16. İİT Ülkelerinin PPP'ne göre GSYİH'sı ve Dünya Genelindeki Durumu 2012-2018

Kaynak: IMF WEO Database, 2018

Son dönemlerdeki veriler dikkate alındığında ve OIC Economic Outlook 2017 isimli rapor incelendiğinde İİT ülkelerinin genel ve güncel ekonomik durumları ile ilgili şunlar ifade edilebilir:

- İİT ülkelerinde ve dünya genelinde kişi başına düşen ortalama GSYİH arasındaki fark değişiklik göstermeye devam etmiştir.
- İİT ülkelerinde büyüme oranları 2012'den günümüze kadar hız kesmeye devam etmiştir. İİT ülkelerinin GSYİH büyümesi 2012 yılında% 5,4 iken, 2016 yılında reel olarak% 3,7'ye gerilemiştir (Şekil 16).

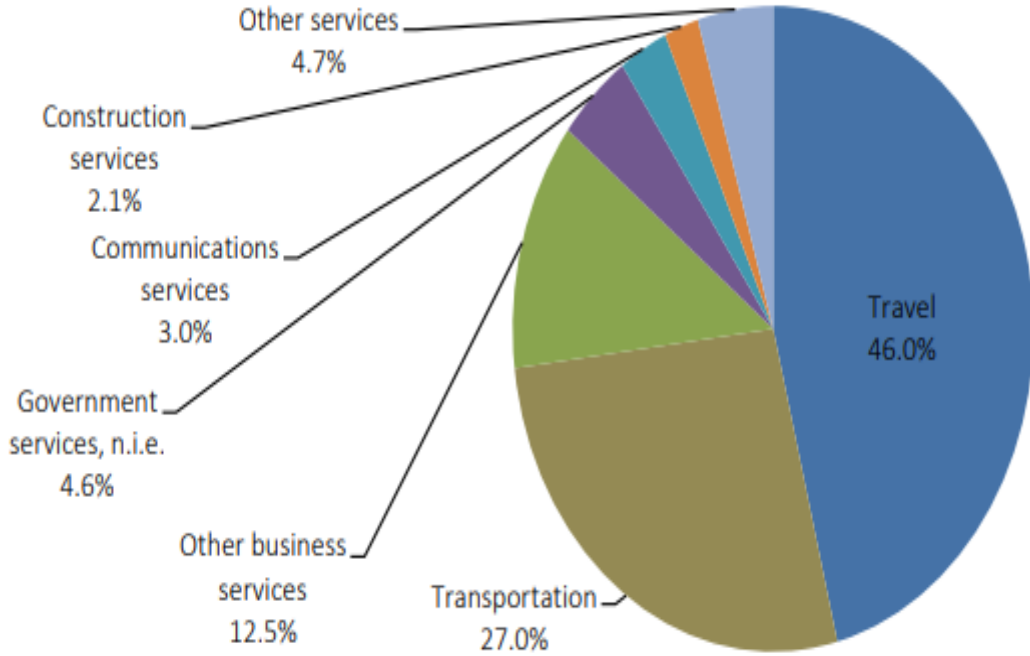

Şekil 17. İİT Ülkelerinin GSYİH ve Kişi Başına GSYİH Bakımından 2016 Yılı İlk 10 Ülkesi

Kaynak: IMF WEO Database, 2018

- İİT ülkelerinde Irak'ta, kişi başına düşen GSYİH büyüme oranı 2016 yılında %7,3 olarak İİT ülkeleri arasında en hızlı büyüyen ekonomi olmuştur.
- İİT ülkelerinin toplam GSYİH'sindeki hizmetlerin payı 2015 yılında %52,8'e ulaştı.
- İİT ülkelerinin toplam dünyadaki payının artışı sanayi üretimi noktasında 2013 yılından beri durgunluğunu sürdürmektedir.
- Hane halkı tüketiminin İİT ülkelerinin toplam GSYİH içindeki payı 2015 yılında zirveye çıkmıştır.
- 2015 yılında, İİT ülkelerinde üretilen toplam GSYH'nın %26,8'i üretken varlıklara yatırılmıştır.

- İİT ülkelerinin dünyanın toplam ihracatı içindeki payı, 2016 yılında %12,3'e kıyasla 2016 yılında %8,6'ya düşmüştür.
- Tüm gelişmekte olan ülkelerin toplam hizmet ihracatında İİT ülkelerinin payı 2009'dan bu yana kriz öncesi seviyesine ulaşamamıştır.
- İİT ülkelerinin toplam ticaret içindeki İİT ticaretinin payı 2016 yılında %20,0'ye yükselmiştir.
- İİT ülkelerinin ihracatı sektör bazlı incelendiğinde tatil, ulaşım ve iletişim sektörleri ön plana çıkmaktadır (Şekil 18).

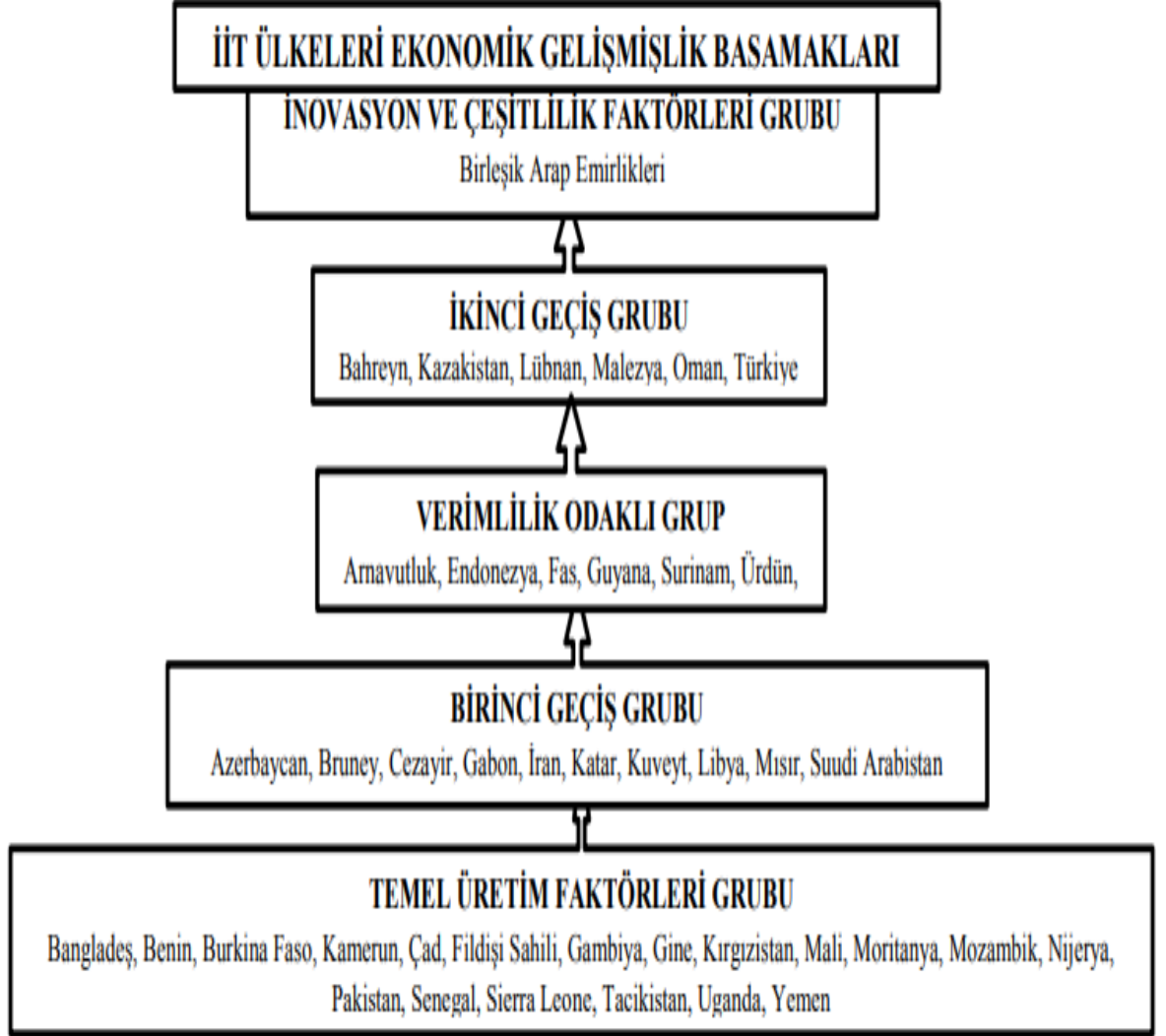
Şekil 18. İİT Ülkelerinin Sektör Bazlı İhracat Verileri (2015)

Kaynak: UN Comtrade, 2018

İİT ülkelerinin ekonomik verileri ışığında genel görünümleri incelendiğinde çok parlak sonuçlar olmadığı görülmektedir. Yapılan teşkilatlanma sürecinde ekonomik olarak gelişmiş ülkelerin üye olmamasın sonuçlara etki ettiği yorumu yapılabilir.

İİT ülkelerinin bünyesinde bulunan işsizlik Arap Baharı'nın da en önemli tetikleyicisi olarak görülebilir, ancak yaşanan dünya ülkelerine oranla genç nüfus varlığı İİT ülkelerinin en büyük zenginliği olarak görülebilir. Ayrıca ekonomik

gelişmişlik düzeyinde en önemli gösterge olan GSYİH oranları incelendiğinde İİT ülkelerinin çok iç açıcı verilere sahip olmadığı görülmektedir. İİT ülkelerinin gelişmişlik düzeyleri Şekil 19'daki gibi incelenmiştir.

Şekil 19. İİT Ülkeleri Ekonomik Gelişmişlik Basamakları

Kaynak: Sağlam, 2015

İİT ülkelerinin ekonomik verileri İslam ülkelerinin ekonomik görünümüne ışık tutması açısından oldukça önemlidir. Bu veriler İslam ülkelerinin ticaret bağlamında yeni arayışlara yönelttiği “Çok Taraflı Kliring Birliği” projesinin ortaya çıkışı ile izah edilebilir. Çok Taraflı Kliring Birliği projesinde İslam ülkelerinin rolü ve projenin önemi bir sonraki bölümde detaylandırılacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İSLAM ÜLKELERİ ARASINDA TİCARETİN GELİŞTİRİLMESİNDE “ÇOK TARAFLI KLİRİNG BİRLİĞİ” PROJESİNİN ROLÜ VE ÖNEMİ

İslam ülkeleri arasında ticaretin geliştirilmesi, tüm İslam ülkelerinin kalkınma sürecinde oldukça önemlidir. Bu kapsamda İslam ülkeleri arasında geçerli “Çok Taraflı Kliring Birliği” projesi detaylandırılmış, İslam ülkelerinin rolleri ve ülkeler için öneminden bu bölümde bahsedilmiştir.

3.1. İslam Ülkeleri Arasındaki İşbirlikleri

İslam ülkelerinin oluşturduğu İslam İşbirliği Teşkilatı taşıdığı ekonomik potansiyele rağmen gelişim sürecinde istenilen düzeyde ekonomik güç olamamıştır. Geçmişten günümüze çeşitli işbirliklerinin oluşturulması çabaları olmuştur. Bu çabalar İslam ülkelerinin sahip olduğu bazı önemli potansiyellerin ortaya çıkması ve tetiklenmesi açısından oldukça kıymetlidir.

İslam ülkelerinin belli ürün gruplarına yönelik olarak dünya pazarındaki payları Devlet Planlama Teşkilatı 1995 raporunda şu şekilde sıralanmıştır:

- ✓ Dünya petrol üretiminin %65’i,
- ✓ Dünya doğal kauçuk üretiminin %70’i,
- ✓ Dünyada bilinen uranyum yataklarının %40’ı,
- ✓ Dünya kalay üretiminin %52’si,
- ✓ Dünya hurma üretiminin %93’ü,
- ✓ Dünya Hindistan cevizinin %33’ü,
- ✓ Dünya buğdayının %15’i,
- ✓ Dünya pirincinin %17’si,
- ✓ Dünya baharat üretiminin %39’u,
- ✓ Dünya şeker pancarı ve şeker kamışı üretiminin %32’si,
- ✓ Dünya tütün üretiminin %20’si,

- ✓ Dünya boksit üretiminin %14'ü,
- ✓ Dünya doğal gaz üretiminin %51'i,
- ✓ Dünya fosfat üretiminin %41'i şeklinde sıralanmıştır.

Böylesine önemli sayılabilecek ürün gruplarını ellerinde bulunduran İslam ülkelerinin ekonomik işbirliklerini araması ve bu ekonomik potansiyeli kullanmak istemesi dünyada söz sahibi olması isteği açısından oldukça önemlidir.

İslam ülkeleri arasında geçmişten günümüze gerçekleşen çalışmalar şu şekildedir (Arslan, 2014):

- ✓ **İhracatın Finansmanı Programı:** İslam Konferansı Teşkilatı üyesi ülkeler ile birlikte üye olmayan ülkelerinde Türkiye'den yapacakları ihracat için ithalat kredisi kullanım imkânının sunulması amaçlanmaktadır. Bu programın eski adı ise, "Uzun Vadeli Ticaret Finansmanı Mekanizması" olarak geçmektedir. Yeli ürün katkısının %30'lar düzeyinde olması şartını sağlaması ile birlikte kredinin geri ödenmesinde çeşitli vade oranlarında (ürün grubuna göre farklılık göstermektedir) imkânlar sunulmaktadır (Tümfonlar, 2018).
- ✓ **İhracat Kredi Sigortası:** Türkiye'den malını ihraç etmek isteyen satıcı ile İslam üyesi ülkelere alıcı arasında imzalanan ve özellikle üreticinin yapmış olduğu masraflar konusunda güvence altına alan özel bir programdır. Kredi programında The Islamic Cooperation for the Insurance of Investment and Export Credit (ICIEC) tarafından anlaşmada da aynen ifade edilen şu maddeler yer almaktadır:
 - "i. Ticari (alıcı) ya da ticari olmayan (ülke) risklerinden kaynaklanan ihracat gelirlerinin ödenmesini garanti altına almak için ihracat kredisi sigortası hizmetleri,*
 - ii. Döviz transfer kısıtlamaları, kamulaştırma, savaş ve toplumsal olaylar ve sözleşme ihlali benzeri ülke risklerine karşı yatırım garantisi hizmetleri,"*

- ✓ **Çok Taraflı Kliring Birliği:** Detayları sonraki bölümlerde verilmekle birlikte, İslam ülkeleri arasında özellikle ithalat potansiyeli olan ürünlerin öncelikle İslam ülkelerinde olması durumunda buradan almak ve bu alımı ihtiyaç duyulan farklı bir malı ihraç ederek gerçekleştirmeyi ve ticaret sürecini ise milli para birimi ile yapabilmeyi esas alan bir programdır. Kliring birliğinde hedeflenen, İslam ülkelerinden bu programa katılanlar arasında gerçekleştirilen alışverişlerde ödeme kolaylığı, aralarındaki ticarete kendi milli paralarını kullanabilme imkânı, kendi aralarında daha sıkı bir parasal işbirliğini ön plana çıkarmaktır.
- ✓ **Tercihli Ticaret Sistemi:** Ticaretin ülkeler arasında serbest hale getirilmesinin ekonomik büyümeye pozitif bir katkı sunduğu gerçektir. Bu nedenle özellikle İslam ülkeleri arasında İİT kapsamında olan ülkelere bazılarında tek veya çift yönlü olarak gümrük vergisi vb. oranlarda indirimler ile ticaretin genişlemesini hedef alan bir programdır. Bu anlaşmaya imza ile katılım sağlayan ülkeler, Bangladeş, Kamerun, Mısır, İran, Ürdün, Lübnan, Libya, Malezya, Pakistan, Senegal, Tunus, Türkiye ve Uganda'dır. Ancak programın onay işlemlerini tamamlamamış ülkeler ise sırasıyla Irak, Kuveyt, Nijerya, Katar, Suudi Arabistan, Sudan, Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri'dir (Akın, 2005).
- ✓ **Ticaret Enformasyon Ağı:** Bu program ile birlikte, İİT'ye üye ülkeler arasında gerçekleştirilen ticaretle ilgili çeşitli verilerin toplanmasını, değerlendirilmesini, analizini ve yayılımını destekleyen bir bilgi ağının kurulumu amaçlanmıştır. İİT'ye üye olan ülke işadamlarının ticaret kapsamındaki ilişkilerini geliştirmek ve yatırımlarını desteklemek amacıyla fuarların düzenlenmesi gibi hizmetlere ilave olarak danışmanlık hizmetleri bu ağ kapsamında verilmektedir (ICDT, 2018).
- ✓ **Standartların Harmonizasyonu:** İslam Ülkeleri Standartlar ve Metroloji Enstitüsü (SMIIC) olarak da ifade edilebilen bu programın başlangıcı en az 10 İİT üyesi ülkenin onayıyla 2010 kabul edilebilir. SMIIC'in asıl amacı üye ülkeler arasında anlaşma kapsamında sıkıntılı olan standartların ortak bir hale getirilmesi ve bunun ticarete yansıyan olumsuzluklarının giderilmesidir (SMIIC, 2018).

İslam ülkeleri arasında geliştirilen bu programların genel amacı, İslam ülkelerinin değişen ticari yapıya ve uluslararası piyasa koşullarında en iyi koşullara sahip ortamı oluşturmaktır. İslam ülkeleri arasında gelişen ticari hacimle birlikte ekonomik durumların daha da zengin bir yapıya kavuşmasının önünde çeşitli engeller de bulunmaktadır.

3.2. İslam Ülkeleri Arasındaki İşbirliğinde Yeni Arayışlar

İslam ülkeleri tarafından kurulan İslam İşbirliği Teşkilatı, 56 üye ülkeden (Suriye'nin üyeliği askıda) oluşmasına rağmen bu çoğunluk ekonomik güçte yeterli olamamıştır. Bu ekonomik yetersizliğin ana sebeplerinden birisi üye ülkelerin yaklaşık 22'sinin çok az gelişmiş ülke kategorisinde yer alması ve üretim yerine tüketim ağırlıklı yapılarındandır.

Dünyada "çok az gelişmiş ülke" olarak kategorize edilen 50 ülkeden 22'si İİT bünyesinde yer almaktadır. Bu ülkelere genel olarak bakıldığında, gelişim süreçleri tarımsal ürünlerin üretim ve ihracatı ile ilerlemektedir. Gelişmiş ülke kategorisinde yer alan ülkeler ise petrol ve petrol ürünleri ihraç eden ülkeler olarak dikkat çekmektedirler. Bu durumu, sadece 10 üye ülkenin ihracat verisi İİT üyesi ülkelerin tamamının yaptığı ihracatın %40'ını yapmakta olması ile somut hale getirilebilir. Bu ülke grupları arasında zenginlik ve fakirlik farklılığı büyüktür (Arslan, 2009).

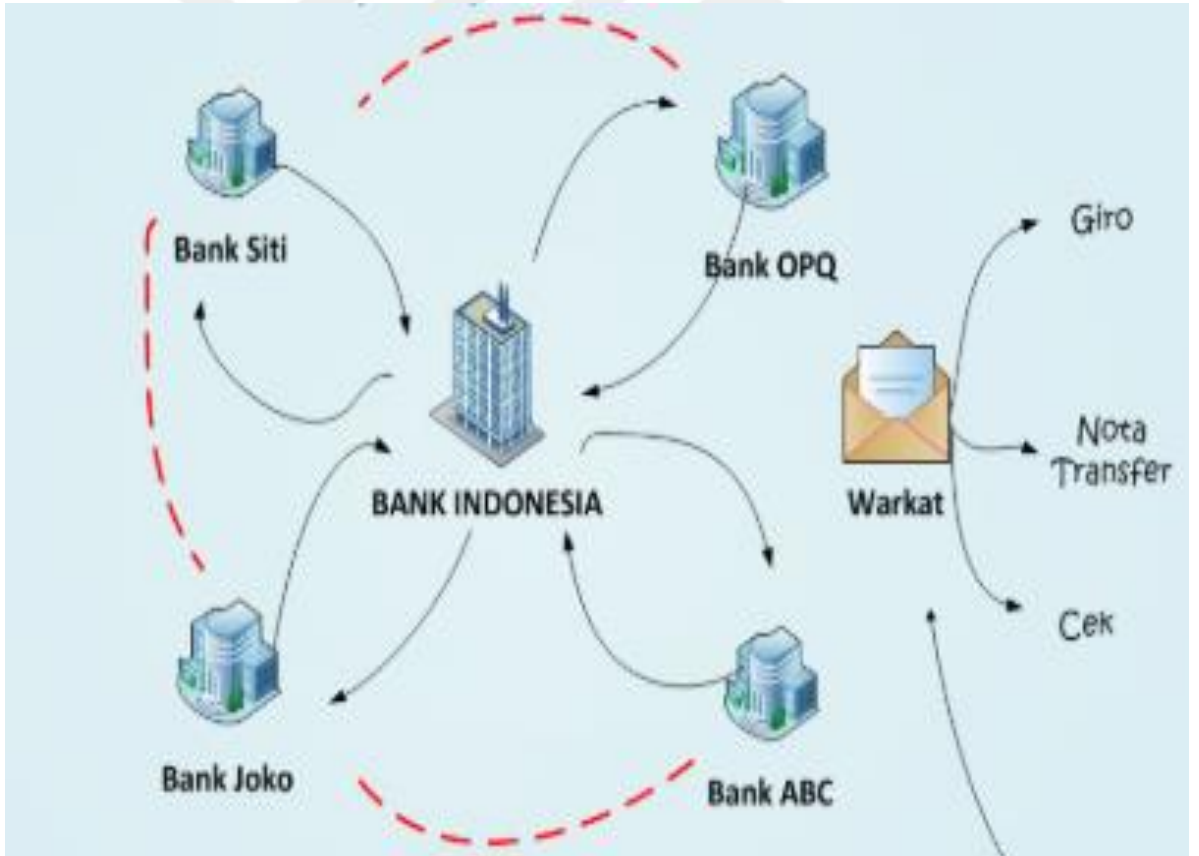
Teşkilat içerisinde yer alan çok az gelişmiş ülkelerin dış ticarete diğer ülkelerin pazarı olarak konumlanması ekonomik göstergelerde teşkilatın ithalat verilerini arttırmaktadır. Ayrıca teşkilata üye diğer ülkelerin; az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler kategorisinde yer alması da ekonomik güç anlamında negatif etkilemektedir.

Tüm bu sorunlar ile birlikte ekonomik göstergelerin farkındalığının bir sonucu olarak, İslam ülkeleri arasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi gündemdeki yerini taze tutmaktadır. Ancak mevcut durumun izahı İslam ülkelerinin sahip olduğu potansiyeli yansıtmadığı gerçeğine dikkat çekmektedir.

İslam ülkeleri ekonomik olarak ortaya çıkan potansiyelin reele yansımaması tablosundan dolayı, İslam ülkeleri aralarında yeni ekonomik iş birliği arayışları ortaya çıkmıştır. Bu arayışlar yeni projelerinde ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu projelerden birisi de “Çok Taraflı İslam Kliring Birliği”dir. Proje 1986 yılında uygulanmaya konmak istenmiş ancak gelişen süreçte bazı nedenlerden dolayı yürürlüğe girememiştir (Ersun ve Arslan, 2010). Ancak bu projeye, uzun bir süreç geçmesine rağmen ihtiyaç olmaktan çıkmamıştır.

3.3. Kliring Sistemi

İslam ülkeleri arasında kliring sistemine ihtiyaç duyulmasının nedeni, sistemin malın mal ile takasını bir başka ifade ile değiş tokuş sisteminin gelişmiş versiyonu olması olarak da ifade edilebilir (Şekil 20).

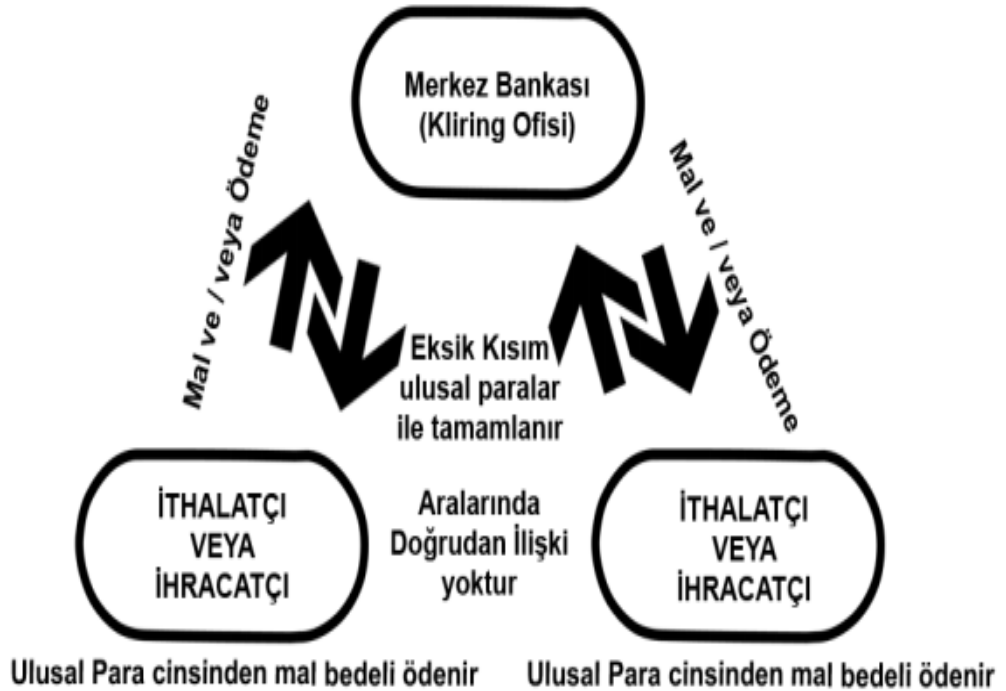
Şekil 20. Kliring Anlaşması Uygulama Süreci

Kaynak: Yıldırım, 2018

Kliring sistemi, özellikle gelişmekte olan ülkelerin dış ticaretlerinin iyileştirilmesi ve takas yönteminin uluslararası alanda kullanımı ile bölgesel ticaretin gelişimi ve ticaret hacminin arttırılması temeline dayanmaktadır (Aşar, 2016).

Kliring sistemi Güler (2007) tarafından şu şekilde açıklanmıştır:

“Kliring sistemi içeriği gereği uluslararası bir platformda gerçekleştiğinden, ithalatçı (alıcı) ve ihracatçı (satıcı) arasındaki ticaretin güvenliğini sağlamak amacıyla kliring ofisi adı verilen aracı kuruluşlar bulunmaktadır. Kliring sistemi içerisinde yer alan merkez bankaları genel olarak denkleştirme görevini gerçekleştirmektedir. Kliring işlemini gerçekleştiren taraflar arasındaki alacak ve borçlarını kendi ulusal paraları cinsinden kliring ofisleri aracılığı ile ödemeyi kabul ederler. İthalatçı alacağı malın bedelini kendi ülkesindeki kliring ofisine kendi ulusal parası cinsinden der, ihracatçı ise kendi ulusal parası cinsinden kendi ülkesindeki kliring ofisinden tahsil eder” (şekil 21).

şekil 21. Kliring Sistemi

Kaynak: Aşar, 2016

Kliring sistemi, özellikle yoğun olarak kullanıldığı dönemlerde serbest piyasa ekonomisine tezat oluşturduğu ve bölgesel yakınlıkları ön plana çıkarttığı yaşanan gerçeklerdir (Özkan, 2008).

3.4. Kliring Sisteminin Avantajları ve Dezavantajları

Kliring sistemi, sahip olduğu avantajlar ile birlikte dezavantajlara da sahip bir sistemdir. İslam ülkelerinin Kliring sisteminin dezavantajlarını minimize edeceği bir yapıda sistemi uygulamaları açısından dezavantajlar üzerine çalışmaları da ülkelerin ekonomik çıkarını doğrudan etkilediği için oldukça önemlidir.

Kliring sisteminin avantajları şu şekilde ifade sıralanabilir (Aşar, 2016):

- Döviz tasarrufu sağlaması,
- Teknoloji transferi,
- Yeni pazarlara girmek ya da pazar payını korumak ve
- Devletler arasında yakınlaşmayı sağlar

Kliring sisteminin dezavantajları ise aşağıdaki şekliyle maddelendirilmiştir (Aşar, 2016):

- Bölgesel ticareti arttırarak serbest ticaret kurallarını bozar,
- Çok yanlı denkleştirmeye olanak vermemesi,
- Karşılaştırmalı üstünlüklere dayalı bir uluslararası iş bölümüne aykırı olması
- Pahalı ve Düşük kaliteli mallar
- Dış piyasalarda ülkenin kendi mallarıyla rekabet etmesi ve
- Yoğun bürokrasi

Kliring sistemi sahip olduğu avantajlar yanında yukarıda sayılan dezavantajların gözetilmesi gereken bir sistemdir. Bu sistem döviz rezervi düşük ülkelerin avantajlarından faydalanabilmek için katlanmaları gereken dezavantajlar olarak da ifade edilebilir.

İslam ülkelerinin teşkilatlanması sonucu ortaya çıkan İİT'na üye ülkelerin çoğunluğunun az gelişmiş, gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeler olduğu düşünüldüğünde Kliring sisteminin avantajları oldukça uygun ticari argümanlar olarak gözükse de, dezavantajlarını teşkilat olarak belirlenecek kurallar bütünü ile aşmaları da daha verimli bir sistemin uygulanmasına olanak sağlayacaktır.

3.5. İslam Ülkelerinin Kliring Sistemine İhtiyaç Duymasının Nedenleri

İslam ülkeleri arasında ticari olarak batıya bağımlı bir tablonun yer alması ve ekonomik verileri incelendiğinde, ihracat ve ithalatlarının çok az bir kısmını İİT üyesi ülkelere karşıladıkları görülmektedir. Ayrıca İİT üyesi ülkeler az sayıda ürün ihraç ederken ithalat ürünleri çok çeşitlilik göstermektedir. Bu durum İİT üyesi ülkelerin kendi aralarında ithalat bağımlılığını çözme konusunda zorluklara neden olmaktadır (Ersun ve Arslan, 2010). Kliring Birliği projesinin ortaya çıkma nedenlerini şu şekilde detaylandırılabilir (Ersun ve Arslan, 2010):

1. Dış Borçlanmaya Alternatif Finansman Yöntemi Olması

Özellikle İİT üye ülkelerinin büyük çoğunluğunun da bulunduğu az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler sınıflandırmasının tasarrufa giderken izleyecekleri yol ekonomik olarak oldukça hayattır. Bununla birlikte tüketimin fazla olmasından kaynaklı olarak dış borçlanmaya alternatif bulunması bir zorunluluktur. Bu bağlamda yabancı sermayenin yatırım için ülkeye getirilmesi dış borç bulmaktan daha zor olmasına rağmen (Fisher, 1984) etkili yoldur.

2. Ekonominin Dışa Açılmasının Kolaylaştırılması

İİT ülkelerinin ekonomik olarak ithalata karşı korumacı yapıları ilerleme sürecinde aşmaları gereken konulardan sadece biridir. Bu aşamada karşılıklı anlaşmalar ile ülkelerin döviz kısıtına uğramadan ekonomilerinin dışa açılmasının kolaylaştırılması gerekmektedir (Angelıdıs ve İbrahim, 1994). Döviz karşılığı olarak yerli para birimleri bazında ticaret yapılmasının da önemi ülkelerin ekonomilerini dışa açmalarında önemli karar ve anlaşmalardandır (Oktay, 1982). Böylece tüketimin çoğunluğunun yer aldığı teknolojinin döviz ile alınmasında daha rahatlatıcı bir süreç izlenebilir (Kaikati, 1982).

3. *Döviz Kontrolü ve Dış Ticaret Dengesinin Sağlanması*

Kliring sistemi, dengeli para (döviz) kullanımı veya dengeli ticaret kavramlarının tam karşılığı olup, uluslararası arenada döviz kaynağının bu sistemle kullanılmasını ifade etmektedir (Ellsworth ve Leith, 1969). Böylece dövizin kontrolü sağlanarak kontrollü bir dış ticaret sürecinin izlenmesini sağlamaktadır.

Kliring sistemi ile yapılan ithalatın döviz karşılığı kadar ihracat gerçekleşmekte ve dolayısıyla döviz kontrolü sağlanmış olacaktır. Bu sistem ile döviz ile ticaret süreçlerinde haksız kazanç sağlanmasının da önüne geçilebilecektir (Ersun ve Arslan, 2010).

4. *Rasyonel Teknoloji Transferinin Gerçekleştirilmesi*

Outters-Jaeger (1979), izlenebilecek en akılcı yollardan olduğu belirtilmekle birlikte süreçte hem teknolojiyi üreten ülkenin hem de teknolojiyi alan ülkenin karşılıklı faydasına dikkat çekmiştir. Teknoloji üreten firmanın teknolojiyi üretmesi için gerekli hammaddeyi teknolojiye ihtiyaç duyan ülkeden alması ile sürecin karşılıklı fayda modeline elverişli olduğu belirtilmektedir.

Kliring sistemi ile sağlanan faydalardan veya ihtiyaç duyulmasına neden olan nedenlerden birisi olmasının bir sebebi de, teknoloji transfer edebilen ülkelerin stratejik Pazar konumuna dönüşerek elde edecekleri itibar olarak ifade edilmiştir (Ersun ve Arslan, 2010).

5. *Etkin Bir Pazarlama Aracı Olması*

Kliring sistemini ihtiyaç haline gelmesinin nedenlerinden birisi de etkin bir pazarlama aracı olması olarak ifade edilebilir. Sistemin etkin bir pazarlama aracı olmasını (Ersun ve Arslan, 2010):

- Satın alınması planlanan malların ülkelerin döviz likitidesini koruyarak ihtiyacını karşılayabilmesi (Pawluk, 1985),

- Rabino ve Shah (1987) tarafından da ifade edilen dövizle ithalat veya ihracatta yaşanan zorluğa kliring sistemi ile kolay pazarlama imkânının sunulması,
- Pazarlama sürecinde ilk kez girilen hedef ülkede geleneksel süreçlere alternatif oluşturulabilmesi,
- Fiyatlama stratejisine karşılık kliring sistemi ile farklı bir rekabet ortamının oluşturulması,

maddeleri ile sayılabilir.

6. Temel Girdilerin Sağlanması Güvence Altına Alınması

Kliring sistemi, ülkelerin hammadde ihtiyacının devamlılığına katkı sunması bakımından oldukça avantajlıdır. Ülkelerin hammaddeyi belirli bir periyotta devamlılık ile alım garantisinin sağlanması hem alan hem de satan ülkeler için üretimde devamlılık ve pazarlamada devamlılık sağlamaktadır. Böylece ülkeler temel girdilerin sağlanmasının güvence altına alınmış olacaktır (Ersun ve Arslan, 2010).

İslam ülkelerinde kliring sistemine olan ihtiyaçlar ile birlikte yeni arayışlar süreklilik kazanmış ve yeni yapılanma ve sistemler bir zorunluluk haline gelmiştir. Kliring sisteminin İslam ülkeleri arasında oluşturulması süreci Çok Taraflı Kliring Birliği projesinin ortaya çıkış süreci bir sonraki başlıkta detaylandırılmıştır.

3.6. Çok Taraflı Kliring Birliği Projesi Gelişim Süreci ve Önemi

3.6.1. Kliring Sistemine Sahip İslam Ülkeleri

İslam ülkeleri arasında Kliring sistemini ilk uygulayan ülke Endonezya'dır. Endonezya 1 Ocak 1982 yılında resmi olarak ifade ettiği Kliring sistemi yanı karşılıklı satın alma ilkesi ile ticaretinde yeni boyutlara ulaşmıştır. Bunu ifade etmesi bakımından ülkesinde Kliring sisteminin yürürlüğe girdiği tarihte ihale bedellerinin toplamı kadar miktarda satın alma yapabileceği teklifleri önceliklendirmiştir. Böylece ülkesinde Kliring sisteminin tüm avantajlarından yararlanmıştır. Bu bağlamda, Endonezya Kliring

sisteminde kurumsallaşan ve resmileşen ilk ülke olarak da kabul edilebilir. Endonezya bu sistem ile ticari olarak diğer ülkelerden farklılaşmıştır (Stepic, 1985).

Endonezya'nın ilk olarak resmi halde kullandığı Kliring sistemini, ikinci olarak Malezya 1983'de kullanmaya başlamış ve olumlu etkilerini hissetmiştir. Bu olumlu etkilerden birisi de teknolojik ürünler konusunda kaliteli ürünlerin gelişmiş ülkelere oranla daha uygun fiyatlı olarak piyasaya sunabilmektedirler. Bu olumlu sonuç Malezya'nın gelişmekte olan ülke pazarlarında bu sistem ile etkin hale gelmesinin bir sonucu olarak görebiliriz. Bu sonuç Malezya tarafından yeni dünya düzeninin bir parçası olarak tanımlanmaktadır (Ersun ve Arslan, 2010).

Kliring sisteminin temelinde yatan karşılıklı ticaret kavramını ekonomisinde en yoğun kullanan İran, siyasi tercihi nedeni ile Avrupa ülkelerinden daha çok Doğu ülkelerini ticari partner olarak tercih etmiştir. Ayrıca İran ile Irak arasında devam eden uzun savaşlar döviz rezervinin dikkatli kullanılmasını, dolayısıyla Kliring sistemini tercih olarak seçmelerine neden olmuştur. Kliring sisteminde ürünün satışının garantiye alınması avantajı İran tarafından petrol ürünlerinde kullanılmak istenmiştir (Kaikati, 1982).

Kliring sistemine sahip ve yoğun olarak kullanan diğer İslam ülkeler (Ersun ve Arslan, 2010):

- Irak,
- Mısır,
- Sudan,
- Cezayir,
- Tunus,
- Nijerya ve
- Pakistan olarak sıralanabilir.

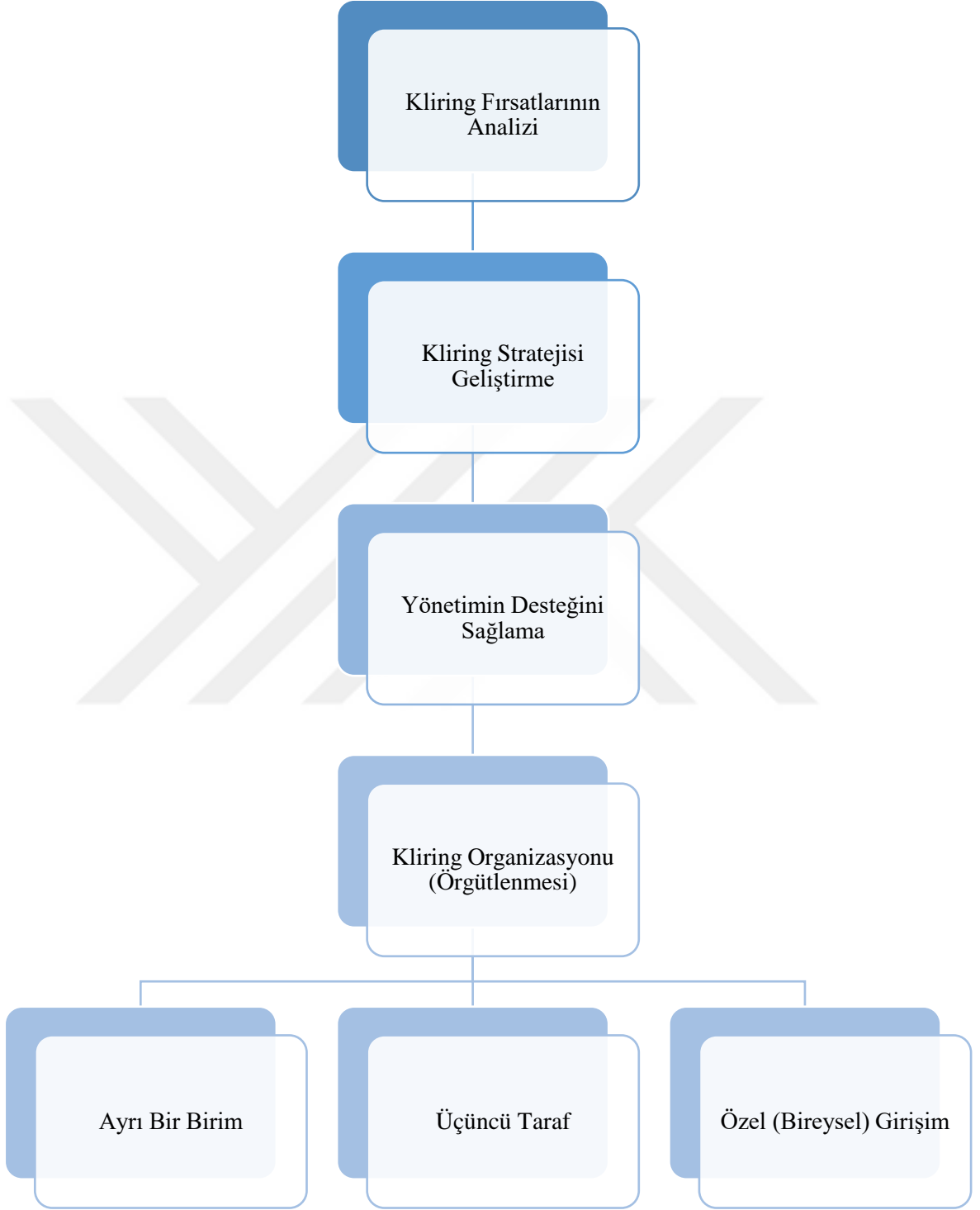
3.6.2. İslam Ülkeleri Arasında Kliring Birliği Sürecinde Ticari Fırsat ve Stratejilerin Önemi

İslam ülkelerinin ekonomik verileri iç açıcı olmamakla birlikte sahip oldukları döviz kaynağının kısıtlı olması da yeni arayışların öncü nedenleri olmuştur. Bu arayışlar günümüzde aktif olarak kullanılan Kliring sistemi ile karşılık bulmuştur. İslam ülkelerinin Kliring sisteminin döviz kullanımını kısıtlaması avantajının yanı sıra sahip oldukları dış borç ve daralan dış ticaret pazarlarını genişletme amaçları ile cazip hale gelmektedir.

Kliring sisteminin fırsatlarından yararlanırken şu maddeler ışığında ilerlemek ve değerlendirme boyutlarını ele almak oldukça önemlidir (Ersun ve Arslan, 2010):

- *“Mevcut kliring uygulamaları ve sonuçları,*
- *Kurumsal alt yapı ve mevzuat,*
- *Gerekli finansman ihtiyacı,*
- *Risk faktörü ve alternatif maliyetler*
- *İşlemin karmaşıklık derecesi,*
- *Ülkelerin taraf olduğu veya olacağı iki veya çok taraflı anlaşmalar ve*
- *Değişime sunulacak ürünler ve pazar olanakları”*

Ülkelerin değerlendirme sürecinde dikkate alacakları boyutlarda verecekleri cevaplar bağlamında Kliring sisteminin bir parçası olmaları durumunda maksimum fayda elde edebilecekleri bir yapıya kavuşacaklardır. Bu bağlamda, İslam ülkelerinin Kliring sisteminin uygulama aşamasında izleyecekleri yol haritası oldukça önemlidir.

Şekil 22. Kliring Anlaşması Uygulama Süreci

Kaynak: Carter ve Gagne, 1988

3.6.3. Çok Taraflı Kliring Birliği Süreci

İslam ülkelerinin Çok Taraflı Kliring Birliği yapısı sürecinde borç ve alacakların tahsili konusunda yaşanabilecek endişelerin giderilmesi hatta uluslararası alanda kabul görmüş bir yapının süreci takip etmesi öngörülmüştür. Bu bağlamda İslam ülkelerinin taraf olacağı Çok Taraflı Kliring Birliği Projesi İİT tarafından ele alınmıştır.

Çok Taraflı Kliring Birliği Projesi ilk olarak, 1987 yılında İstanbul'da yapılan Merkez Bankaları Governörleri ve Para Otoriteleri Toplantısı ile gündeme gelmiştir. Bu ilerleme süreci konu ile ilgili doğrudan alakalı olan İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (İSEDAK) proje kapsamında atılan adımlardan düzenli bir şekilde haberdar edilmiştir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2012).

3.6.4. Çok Taraflı Kliring Birliği

İslam ülkelerinin içinde buldukları süreçte İİT çatısı altında İSEDAK ile koordinasyon içerisinde yürütölen Çok Taraflı Kliring Birliği Projesi, temelinde kısa vadede döviz kullanımında tasarruf ve İslam ülkeleri arasında işbirliğinin arttırılmasına yöneliktir.

Çok Taraflı Kliring Birliği Projesi gündemdeki yerini korumakla birlikte İİT bünyesinde hazırlanan anlaşmanın maddeleri aynen şu şekildedir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2012):

- “i. Katılan ülkeler arasındaki alışverişlerde ödeme kolaylığı sağlamak,*
- ii. Üye ülkelerin diğer üye ülkelerle olan ticaretlerinde kendi milli paralarını kullanmalarına imkân sağlamak,*
- iii. Üye ülkeler arasında daha sıkı bir parasal işbirliğini teşvik etmek; bankacılık sistemleri arasındaki ilişkileri arttırmak.”*

Kliring anlaşmasının alacaklı tarafında yer alan ülkeler için süreç uzunluğu ve döviz elde edilememesi gibi sebepler nedeni ile Çok Taraflı Kliring Birliği Projesi çok

avantajlı gözükmemektedir. Bu nedenle özellikle petrol ithalatçısı İslam ülkelerinin petrole bağımlı ekonomilerinden dolayı bu ürünün Kliring sistemine dâhil edilmemesi yönünde itiraz edilmektedir (Akgül, 2013).

3.6.5. Çok Taraflı Kliring Birliğinin İşlevselliğine Yönelik Öneriler

İslam ülkelerinin ekonomik göstergeleri belirli bir teşkilatlanmanın altında toplanmalarına rağmen oldukça zayıftır. Bu zayıflığın sebebi İslam ülkeleri arasındaki ilişkilerin azlığı veya yokluğudur. Bu bağlamda İslam ülkeleri arasında Çok Taraflı Kliring Birliği Projesinin işlevsel hale gelmesi konusunda (Ersun ve Arslan, 2010):

- İslam ülkelerinin birbiri ile olan rutin ticari potansiyelinin üstüne çıktığı miktarın Kliring anlaşması kapsamında değerlendirilmesi,
- Kliring anlaşmasının uygulaması ikili işbirliğinin artışının somut olarak görüldüğü ülkeler arasında ve ülke gruplarına uygun olarak düzenlenmesi ve uyarlanması,
- İslam ülkelerinin Kliring anlaşması veya projesinin bir tarafı olabilmesi veya avantajlarından yararlanabilmesi için öncelikli olarak belli bir sınırdaki ticaret hacmine ulaşmalı,
- Çok Taraflı Kliring Birliği'nde ürün satan ülkenin menfaatleri ve ödemesinin garantör bir yapı ile korunması, bu yapının İİT bünyesinde yer alması,
- Projeye dahil ülkeler arasında ticaretin yerli para birimi ile yapılması,

gibi adımlar atılabilir. Ayrıca bu adımlar ile birlikte:

- Ülkelerin birbirlerinin ihtiyacı olan ürünleri üretmeleri durumunda öncelikli alım yapılması ve belli bir düzeyde veya süreklilikte alım şartının getirilmesi,
- Çok Taraflı Kliring Birliği sürecinde ödemelerini düzenli yapabilen ülkelerin alım konusunda daha yüksek miktarı Kliring sistemi ile ödeyebilme olanağı,

- Özellikle teknoloji üretimi konusunda konsorsiyum oluşturarak ülkelerin ortak ihtiyaçlarını ve tarafı olan diğer ülkelerin ihtiyaçlarını gidermesi şartı ile hammadde alımını Kliring sistemi ile yapabilmesi,

adımları da oldukça stratejiktir. Bu stratejik adımlar çerçevesinde karşılıklı menfaatlerin koruyucu yapısı altında Çok Taraflı Kliring Birliği Projesi'nin işlevselliği arttırılabilecektir. Bu artış ekonomik göstergeleri düşük düzeyde olan İslam ülkelerinin daha iyi konuma gelmesinde alternatif bir sistem haline gelebilecektir.

3.7. Çok Taraflı Kliring Birliği'ne Alternatif Sistemler

3.7.1. Trampa Sistemi

Temelinde takas sistemi yer alan Trampa sistemi ilk olma özelliği ile ön plana çıkmaktadır. Sistem öncelikli üretilen malların fazlalığının verilerek karşılığında ya aynı malı veya farklı ihtiyacını almayı öngörmektedir (Şekil 23).

Ancak Trampa sisteminin üretim hacmi ile sınırlı kalması ve serbest piyasa ekonomisinin yapısına olan tersliği yüzünden ilerleyişi mümkün olmamıştır.

Şekil 23. Trampa Sistemi Şeması

Kaynak: Aşar, 2016

Takas sisteminde ürünler paranın yerine getirilmiş ve ekonominin sürdürülebilirliği tarihsel süreçte ilerletilmiştir. Bunu ilk olarak taşlar, hayvanlar ve

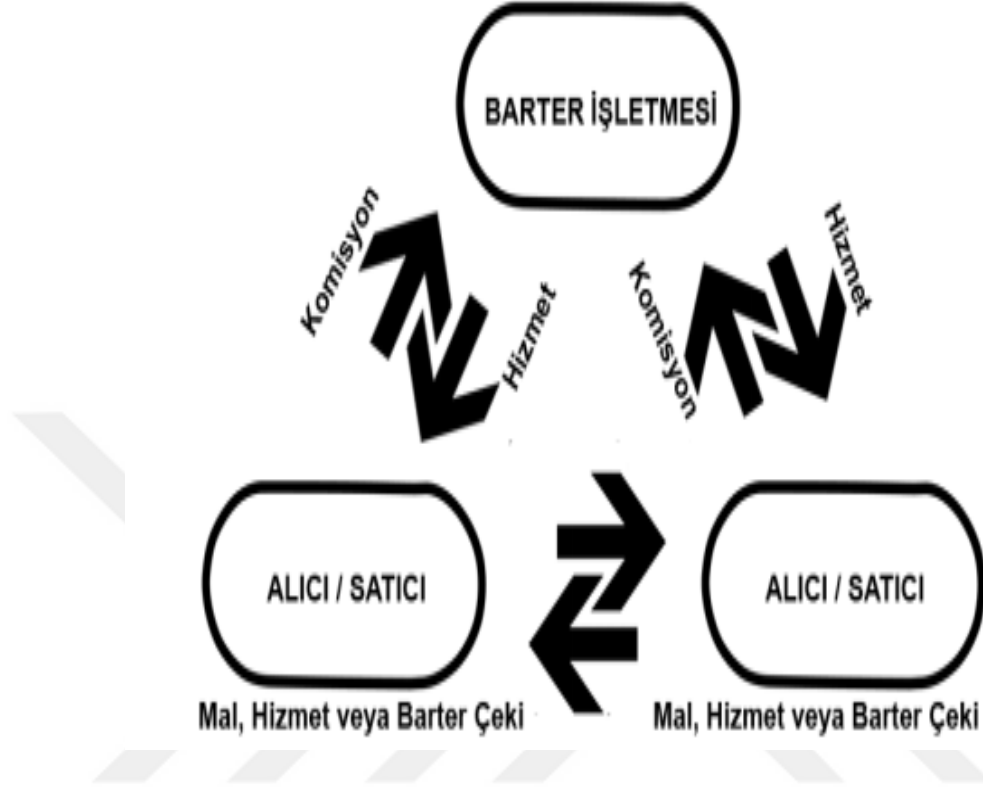
bitkisel ürünler izlemiştir (Şimşek, 2004). Trampa sistemi ile değiş-tokuş sürecine dahil olan enflasyon, üretimin yetişememesi nedeni ile fiyat artışı gibi olumsuz ekonomik sonuçlar hayatımıza dahil olmuştur (Seyidoğlu, 2011).

3.7.2. Barter Sistemi

Köken itibariyle İngilizce olan Barter sistemi, tarafların karşılıklı bir malın diğer bir mal ile değiştirilmesini öngören anlaşmayı ifade etmektedir (Gürsoy, 1998).

Tarihsel süreçte ticaretin ana kaynağı olan değiş-tokuş sistemi paranın icat edilmesi ile çok taraflı bir ticaret süreci başlamasına neden olmuştur (Orhun, 1996). Bu tarihsel süreçte temeli değiş-tokuş alan Barter sistemi, mal veya hizmetin karşılıklı olarak takasını ifade etmektedir (Şekil 24). Trampa sistemine göre daha gelişmiş olan yapı daha fazla avantajlar sunmaktadır.

Malitz (1998) tarafından yapılan çalışmada Barter sisteminin karşılıklı olarak mala karşılık mal veya mala karşılık hizmet gibi anlaşmaların temelinde kullanılan bir sistem olduğu belirtilmiştir.

Şekil 24. Barter Sistemi Çalışma Prensibi

Kaynak: Aşar, 2016

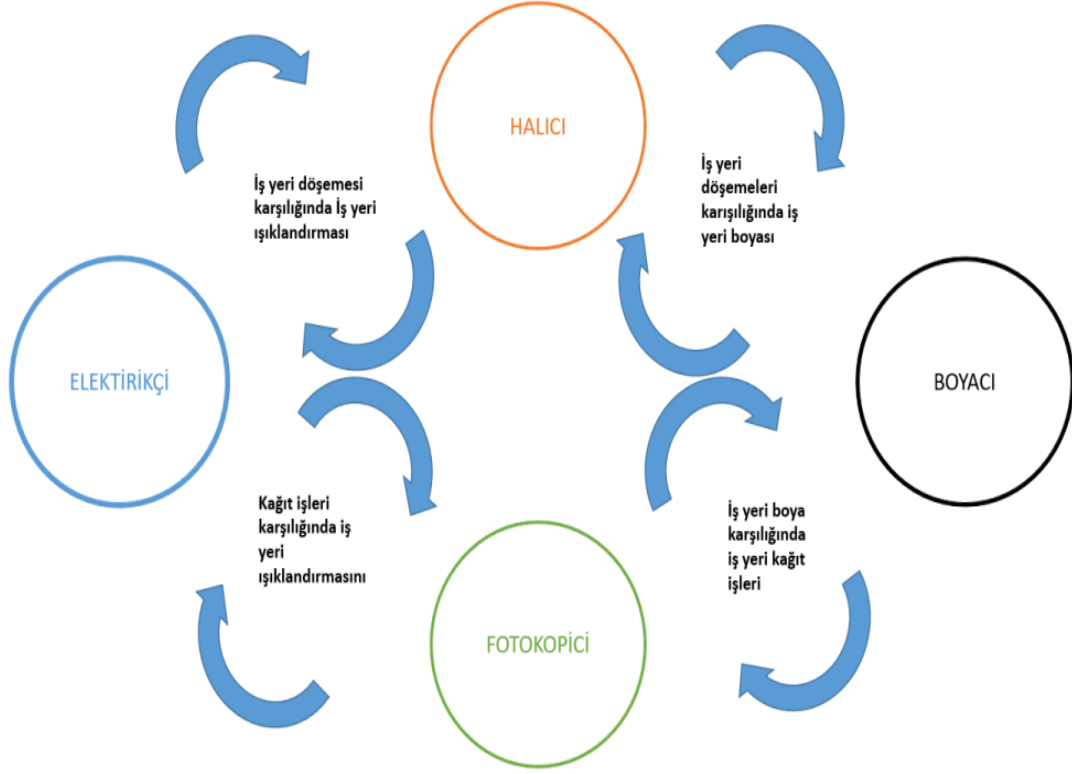
Aşar (2016) tarafından yapılan çalışmada Barter sisteminin çalışma prensibi şu şekilde ifade edilmiştir:

“Barter ortak pazarında faaliyette bulunabilmek amacıyla çeşitli standartları ve prosedürleri kabul edip yerine getirmeniz gerekmektedir. Bunları sırasıyla:

- *Sisteme üye olunması,*
- *Teminatın verilmesi,*
- *Cari hesap açılışı, ,*
- *Alım satım taleplerinin bildirilmesi ve*
- *Barter çeki düzenlenmesi*

şeklindeki standart ve prosedürleri tamamlanarak sistemde faaliyete başlayabilir.

Bu standart ve prosedürlerin yerine getirilmemesi veya daha sonradan bu standart ve prosedürleri yerine getirebilme yetisini kaybettiikleri anlaşılması halinde üyelikleri kısmen veya tamamen askıya alınarak sistemde faaliyet göstermeleri engellenir.”

Şekil 25. Örnek Bir Barter Sistemi

Kaynak: Gökdaş, 2018

Barter sistemi kendi içerisinde belirli kurallara bağlı kalarak çeşitlenmektedir. Barter sistemi çeşitleri şu şekildedir (Aşar, 2016):

- Retail Barter (Clearing)
- Kurumsal Barter (Corporate)
- Yatırım Destekleme (Barter Leasing)
- Alacak Dengesini Sağlama (Barter Factoring)
- Borç Dengesini Sağlama

- Perakende Barter
- Toptan Barter
- Uluslararası Barter

Barter sisteminin avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır. Barter sisteminin avantajlarını şu şekilde sıralayabiliriz (Aşar, 2016):

- Atıl kapasitenin değerlendirilmesini sağlar
- Etkili satış ve pazarlama imkânı sağlar
- Yeni pazar ve müşterilere kolaylıkla ulaşılabilir
- Sıfır faizli mal ve hizmet kredisi sağlar
- Tahsilat riski yoktur
- Üyelerini rekabetin zararlarından korur
- Uygun bir pazarlama aracıdır
- Dış ticarete kolaylık sağlar
- Vergi avantajı sağlar

Barter sisteminin dezavantajlarını şu şekilde sıralayabiliriz (Aşar, 2016):

- Fiyat ve kalite problemleri,
- Fiyatlar istenilen düzeylere çıkmayabilir,
- Alım-satım dengesini bozabilir,
- Üye firmaları birbirine bağımlı hale getirebilir ve
- Barter organizatörü komisyon ve aidatı nakit alır

3.8. İslam Ülkelerinin Ticari İşbirliklerinin Barter ve Kliring Sistemi Uygulama Örnekleri

İslam ülkeleri arasında potansiyel ticari bağların daha da güçlenmesi için temeli değiş-tokuş sistemine dayanan Barter ve Kliring sistemleri uygulamada kullanılmaktadır. Türkiye ve diğer İslam ülkeleri arasında Barter veya Kliring sistemi temeline dayanan uygulamalar geçmişten günümüze devam etmektedir.

Barter uygulamalarının dünyada uygulandığı birçok ülke olduğu literatürde mevcuttur. Özellikle gelişmiş ülkelerde bu sistem oldukça yaygın ve etkindir. Barter sistemini en iyi uygulayan ülkelerden olan Amerika Birleşik Devletleri'nde özellikle reklam sektörünün gelişiminde önemli rol oynadığı ifade edilmektedir. ABD'de yaklaşık 300 binin üzerinde firma 350 organizasyon aracılığıyla Barter sistemini uygulamaktadır (Durmuş, 2007). ABD'de olduğu gibi farklı ülkeler ve özellikle Avrupa Birliği (AB) Uluslararası Barter Birliği'ne (IRTA) dahil olarak sistemin uygulanmasını ve avantajlarından yararlanmayı amaçlamışlardır (Şimşek, 2004).

Dünyada yaygın olarak kullanılan Barter sistemi Türkiye'de; ağaç ve ağaç ürünleri, beyaz eşya, eğitim, inşaat, havayolu ve konaklama gibi başlıca sektörlerde aktif olarak kullanılmaktadır (Erkan, 2000). Özellikle Türkiye'nin lokomotif sektörleri arasında gösterilen inşaat sektöründe tedarik edilen malzemelerde Barter sistemi tercih edilmektedir. İnşaat sektöründe; asansör, mutfak dolapları, mermer vb. işler Barter sisteminin uygulandığı alanlardandır (Haberler.Com, 2017).

Barter ve Kliring sistemini temele alan uygulamalardan bazılarına ilişkin detaylar aşağıda verilmiştir:

Yılmaz (2018) tarafından yapılan çalışmada, bir havayolu şirketi ile konaklama şirketi arasında yapılan ve Barter sistemini temele alan bir anlaşma incelenmiştir. Barter sözleşmesi ile havayolu şirketi ile konaklama şirketi arasında uygulamanın hukuki zemini oluşturulmuştur. Yapılan sözleşmede Barter uygulamasının detayları şu şekilde belirtilmiştir:

- ✓ Konaklama işletmesi, havayolu şirketinin ihtiyaç duyduğu konaklama ve ikram hizmetlerini 75 TL/kişi başı olarak belirlenmiştir.
- ✓ Havayolu işletmesi, konaklama işletmesinin ihtiyaç duyduğu uçak biletlerini 75 TL/kişi başı olarak belirlemiştir.
- ✓ Konaklama işletmesi 30 kişilik bir fatura keseceği ve buna karşılık havayolu işletmesinin de aynı tutara karşılık gelecek bilet temin edeceği belirlenmiştir.

- ✓ İşletmeler arasında para transferi olmadan tamamen Barter sistemi ile mal ve hizmet değişimi şeklinde ödeme gerçekleşecektir.
- ✓ Konaklama işletmesinin hizmetleri vereceği tarihler belli iken havayolu şirketi 1 yıllık sözleşme süresi içerisinde buna karşılık gelecek biletleri temin edeceğini ifade etmiştir.

Barter sözleşmesi ile arada fiziki para olmadan ticari bir bağ kurulmuş ve bunda tarafların ellerindeki imkânların değiş-tokuşu sağlanmıştır. Ayrıca hem havayolu işletmesi hem de konaklama işletmesi bu işten fiziki olarak para kazandıkları ancak bunun eşit miktarda gerçekleşmediği muhasebe kayıtları ile ifade edilmiştir.

Barter sisteminin oldukça önemli olduğunu ve kavram olarak Türkiye’de yeni kullanılmasına karşın uygulamasının geçmişten günümüze kadar devam ettiği de ifade edilebilir. Özellikle sermayenin oldukça kıymetli olduğu değişken ekonomik süreçlerde Barter sistemi işletmelerin devamlılığını sağlayan konulardan olmuştur.

Uyan (2013) tarafından yapılan çalışmada, Barter sisteminin uygulanması sürecinin örnekler ile açıklamak ve firmalara sağladığı avantajların olup olmadığını verilerle açıklamayı amaçlamıştır. Çalışmada 10 firmanın Barter işlemleri incelenmiş ve bu süreçlere ilişkin ilişkisel haritalandırması Şekil 26’da verilmiştir.

ile ilgili alım gerçekleştirmiştir. Aynı zamanda taşımacılık firmasından personel servisi işlemleri ile ilgili alım yapmıştır. Kozmetik firması bu hizmetler karşılığında herhangi bir mal veya hizmet sağlamadığı için borçlu durumdadır.

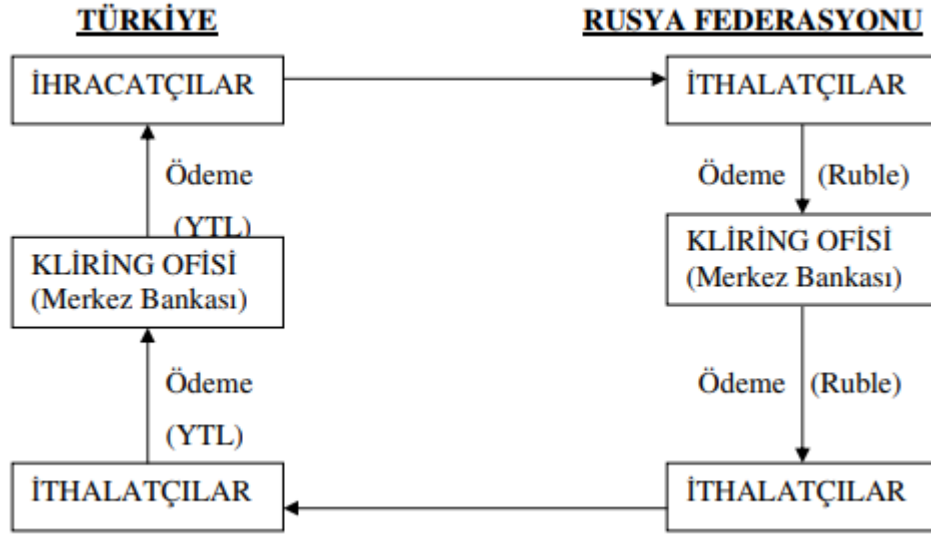
- ✓ Taşımacılık firması tarafından inşaat firmasından alınan dairenin bedelinin belirli bölümünü çeşitli firmalara verdiği taşımacılık hizmetleri ile ödemiştir.
- ✓ İnşaat firması sistemde oluşan alacaklarını çeşitli hizmetler ve mal alımı ile karşılamıştır. Dağıtım hizmeti, sigortacılık, reklam ve patent hizmetleri alımı gerçekleştirmiştir.
- ✓ Patent firması tarafından gerçekleştirilen hizmetlerin karşılığında dağıtım ve inşaat sektörlerine sattığı marka-patent hizmeti ile sağlamıştır.
- ✓ Fuarcılık firması tarafından verilen stant gibi hizmetlerin karşılığını taşımacılıkta fuar misafirlerinin taşınması, konaklama hizmeti gibi karşı hizmetler ile karşılamıştır.
- ✓ Otel firması tarafından taşımacılık firmasından hizmet almış buna karşılık sisteme olan borcunu ödeyebilmek için fuarcılık ve dağıtım firmasının misafirlerine konaklama imkânı sunmuştur. Ancak sisteme borcunu karşılayacak kadar hizmet verememiştir.
- ✓ Dağıtım firması tarafından inşaat ve TV firmasına sunduğu dağıtım hizmetlerinden elde ettiği alacağın bir kısmını otel firmasından konaklama ve patent firmasından da hizmet alımında kullanmıştır.
- ✓ TV firması dağıtım ve sigorta firmalarından aldığı hizmeti, patent ve inşaat firmalarına verdiği hizmetle kapatmıştır.
- ✓ Sigorta firması tarafından TV ve inşaat firmalarına hizmet sunulmuş buna karşılık oluşan alacağını marketler zincirinden aldığı kuponları personeline dağıtarak karşılamıştır.
- ✓ Marketler zinciri tarafından alınan taşımacılık hizmetlerinin karşılığı sigortacılık şirketine verilen kuponlar ile kapatılmıştır.

Barter sisteminde yer alan firmalar arasındaki ilişkilerde mal veya hizmet alımı ve verilmesi gerçekleştirilerek para sistemden çıkarılmıştır. Böylece sermayesinden harcamayan firmalar sürdürülebilir ve sınırsız bir işlem döngüsünde yer almışlardır.

Çalışma sonucunda, Barter sistemini kullanan firmaların olumlu sonuçlar elde ettiği belirtilmiştir. Firmalar tarafından ihtiyaç duyulan mal veya hizmet kendilerinin üretmiş olduğu mal veya hizmet ile ödenerek nakit durumlarını koruyarak bunun üretim ve ticarileşme faaliyetlerine aktarma olanağına sahip olmuşlardır.

Dalgıç (2011) tarafından yapılan çalışmada, Barter sistemi ile yapılan uygulamalar örneklerle açıklanmıştır. Çalışma kapsamında verilen örneklerde Barter sisteminin çalışma prensipleri üzerinde de durulmuştur. Çalışma kapsamında verilen örneklerde; A firmasının B firmasına sattığı makinenin karşılığında Barter sisteminden alacaklı konuma geçtiği, B firmasının ise Barter sisteminde borçlu duruma geçtiği belirtilmiştir. A firması alacağını aynı Barter sistemi üzerinden farklı şirketlerden aldığı mal veya hizmetlerle tahsil etmiştir. Bununla birlikte Barter sistemi döngüsünde her firmanın kredi kullanıp veya kredi sağlaması durumuna vurgu yapılmıştır.

Durmuş (2007) tarafından yapılan çalışmada, nakit kullanımını minimize eden ve kredi faiz maliyetlerini ortadan kaldıran alternatif ticaret sistemlerinden Barter ve Kliring sistemlerinin uygulamada işleyişi ile ilgili örneklerle açıklanması amaçlanmıştır. Çalışmada özellikle Türkiye ve Rusya arasındaki ticarete Kliring ve Barter sisteminin işleyişi ön plana alınmıştır. Çalışmada Türkiye ve Rusya arasında Kliring sisteminin işleyişi şu şekilde işlenmiştir:

Şekil 27. Türkiye ile Rusya Kliring Mekanizmasının İşleyişi

Kaynak: Seyidoğlu, 2003: Akt. Durmuş, 2007

Rusya ve Türkiye arasında kliring birliğinin işleyişine örnek olarak Rusya ve Türkiye arasında 1984 yılında anlaşma yapılmıştır. Anlaşmaya göre Türkiye, Rusya'dan alacağı doğalgazı serbest dövizle ödeyecek ancak Rusya bu döviz bedelinin %35 oranında Türkiye'den ithalata ayıracak %35'lik kısmı ise Rusya'da faaliyet gösteren Türk müteahhitlerden hizmet alacaktır. Yapılan anlaşma gereği iki ülke arasında mal veya hizmet alımı ile nakit kullanımını minimize edilerek Kliring sisteminin işleyişi sağlanmıştır (Aktaş, 2018).

Ayan (2017) tarafından yayınlanan çalışmada, Türkiye'nin narenciye ihracatında uyguladığı Kliring anlaşmalarının başarısından bahsetmektedir. Tarihsel süreç içerisinde özellikle Sovyet ülkeleri ile narenciye konusunda 1960'lı yıllarda imzalanan ve ödeme şeklinin Kliring sistemine dayandığı uygulamalara vurgu yapılmıştır. Anlaşmalar gereği Türkiye limon, portakal gibi narenciye ürünlerini yıldan yıla artan bir potansiyel ile ihraç ederek Kliring birliğini aktif kullandığı belirtilmiştir. Yapılan uygulama sonucunda Türkiye'nin narenciye üretimine pozitif katkı sağlandığı da çalışmada vurgulanmıştır.

Barter sistemi, Kliring sistemine göre daha köklü ve yaygın kullanıma sahip olduğu ifade edilebilir. Barter sistemi dünyada özellikle ABD, Almanya ve İsviçre gibi ülkelerde yaygın olarak kullanılmaktadır. Dünyada bankaların aracılık fonksiyonunu aktif olarak kullanamaması nedeniyle ortaya çıkan sistemlerden olan Barter sistemi toplam satışlar içerisindeki payından son yıllarda artış sağlamıştır. Sistemin en fazla kullanıldığı dönemler özellikle ekonomik krizlerin ve buhranların yaşandığı zamanlardır (Türkan, 2004).

Barter sisteminin kullanıldığı (Alptekin, 2014):

- ✓ Çin tarafından alt yapı hizmetlerinin yapılmasına karşılık olarak Afrika ülkelerinden maden alması,
- ✓ Suudi Arabistan'ın Asya ülkelerinden gıda ürünlerini almasına karşılık petrol satması ve
- ✓ Dubai'nin mimari projelerine alacağı ham madde karşılığında gayrimenkul satması

gibi durumlar mevcuttur. Türkiye'de ise Barter sistemi özellikle 1990'lı yıllardan sonra ve Marmara Bölgesi ağırlıklı kullanılmıştır.

Türkiye'de Barter sisteminin uygulandığı sektörlerin başında gelen turizm sektörünün sistemden faydalanarak nakit kullanımı olmadan alım yapabileceği sektörler şu şekildedir (Durmuş, 2007):

- ✓ Gıda
- ✓ Elektrik-Elektronik Aletler ve Malzemeler
- ✓ Eğitim ve Danışmanlık Hizmetleri
- ✓ Reklam, Kiralık Araba Servisi, Matbaa, Promosyon Hizmetleri, Medya İlan Hizmetleri, Temizlik Hizmetleri, Personel Kiralama Hizmetleri, Hazır Yemek Servisi, Catering, Parti Düzenleme Hizmetleri-Mobilya
- ✓ Sanayi (Klima ve Güneş Enerjisi Sistemleri, Havalandırma Sistemleri, Yangın Söndürme Aletleri vb.)
- ✓ İnşaat-Mimarlık-Dekorasyon
- ✓ Büro Malzemeleri

- ✓ Bilgisayar
- ✓ Tekstil

Türkiye ve dünyada işletmeleri olan Hilton oteller zinciri Barter sistemini en aktif kullanan turizm firması olarak karşımıza çıkmaktadır (Celal, 2000).

Türkiye ile İran arasında ticaretin işleyişinde özellikle inşaat ve petrol takası üzerinde yoğunlaşmalar yaşanmıştır. Türkiye'nin İran'dan petrol alımına karşılık inşaat malzemeleri ve hizmetinin verilmesine yönelik anlaşmalar yapılmıştır. Yapılan anlaşmalar ile İran ve Türkiye'de nakit sıkıntısı yaşayan firmaların karşılıklı mal ve hizmet alımı ile süreçte aktif bir ticari bağ kurulmasını sağlamıştır. Ayrıca yapılan Barter anlaşmaları ile İran'a uygulanan ambargonun delinmesi ve ikili ticaretin aktif tutulması da sağlanmıştır (HT Ekonomi, 2013).

Dünya ekonomisinde Barter sisteminin uygulandığı birçok uygulama bulunmaktadır. Bu uygulamalardan bazıları (Uçma ve Köroğlu, 2006):

- ✓ İran'ın savunma sanayisini güçlendirmesi için yapmış olduğu anlaşmalar incelendiğinde silah alımına karşılık petrol satması,
- ✓ Amerikan bir şirket olan Pepsico, Rusya'ya Pepsi markası ürünlerini satarak karşılığında Rus votkası alımı gerçekleştirmesi,
- ✓ Philips Morris tarafından Rusya'ya sigara satılmasına karşılık olarak gübre yapımında kullanılan üre satın alması,
- ✓ Philips Morris tarafından Rusya'dan alınan üre ile yapılan gübrenin Çin'e satılması ve sonrasında Çin'den karşılığında cam eşya alması

sistemin uygulanmaya konduğu örneklerdendir.

Barter sistemine ilişkin yapılan uygulamalar incelendiğinde özellikle:

- ✓ Sistemde atıl kaynakların kullanılması,
- ✓ Borçlanma ve finansmanın ucuza sağlanması,
- ✓ Kaynak maliyetinin minimize edilmesi,
- ✓ Tahsilat ve teslim etme kriterlerinde riskin azaltılması ve
- ✓ Yeni müşteriler kazandırması

gibi nedenlerle tercih edildiği görülmektedir. Ancak Barter sisteminin yaygın olmasının yanında dezavantajlı durumları da mevcuttur. Bunlardan bazıları:

- ✓ Sistemde yer alan mallarda kalite sorunu,
- ✓ Zamanında temin edememe,
- ✓ Komisyon miktarının olması ve
- ✓ Sistemdeki sıkıntılardan sadece firmaların sorumlu olması olarak sıralanabilir.

Barter sistemi dünya genelinde kabul görmüş ve yaygın kullanılan bir sistemdir. Kliring sistemi ise Barter sistemine göre daha az tercih edilen ancak kullanımı söz konusu olan bir sistemdir. Barter ve Kliring sisteminin taraflara sunduğu avantaj ve dezavantajların, gelişen ticari süreçlerde geliştirilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

Kullanılan sistemlerin geliştirilmesine yönelik yapılacak çeşitli adımların, sistemlerin kullanımının daha yaygın hale gelmesine yardımcı olacağı düşünülmektedir. Başta Barter sistemi olmak üzere nakit kullanımının minimize edildiği sistemler ekonomik olarak büyük buhranlar yaşayan dünya ülkelerine nefes alabilme imkânı sunacağı düşünülmektedir.

- ✓ Barter sisteminin yaygınlaşması ve Kliring sistemine göre daha yağın kullanılması bakımından sistemlerin ortak noktalarının bulunarak ve geliştirilerek daha kullanışlı bir sistemin geliştirilmesi,
- ✓ Komisyon miktarlarının azaltılması ve ortadan kaldırılmasına yönelik olarak uluslararası takas sistemi örgütlenmesinin geliştirilmesi,
- ✓ Sistemin uygulamada denetleyici rolünü üstlenebilecek bir yapının uluslararası örgütlenme içerisinde tanımlanması ve yetkilendirilmesi,
- ✓ Sistemde yer alan ürünlerin standardizasyonunun takibi ve güncellenmesinin sağlanması ve
- ✓ Türkiye başta olmak üzere nakit ihtiyacı olan ancak karşılıklı ihtiyaçların olduğu dünya ülkeleri arasında uluslararası anlaşmaların sayısının

arttırılması, takibi ve bu süreçlerin rapor haline getirilerek sistemlerin veriler kapsamında güncellenmenin yapılması

Dünya genelinde uygulanması daha kolay bir takas sistemini oluşturabileceği düşünülmektedir. Yapılan önermeler, Barter veya Kliring sisteminin uluslararası anlaşmalarda karşılaşılan problemlerden yola çıkılarak ifade edilmiştir.

3.9. İslam Dünyası ve Batı Ekonomisi

İslam ülkelerinin ekonomik sistemlerinde inanç temelli kaygıları ile birlikte ticaret havuzunun geniş yelpazesinde yer alan batı ekonomisi arasında uyumsuzluklar yaşanmaktadır. Bu uyumsuzluklar batı ekonomisinde kullanılan argümanların İslam ülkelerince kullanımında halk tabanında inanç temelli oluşan rahatsızlık esastır.

İnanç temelli İslam ülkelerinin ekonomik sistemlerinin batı ekonomisini de içine alacak ticari yapı konusunda gereksinim ise bir zorunluluktur. Bu bakımdan Barter ve Kliring gibi sistemler öncelikli olarak İslam ülkeleri arasında kullanılırken, daha sonra batı ekonomisini de içine alacak çeşitli yeni sistemlerle geliştirilmesi gerekmektedir.

İslam ülkeleri ekonomik gelişmişlik düzeyleri bakımından batı ekonomilerine oranla çok geridedir. Ancak genç nüfus olarak insan kaynağı bakımından üretimde oldukça önemli bir potansiyele sahiptir. Bu güçlü noktalar ele alındığında karşılıklı zayıf yönlerin bertaraf edilmesini temele alan sistemlerin geliştirilmesi yönünde ikili anlaşmaların arttırılması da oldukça stratejiktir.

İslam ülkelerinin batı ekonomisini de içine alabileceği sistemin önerileri bir sonraki bölüm olan sonuç ve öneriler kısmında detaylandırılmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde çalışma kapsamında incelenen İslam ülkelerinin ekonomik yapılarının sunmuş olduğu potansiyel, İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) ve İslam ülkelerinin gündeminde olan Çok Taraflı Kliring Birliği Projesi'nin detayları kapsamında elde edilen sonuçlar ve öneriler detaylandırılmıştır.

Çalışma kapsamında İslam ülkelerinin ekonomik gelişmişlik seviyelerinin yetersizliği ön plana çıkmıştır. Bu yetersizliğe döviz rezervlerinde olan yetersizlik de eklenince az gelişmiş ve gelişmemiş ülkelere oluşan İİT'nin ekonomik etkinliği konusunda da yetersizlik ön plana çıkmıştır. Ayrıca çalışma kapsamında İslam ülkelerinin Suudi Arabistan öncülüğünde kurduğu teşkilatın işleyişi ve kurumsallaşması sürecinin uzun zaman alması da ülkelerin yönetim tarzı ve ekonomik güçsüzlüğünün neden olduğu ifade edilebilir.

İslam ülkeleri ekonomik olarak zayıf olmalarının yanında ilişki ve bağlar konusunda da birbirleri ile yetersiz ticari, kültürel ve siyasi temas olduğu da önemli sonuçlardandır.

İslam ülkelerinin ekonomik potansiyeli genç nüfusu, yer altı zenginlikleri ile sınırlı kalmaması gereken bir gerçektir. Bununla birlikte bilimsel alanlarda yaşanacak ilerlemeler ve genç nüfusun nitelikli insan kaynağına dönüşmesi ile ekonomik göstergeler oldukça olumlu etkilenebilecektir. Böylece İslam ülkelerinin oluşturduğu İİT uluslararası arenada ekonomik bir güç olarak da varlığını hissettirecektir.

İslam ülkelerinin ekonomik göstergeleri bakımından uygulamaya çalıştıkları Kliring sisteminde, detaylı çalışmanın yapılarak iyileştirmenin yapılamaması ülke grupları arasında kaygıya neden olmuş ve Kliring sistemi tam anlamıyla faaliyete geçememiştir. Ancak yapısal düzenlemeler ile uygulanırsa oldukça önemli avantajlara sahip sistem karşılıklı menfaatin gözetildiği süreçte etkin ve sürdürülebilir bir sistem olacaktır.

Çok Taraflı Kliring Birliği Projesi öncesinde uygulanmaya çalışılan ve tarihsel süreçte Trampa sistemi ve sonrasında daha gelişmiş bir sistem olan Barter sisteminin

avantajları da yeni bir sistemin düzenlenmesinde dikkate alınması oldukça yararlı olacaktır. Bu bağlamda Çok Taraflı Kliring Birliği Projesi'nin İslam ülkeleri kapsamında değerlendirildiği çalışmada, projenin ülkelerin karşılıklı menfaatlerine ve ülke grupları (gelişmemiş, az gelişmiş vb.) arasında farklılaşmaması bakımından yetersiz olduğu görülmüştür.

Çalışma kapsamında incelenen Çok Taraflı Kliring Birliği Projesi'nin anlaşma taslağı üzerinden veya yeni bir isimle İslam ülkeleri arasında daha yaygın kullanılabilmesine inanılmaktadır. Yeni sistemde yapılacak iyileştirmeler şu şekilde sıralanmıştır:

- Çok Taraflı Kliring Birliği Projesi'nin İİT bünyesinde garantör yapısının kurulması,
- Projenin yetersizliğinin görülmesi açısından istişare toplantılarının yapılacağı ekonomik kurul veya kurulların oluşturulması,
- Sistemin işleyebilmesi için ürün ve hizmet envanterinin İslam ülkeleri arasında yapılacak detaylı bir çalışma sonucu online bir veri tabanının kurulması,
- İslam ülkelerinin Kliring sisteminden en fazla faydalanabilecekleri ve ithalatlarında ön plana çıkan teknoloji tabanlı ürünlerin üretilmesi konusunda konsorsiyum oluşturmalarının sağlanması,
- Oluşturulacak birlik kapsamında Kliring sisteminden faydalanılması için alt ve üst limitlerin garantör kurum tarafından ülke ve ürün bazlı belirlenmesi,
- Kliring sisteminde ülkelerin yeşil, sarı ve kırmızı gibi kategorize edilerek alıcı tarafın mağduriyet yaşamaması ve seçim şansının verilmesi,
- Ülkelerin özellikle petrol ürünlerine bağlı ekonomilerinde ürünlerin Kliring sistemi dışında tutulması veya üst limitin ülkeler bazında anlaşmalı olarak belirlenmesi,
- Vergilendirme ve bürokrasinin işleme sürecinde tarafların sıkıntı yaşamaması için irtibat ve çözüm ofislerinin projenin taraf ülkelerine kurulması,

- Anlaşmanın taslak olarak veya nihai olarak ticari tarafların ve ülkenin ekonomisinde söz sahibi firmalardan temsilciler ile değerlendirilerek geliştirilmeye açık olması,
- Ülkelerin birliğin çalışmalarını desteklemesi açısından büyüklük ve Kliring sistemini kullanımına bağlı olarak üyelik bedelinin ödemesi konusunda kural konması,
- Yerli para birimleri ile ticaretin geliştirilmesi konusunda çalışmalar yapılması,
- Ülkelerin genç nüfusu bakımından detaylandırılması ve ülkelerin ortak bir stratejik plan altında eğitimsel ve bilimsel süreçlerde de birliğini geliştirmesi,
- Ar-Ge ve Ür-Ge konularında birlikte yapılacak çalışmaların sonucunda ortaya çıkan ürünlerin doğrudan Kliring sistemine dahil edilmesi ve
- Ülkelerin yapacağı çalışmalar ve sürecin kısa, orta ve uzun vadede eylem planları ile sistemin işler hale gelmesi,

olarak sıralanabilir. Ayrıca ülkelerin batı ekonomisini de sürece dahil edebileceği çalışmalar sürdürülmeli ve bu konu ile ilgili bilimsel çalışmalar ve araştırmalar birlik tarafından oluşturulacak fon ile desteklenmelidir.

Araştırma kapsamında Çok Taraflı Kliring Birliği incelenmiştir. Bu çalışmanın kısıtlılığı olarak değerlendirilebilir. Ayrıca veri bazlı veya nitel bir süreç ile ülkelerden alınacak görüşler ile sürecin önerisi detaylandırılabilir. Böylece çalışma kapsamında derinlemesine incelenen Kliring sisteminin gerektirdiği hukuki düzenlemeler neticesinde yapılacak projeksiyonlarla ülke ekonomilerinde netür somut değişikliklere neden olacağı ortaya konabilir.

İslam ülkelerinin ticari potansiyellerinin belirlenmesinde çeşitli modeller üzerinde durulmaktadır. Bu modellerin incelenmesi ve bunlardan elde edilen verilerin bir çalışma kapsamında irdelenmesi, yeni sistemlerin geliştirilmesi açısından oldukça önemlidir.

İslam ülkelerinin teşkilatlanması süreçlerinde fikir birliğinin yeterli düzeyde olmamasının ana nedenlerinden birisi olarak, gelişmişlik düzeyleri bakımından farklılaşmaları ve anlaşmaların çerçevesinde fedakârlıkların bir tarafta ağır basması olarak görülebilir. Teşkilat yapısı bakımından oldukça önemli ve iyi sayılabilecek bir birliğin kurulmuş olması gelecek süreçlere pozitif katkı sağlayacaktır.

İslam ülkelerinde uygulanma süreçleri mevcut veriler dikkate alınarak bilgiye dayalı ve teknolojinin üretimine endeksli bir yapının kurulması acil ihtiyaçlardandır. Bu kapsamda en önemli üretim faktörü olan insan kaynağının doğru bir strateji ve zamanlama ile yetiştirilmesi elzemdir.

İslam ülkelerinin ticari potansiyelinin günümüzde geline noktanın çok çok üzerinde olduğu bilinmekle beraber, sistemsal bir ticari yapının kurulması sürecinde İslam ülkeleri arasında para birliğinin sağlanmasının da gündeme gelerek incelenmesi olası durumlardandır. Avrupa Birliği gibi yapıların güçlü bir para birimi yapısının çerçevesinde kurulması bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Çalışma kapsamında incelenen sistemlerin temelinde tarihsel süreçten gelen değiş-tokuş yatmaktadır. Tarihsel süreçte uygulanan değiş-tokuş temelindeki sistemler günümüz gereksinimleri dikkate alınarak ile gelecekte ortaya konabilecek sistemin yapıtaşlarına öneriler sunulmuştur.

Çalışma kapsamında işlenen sistemlerin batı ekonomisinde uygulanıp uygulanamayacağı veya hangi açılardan gereksinim duyulabileceği konusunda yapılacak çalışma ile İslam ülkeleri ile batılı ülkeler arasında karşılaştırmalı bir çalışma yapılabilir.

İlgili literatür incelendiğinde, Çok Taraflı Kliring Birliği ana konusu bakımından çalışmaların az olduğu görülmüştür. Bu bağlamda yapılan çalışmanın literatüre katkısından dolayı oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

- Akgül, M. S. (2013). Türkiye'nin İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) İle İlişkileri ve Ticari Potansiyeli: Çekim Modeli Yaklaşım, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İletişim ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Akın, A. S. (2005). Türkiye'nin Katıldığı Bölgesel Tercihli Ticaret Görüşmeleri, *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, XVI.
- Aktaş, İ. (2018). Karşı Ticaret. http://personel.klu.edu.tr/dosyalar/kullanici/ihsan.aktas/dosyalar/dosya_ve_b elgeler/KAR%C5%9EI%20T%C4%B0CARET.pptx (Erişim Tarihi: 10.11.2018).
- Alptekin, E. (2014). Barter Sistemi, Ticari Hayatımızın İçinde Alternatif Bir Finansal Araç Olarak Değerlendirilebilir. http://www.izto.org.tr/portals/0/argebulten/barters%C4%B0stem%C4%B0_erd emalptek%C4%B0n.pdf (Erişim Tarihi: 10.11.2018).
- Angelidis, J. A., & Ibrahim, N. A. (1995). Countertrading with the Middle East: an empirical investigation of challenges and opportunities. *Journal of Global Marketing*, 8(2), 97-114.
- Arslan, K. (2009). İslam Ülkeleri ile İşbirliğinin Artan Önemi. *Dış Ticarete Durum Dergisi*, (68), 96-104.
- Arslan, K. (2014). İslam ülkeleri arasında işbirliğine giden yolda yeni arayışlar. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 10(21), 179-198.
- Aslan, S. ve Koçal V. (2016). İslâm Kaynaklarında Devlet ve Ekonomi Düşüncesi: Teolojik, Tarihî ve Felsefî Bir Çerçeve ("İslam Ekonomisi ve Finansı (Editör:

Erdoğan, S., Gedikli, A. ve Yıldırım, D. Ç.)”, 1-50, İstanbul: Umuttepe Yayınları.

Aşar, A. O. (2016). *Türkiye’de takas sistemi ve uygulamadaki problemlerle ilgili bir araştırma* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Ticaret Üniversitesi.

Ayan, A. (2017). Mersin ve Bankacılık -8- (Kliringle başlayan narenciyenin altın çağı). <http://www.cukurovaexpres.com/mersin-ve-bankacilik-8-kliringle-baslayan-narenciyenin-altin-cagi-makale,799.html> (Erişim Tarihi: 10.11.2018).

Bilgen, M. (2012), “İslâm Birliği Nedir?”, http://www.islambirligi.gen.tr/default.asp?kat_no=1 (Erişim: 17.07.2018).

Büyüker, K. (2010). İslam iktisadı ve İş Ahlakı Kitaplığı. *Din ve Hayat Dergisi*, 112-116.

Carter, J. R., ve Gagne, J. (1988). The dos and don'ts of international countertrade. *MIT Sloan Management Review*, 29(3), 31.

Durmuş, A.F. (2007). Ticari İşlemlerde Barter Uygulaması ve Muhasebeleştirilmesi: Türkiye'nin Rusya ve Türk Cumhuriyetleri ile Ticari İşlemleri Üzerine Bir Araştırma (Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya.

Dünyabizim, (2010). “İslam Ülkesi diye bir şey olur mu?”, <https://www.dunyabizim.com/mercek-alti/islam-ulkesi-diye-bir-sey-olur-mu-h3480.html> (Erişim Tarihi: 17.07.2018).

Ellsworth, P.T. ve Leith, C. (1969). *The International Economy*, London: Macmillan International Editions.

Erkan, M. (2000). Yeni Bir Finansman Aracı Olarak Barter'in Diğer Finansman Teknikleri ile Karşılaştırılması. *Active Bankacılık ve Finans Dergisi*, (12), 80-85.

- Ersun, N., ve Arslan, K. (2010). İslam Ülkeleri Arasındaki Ticaretin Geliştirilmesinde "Çok Taraflı Kliring Birliği" Projesinin Rolü ve Önemi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (48), 172-190.
- Eskicioğlu, O. (1999). *İslam ve Ekonomi*. İzmir: Çağlayan Matbaası.
- Fisher, S. B. (1984). International Barter: Concepts and Principles. *Countertrade and Barter Quarterly*, Summer.
- Gökdaş, Ş. (2018). Barter Sistemi Nedir?, <https://ogrencikariyeri.com/haber/barter-sistemi-nedir> (Erişim Tarihi: 17.07.2018).
- Gül, A. R. (2010). İslâm İktisat Düşüncesinin Kur'an'daki Temelleri, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 51(2), 27-78.
- Güler B. A. (2007). Açıklamalı Yönetim Zamandizini 1929-1939, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Gürsoy, C. (1998). *Barter El Kitabı*, İstanbul.
- Gürsoy, C. (2000). *Bartering 2. Kitap-Türkiye'de Barter Ticaretinin Kullanıldığı Sektörler, Birinci Basım*, İstanbul.
- Haberler.Com (2017). Yeni Nesil Ekonomi Modeli Barter İle Ticaretin Normları Değişiyor. <https://www.haberler.com/yeni-nesil-ekonomi-modeli-barter-ile-ticaretin-10347980-haberi/> (Erişim Tarihi: 10.11.2018).
- Habertürk, (2016). "En çok teknoloji ihraç eden ülkeler", <https://www.haberturk.com/galeri/ekonomi/457968-en-cok-teknoloji-ihrac-eden-ulkeler> (Erişim Tarihi: 13.07.2018).
- HT Ekonomi (2013). Ambargo takası artırdı!. <https://www.haberturk.com/ekonomi/is-yasam/haber/897338-ambargo-takasi-artirdi> (Erişim Tarihi: 10.11.2018).
- IMF WEO Database (2018). <https://www.imf.org/en/Data> (Erişim: 17.07.2018).

- İkizoğlu, M. (2015). İktisadi Bütünleşme ve Ekonomik Etkileri: Türkiye – İslam İşbirliği Teşkilatı İlişkileri, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Kahf, M. (2003). Islamic economics: Notes on definition and methodology. *Review of Islamic Economics*, 23-48.
- Kaikati, J. G. (1982). Marketing without exchange of money. *Harvard Business Review*, 60(6), 72.
- Malitz, P. (1998). The business of Barter. *Journal of Accountancy*, 185(3), 72.
- OIC (2018). <https://www.oic-oci.org/home/?lan=en> (Erişim: 17.07.2018).
- Okay, N. (1982). Karşılıklı Ticaret Sistemi (Counter Trade), Dünyadaki ve Türkiye'deki Uygulaması, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Onedio, (2014). “Dünya Ekonomisini Basitçe Anlatan 26 Detaylı Harita”, <https://onedio.com/haber/dunya-ekonomisini-basitce-anlatan-26-detayli-harita-358801> (Erişim Tarihi: 17.07.2018).
- Orhun, O. (1996). Yeni Elektronik Ticaret Kanalları, İnternet ve Barter, *Mükellefin Dergisi*, 45.
- Ortakaya, Ü. İ. (2017). İslâmda Sosyal Politika Uygulamaları: İslâm Ülkeleri ve Türkiye, Yüksek Lisans Tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Outters-Jaeger, I. (1979). *development impact of barter in developing countries*. Development Centre of the Organisation for Economic Co-operation and Development.
- Özkan, M. S. (2008). Türk Basınında II. Dünya Savaşı Konulu Haberlerin Sosyal ve Teknolojik Analizi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun.

- Pawluk, M. A. (1985). How one Company Manages Its Counter Trade. In *International Symposium: Development in International Trade and Export Incentives, January* (Vol. 16).
- Rabino, S., ve Shah, K. (1987). Countertrade and Penetration of LDCS Markets. *Columbia Journal of World Business*, 22(4), 31-37.
- Sağlam, B. (2015). İslam İşbirliği Teşkilatının (İİT) Uluslararası Bir Aktör Olma Potansiyeli, Yüksek Lisans Tezi, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- SESRIC, (2012). “Annual Economic Report on the OIC Countries 2012”, <http://www.sesric.org/files/article/438.pdf> (Erişim Tarihi: 13.07.2018).
- SESRIC, (2016). “OIC Economic Outlook 2016”, <http://www.sesric.org/files/article/562.pdf> (Erişim Tarihi: 13.07.2018).
- SESRIC, (2017). “OIC Economic Outlook 2017”, <http://www.sesric.org/files/article/576.pdf> (Erişim Tarihi: 13.07.2018).
- SESRIC, (2017). “OIC Economic Outlook 2017”, <http://www.sesric.org/files/article/576.pdf> (Erişim Tarihi: 13.07.2018).
- Seyidoğlu, H. (2011). İktisat Biliminin Temelleri (2. Baskı), İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Siddiqui, S. (2011). Defining Economics and Islamic economics. *Review of Islamic economics: Journal of the International Association for Islamic Economics*, 15(2), 113-142.
- Stepic, H. (1985). Present Trends in Countertrade, Third World Perspectives. *Countertrade and Barter*.
- Şahiner, A, Çağlar, M. Y., Demirci, M. ve Çakır, B. (2017). Helal Endüstrisine Global Yaklaşım, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 41, 462-468.

- Şimşek, M. S. (2004). Parasız Ticaret Barter, İstanbul: Kapital Yayınları.
- T. C. Kalkınma Bakanlığı (2012). İslam Konferansı Teşkilatı (İKT) ve İKT Ekonomik ve Ticari İşbirliği daimi Komitesi (İSEDAK), <http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebContentGosterim.aspx?Enc=51C9D1B02086EAFBC267B2E05C5A60AE> (Erişim Tarihi: 12.09.2018).
- Tabakoğlu, A. (2004). *İslam İktisadı Metodolojisi. İ. Kurt, & S. A. Tüz (Dü.), İslami İlimlerde Metodoloji/Usul Meseleleri II.* İstanbul: İSAV Yayınları.
- Tunçel, H. (2002). Türk öğrencilerin zihin haritalarında islam ülkeleri. *Fırat University Journal of Social Science*, 12(2), 83-103.
- Tümfonlar (2018). İslam Kalkınma Bankası Fonları. <http://www.tumfonlar.com/index.php/dunya-fonlari/dfk/ikb> (Erişim Tarihi: 12.09.2018).
- Türkan, E. (2004). Türk Ekonomisinde Makro Kredi Kanalı: Ölçek ve Kalite Açısından Bir Değerlendirme. <http://www.ette.gen.tr/yayinlar/yayin-16.pdf> (Erişim Tarihi: 10.11.2018).
- Uçma, T. ve Köroğlu, Ç. (2006). Çağdaş Finans Tekniklerinden Barter Tekniği ve Turizm Sektöründe Uygulaması. *Mevzuat Dergisi*, 9(98).
- Un Comtrade (2018). <https://comtrade.un.org/> (Erişim: 17.07.2018).
- Uyan, Ö. (2013). Alternatif Bir Ticaret Modeli ve Finansman Aracı Olarak Barter Sistemi ve Türkiye'deki Barter Uygulamaları (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul.
- Wikipedia (2018). İslam İşbirliği Teşkilatı'na üye ülkeler. https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0slam_%C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fi_Te%C5%9Fkilat%C4%B1%27na_%C3%BCye_%C3%BClkeler (Erişim Tarihi: 17.07.2018).

- Yıldırım, S. (2018). Kliring Sistemi Nedir?, <https://www.bilgiustam.com/kliring-sistemi-nedir/> (Erişim Tarihi: 12.09.2018).
- Yılmaz, F. (2018). Barter Uygulamaları ve Muhasebeleşme Süreçleri (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Zaim, S. (1975). *Mahmud Ahmed'in İslam İktisadı kitabının önsözü*. İstanbul: Çağaloğlu Yayınları.
- Zaim, S. (2004). *İslam İktisadında Metodoloji Müzakereleri. İslami İlimlerde Metodoloji/Usul Meseleleri II*. İstanbul: İSAV Yayınları.
- Zaman, A. (2014). İslam Ekonomisini Yeniden Tanımlamak (“İslam İktisadını Yeniden Düşünmek (Editör: Eğri, T., Karasu, O. ve Kızılkaya, N.)”), 89-112, İstanbul: Umuttepe Yayınları.